

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

·FRA FAABORG-EGNEN·

STAVN

1995

Indholdsfortegnelse

N.V. Næsselund Nielsen	Da GESTAPO kom til Horne	3
Hans Voksen	Udvandrerne - Besøget i Danmark	11
Bodil Agertoft	Husmandssteder i Aastrup	18
Arne Rasmussen	Lindevads Mølle, Vester Aaby	21
Jens Rasmussen	Biskob Jacob Madsens rejser på Faaborgeggen	24
Frits Raven	Guldsålene i Munke	29
Johannes Ruben Hansen	7 - 9 - 13	33
Bent Hansen Skaef	Tanker ved Tobækken	43
F.Th. Michaelsen	Frederik Bagger	50
Inge Aaskov Jørgensen	Hansigne	54
Kaj Mehr	Tildelt mel, smør og flæsk	56
Kirsten Wettergren	Maren Profit	64
Felix Kruse	Anna Rasmusdatters Arv	71
Ruby Langaa-Jensen	Mads Rasmussen og politik i Faaborg	75
Arne Stricker-Petersen	Litteraturliste	80

Da GESTAPO kom til Horne

Af N.V. Næsselund Nielsen

I artiklen beretter forfatteren om modstandsbevægelsens historie på Horne Land. Fra det første illegale arbejde til 11 horneboeres hjemkomst d. 6. maj som tidligere frøslevfanger

I Horne Lands Folkemindesamling's sognehistoriske arkiv opbevares såvel skriftlige beretninger (Jens Holm og Christoffer Hansen (Stoffer)), som indtalte bånd (Harry Andersen og Johannes Jacobsen (Sønderhjørne)), som giver "øjenvidneskildringer" om horneboernes deltagelse i modstandsbevægelsen under den tyske besættelse af Danmark. Med ovenanførte som kilder beskrives her forholdene forud for tilfangetagelsen og forløbet af aftenen, hvor GESTAPO slog til.

Det skal udtrykkeligt bemærkes, at denne artikel alene omtaler de personer, der blev omfattet af anførte GESTAPO-aktion. Der var andre modstandsfolk fra Horne Land, som var aktive på andre områder af frihedskampen, og som undgik tilfangetagelse.

STARTEN PÅ MODSTANDSBEVÆGELSEN.

Illegale blade.

I Horne var der allerede, før krigen brød ud, dannet en lille læsekreds, hvor man læste aktuelle bøger og bladartikler, som derefter blev diskuteret. Et af medlemmerne i denne kreds var sognerådsformand Gunni Rud. På et tidspunkt i 1942 henvendte en dame fra København -født og opvokset i Faaborg- sig til sognerådsformanden og bad om en personlig samtale. Hendes formål var at søge kontakt med en troværdig mand eller kvinde i Horne Sogn, som ville være villig til at

modtage og distribuere vigtige illegale oplysninger. (Hun repræsenterede den illegale organisation RINGEN).

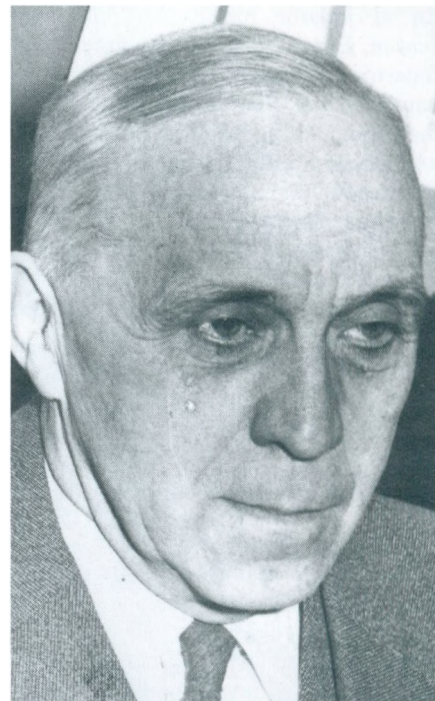
Gunni Rud stillede sig til rådighed og modtog løbende informationerne pr. brev. Indledningsvis blev disse oplysninger videregivet såvel mundtligt som skriftligt, bl.a. gennem den lille læsekreds, hvis øvrige medlemmer ikke vidste, hvorfra meddelelserne kom.

Rud kom senere gennem sit illegale arbejde i kontakt med malermester H.P. Hansen, Assenskorsvejen, og derefter blev de fleste meddelelser omskrevet og duplikeret påny og så udsendt eller uddelt illegalt. H.P. Hansens hustru skrev stencils, og Rud og H.P. Hansen stod relativt ugenert i den mørklagte boks på Horne kommunekontor og duplikerede på kontorets gamle duplikator.

De unge jøder på Horne Land.

I 1940 var der spredt over hele landet ca. 700 unge jøder, tyske emigranter, der med myndighedernes tilladelse arbejdede ved landbruget. 20 af disse unge mennesker fik tid efter anden ophold i Horne Sogn, hvor de blev vel modtaget af befolkningen. Flere af dem fik et meget nært og personligt forhold til tobakshandler Christoffer Hansen (Stoffer) og hans hustru, Rigmor.

I sensommeren 1943 stod det klart for de danske jøder, at en razzia mod dem kunne forventes når som helst. Den kom

Afdøde sognerådsformand Gunni Rud.
Foto 1962

natten til lørdag den 1. oktober. Forinden havde de unge jøder sagt farvel til Stoffer og Rigmor, og uden at fortælle hvor de tog hen, var de pist væk.

Mandagen efter kom der til Stoffer et brev med rationeringsmærker: brød, smør, havregryn - og det var ikke småting! For Stoffer var der ingen tvivl

det var naturligvis bøn om indkøb af fødevarer til de forsvundne jøder. Stoffer købte ind -om end med besvær- og afventede. På Horne Næs -helt inde i skoven- ligger et sommerhus, som dengang tilhørte pastor Fabricius, København. Her samledes de fleste af jøderne fra Horne.

En af jøderne havde hos gdr. Poul Jensen, Egsmarken, tjent sammen med fodermester Anders Jacobsen og lært ham at kende som en retscaffen mand, man kunne stole på. Anders Jacobsen kontaktede Stoffer og fortalte ham, hvor jøderne var, og at han havde indvilliget i at bringe fødevarer ud til sommerhuset. Som dagene gik, blev jøderne bange for, at deres opholdssted skulle blive røbet, og gennem forskellige kanaler kom hovedparten i lægebiler til Odense og derfra via Sjælland til Sverige. Alle de unge jøder fra Horne nåede velbeholdne over Øresund.

MODSTANDSFOLK ORGANISERES.

Grupperne

I 1944 var modstandsbevægelsen blevet landsomfattende og nogenlunde organiseret. Våbennedkastning fra England og våbentildeling var påbegyndt. Der kom stadig stærkere krav til modstandsfolkenes om en mere aktiv deltagelse i grupperne. Kravene til Horne-grupperne gik primært over Gunni Rud, som på forskellig måde kom i kontakt med andre fra sognet, således at der mod krigens slutning var 3 Horne-grupper. Tillige foregik der nogen illegal transport ad søvejen fra Dyreborg ved fisker Peder Christensen.

Foruden de, der var direkte tilsluttet modstandsgrupperne, var der dog en hel del andre personer, som på en eller

anden måde hjalp og bistod i givne situationer.

Våbennedkastning.

I løbet af foråret 1944 blev våbennedkastningen intensiveret, og dermed opstod et krav om flere nedkastningsområder. For Fyns vedkommende drejede det sig bl.a. om cirka en snes pladser, og disse blev af fynsledelsen alle anvist syd for en linie øst-vest gennem Ringe. Her på Fyn var der dannet modtagehold således: Odense 2, Svendborg, Faaborg, Nyborg, Middelfart og Bogense hver 1. Kerteminde og Assens opstillede ikke selvstændige hold, men assisterede henholdsvis Odense og Faaborg. Fra Horne Sogn var 10-15 mand tilsluttet modtageholdet i Faaborg- kodeord VERA.

Radiomodtagere på Horne Næs.

Først på sommeren 1944 modtog Gunni Rud en henvendelse om at udpege et sted, hvor et par mænd ugenert kunne modtage illegale radioudsendelser. Grunden hertil var muligheden for, at de allierede kunne invadere Danmark. Pastor Fabricius's sommerhus på Horne Næs blev valgt. De 2 radiooperatører kom, men - radiomodtagerne udeblev! Rud fik fremskaffet en modtager med akkumulatorer fra en stedlig radioforhandler, og stationen kunne således funktionere. I begyndelsen bragte Rud mad og andre fornødenheder til de to telegrafister, senere fik de mad fra eller spiste på Sønderhjørnegården. Efter invasionen i Frankrig bortfaldt behovet for radiomodtagning her, og de 2 mænd afrejste. Radiomodtageren afleverede de til Jens Jacobsen, Sønderhjørne, som senere afleverede den i en papkasse på kommunekontoret, idet han sagde, at

“det var en gammel symaskine, som han gerne ville give til museet”.

GESTAPOs FØRSTE INDSATS.

Sognerådsformanden og Kommunekassereren.

Natten mellem 17. og 18. februar 1945 kom GESTAPO fra Odense i en stor rutebil kørende mod Bøjden. Uden for Horne by standsede de en ung mand og spurgte om vej til sognerådsformanden. Den unge mand fortalte, at de skulle længere mod Bøjden, så gik der en vej ned til hans gård. Tyskerne kørte for langt og kom ud til købmand Dahl, hvor de gjorde holdt og spurgte om vej. Købmanden måtte anvise, hvor Rud boede. Så snart vognen vendte, ringede Dahl omgående til Rud og fortalte, at tyskerne var på vej efter ham. Rud greb sit tøj og for ud af gården over markerne. Her lå han bag et hegn og så tyskerne køre ned til gården.

Så snart Rud var forsvundet, fik fru Rud vækket en ung lærerinde, som netop var på besøg, og fik hende til at lægge sig i Ruds seng for dermed at kunne forklare den endnu varme seng.

På tyskernes forespørgsel, hvor Gunni Rud var, svarede fru Rud, at han formentlig var på kommunekontoret endnu, da han ikke var kommet hjem. Efter nærmere afhøring og overfladiske undersøgelser kørte tyskerne tilbage til Horne.

Rud løb fra sit skjul over til naboen, kommunekasserer Jens Holm, for med denne at træffe forskellige aftaler, da det jo var indlysende, at han nu måtte “gå under jorden”. Medens de stod i det mørke bryggers, åbnede fru Holm døren fra soveværelset og hviskede, at der stod tyskere udenfor. Rud, der kendte bygningerne godt, tog flugten gennem stal-

den og ned i roekælderen, som var sammenbygget med stalden.

Tyskerne lyste ind gennem vinduerne og krævede i Værnemagtens navn, at der skulle lukkes op. GESTAPO spurgte efter sognerådsformanden og fik til svar, at Jens Holm ikke havde set Rud, efter at de om aftenen havde forladt kontoret. Tyskerne anklagede Jens Holm for at skjule våben og andre illegale ting, hvilket naturligvis benægtedes, og efter at have undersøgt stuerne overfladisk forlangte de, at Jens Holm skulle vise vej til smedemester Nielsen i Bjerne. Smeden var heldigvis ikke hjemme, og efter en kort afhøring af hans hustru og undersøgelse af hjemmet kørte de til kommune-kontoret.

De tyskere, der havde været på Ruds gård, var kørt direkte til kommune-kontoret, hvor de vækkede skolepedellen i hans bolig oven over kontoret. Han måtte lukke dem ind, og efter at have set lidt på lokalerne forlangte de at få lukket op til boksen. Pedellen kunne ikke åbne, kun sognerådsformanden og kommune-kassereren havde nøgler. Pedellen blev beordret til at vise vej til kommune-kassereren! Ved bortkørsel efterlod de et par mand som vagter over nogle tilfældigt opsnappede personer, der intetanende var i området.

Da vognen med Jens Holm kom fra Bjerne, blev han ført ind på kontoret og beordret til at åbne boksen ind til arkivet. (De må så på det tidspunkt have fundet ud af, at han var kassereren). Arkivet blev undersøgt, uden at de fandt

Tegning af celle fra Husmandsskolen ved Odense. Her skulle op til 6 personer opholde sig. Toilettet var langs gulvet i venstre side.

noget afslørende. Det, der interesserede dem mest, var duplikatoren, men Jens Holms forklaring om nødvendigheden af en sådan på et kommunkontor, blev tilsyneladende accepteret. Efter endt undersøgelse af lokaler og boks besluttede gestapolederen, at Jens Holm var anholdt og skulle tages med, medens de andre tilbageholdte kunne tage hjem. Jens Holm blev således taget med til GESTAPOs fynske hovedkvarter - Husmandsskolen i Odense. Ankommet her til blev han - efter en kort afhøring - indsat i en fange celle. Han blev således den første GESTAPO-fange fra Horne.

GESTAPOS ANDEN INDSATS.

1. Første reaktion.

Næste morgen rygtedes det hurtigt, hvad der var sket om natten, og tidligt på formiddagen samledes en del af modstandsfolkene hos snedkermester Chr. Jørgensen. De fremmødte var: Gdr. Johs. Greve, gdr. Valdemar Lund, tømrermester Johs. Petersen (Hjulmand) og Stoffer. De diskuterede hændelserne og var uforstående overfor det skete. Hvis det var modstandsbevægelsen, man var ude efter, hvorfor havde de så arrestordre på smeden i Bjerne, - han var på det tidspunkt ikke med. Han var vagtværnschef, og det kunne jo være grunden. Og Jens Holm - ja, blev man enige om, ham havde de vel taget for dog at have "fangst" med hjem. Gunni Rud var jo "gået under jorden", så mon vi ikke kan slå koldt vand i blodet, var opfattelsen.

2. Besøg af "to mænd".

Onsdag aften, den 21. februar kom 2 unge mænd, begge midt i tyverne, til Horne. En af dem bar en taske i en rem over skulderen, ellers havde de ingen bagage. De forsøgte at få natlogi for-

skellige steder, men blev afvist overalt. De kom også ind til købmand Johs. Bild (nu Vikkelsø), og der fremviste de politiskilte og fortalte, at de kom fra Gelsted, hvor der havde været razzia, og hvor tyskerne havde skudt forstanderen på Ungdomshjemmet og arresteret kromanden på Gelsted Kro.

Det meste af natten synes de to at have opholdt sig i snedker N.P. Larsens lysthus, og om morgenen gik de på afholdscafeen. Fru hovmester Larsen, som boede overfor købmand Bild, havde af fru Bild fået alt dette at vide og også, at fru Bild nærede nogen mistanke til de to fyre. Fru Larsen, der på anden måde havde vist initiativ og hjælpsomhed, gik tidligt om morgenen til Stoffer og fortalte om det passerende og om fru Bilds mistanke. Hvis de 2 var "rigtige nok", skulle de hjælpes. Stoffer ringede til malermester H.P. Hansen. Denne kom til Horne midt på formiddagen og satte sig i forbindelse med snedker Jørgensen og Johs. Greve, der begge mente, at det kunne være farligt at røre ved denne sag. H.P. Hansen kontaktede derefter overbetjent G. Larsen, Faaborg og bad ham komme til Horne. -Han kom omgående op til Stoffer, og det blev besluttet, at overbetjenten skulle gå på afholdscafeen og -over en kop kaffe- se de to fyre an. Efter at have talt med de to var overbetjenten kommet til det resultat, at de var "gode nok". Han tog dem med hen til Stoffer, for at de kunne tale mere ugenert sammen. Stoffer opholdt sig på sit værksted. H.P. Hansen kom med mellemrum ud til Stoffer og fortalte om samtalen i stuen: de to kunne legitimere sig ved bl.a. at fortælle ting, som kun overbetjenten og "Richard" alias Toftager (byleder i Faaborg) vidste noget om. De fortalte, at de hos kromanden i

Gelsted skulle have haft ordrer, som skulle videregives til modstandsbevægelsen i Horne. Det drejede sig om nogle svenske våben, der skulle komme med skib til Faaborg, og derfra videregives af vognmand Harry Andersen, Horne. På grund af kromandens arrestation havde de ikke kunnet få de nødvendige oplysninger.

Dette med de svenske våben var rigtig nok, men på hele Sydfyn var der kun overbetjenten og "Richard", der var informeret, -de skulle afvente nærmere information. Alt tydede således på, at det var disse 2 mænd, der skulle overbringe ordren. Under samtalen viste det sig iøvrigt, at overbetjenten og de havde flere fælles bekendte indenfor politiet. Aftalen blev, at de to "betjente" skulle blive på afholdscafeen til det blev mørkt, så ville de blive afhentet i bil til Faaborg.

Omkring kl.18.30 blev der banket på bagdøren hos Stoffer. Han stod netop med en pakke illegale blade og satte dem i en fart ned ved siden af køkkenskabet. -Det var den ene af de to mænd, der stod udenfor og spurgte, om det var ham, han talte med. Hans ærinde var at undersøge, hvorfor maleren ikke kom og hentede dem som aftalt. Stoffer kunne kun svare, at det kendte han ikke noget til, og manden forlod huset.

3. GESTAPO kommer. Hos købmand Bild.

En snes minutter senere kom en kolonne tyske biler kørende og parkerede ved gadekæret (Glasdam). Det mærkede hverken Stoffer eller andre, der boede lidt derfra, noget til. Så snart bilerne standsede, blev der posteret vagtposter i den nærmeste omkreds.

blev banket på hos købmand Bild, og tyskerne brasede ind og kommanderede "hænderne op".

Fru Bild er sønderjyde og forstår derfor tysk. -Det vidste tyskerne ikke, og hun opfangede bl.a. bemærkninger om, at "fruen der skal vi passe på, for hun kender de hemmelige telefonnumre". Fru Bild blev spurgt, hvor i huset, de gemte våben, og tyskerne foreholdt hende kraftedigt, at hun hellere måtte sige sandheden, for ellers blev hun taget med til Odense. Der kom adskillige kunder ind til købmanden for at handle, og alle, der kom, blev holdt op og ført ind i stuen. Tilfældige forbipasserende, der vakte tyskernes mistanke, blev ligeledes holdt op og beordret ind til Bild. Midt under aktionen kom smedsvend Svend Jensen, Horne, kørende i sin lillebil fra Nørrebalke med landpost Henrik Larsen og hustru som passagerer. De skulle mod Faaborg, og da de drejede til venstre ved korsvejen, blev de råbt an, men da Svend Jensen ikke reagerede hurtigt nok, åbnede tyskerne ild, og flere projektiler gik gennem bilens karosseri, -en enkelt kun få centimeter fra fru Larsens hoved. Så stoppede Svend bilen, og alle 3 blev beordret ind i købmandens stue. Der var efterhånden forsamlet adskillige, og alle måtte de stå med ansigtet mod væggen, og enhver samtale var forbudt. Midt i det uhyggelige, dog lidt menneskelighed: efter at landposten havde gjort rede for, hvor de skulle have været hen, og udtalt, at efter det passerede ønskede de at komme hjem, fik de lov til at gå, og da fru Larsen var meget dårligt gående, kørte en tysker dem hjem.

Klokken ca.20.45 forlangte tyskerne, at Anna Bild skulle vise vej til vognmand Harry Andersen. Da de nåede hans hus,

sagde en af gestapofolkene: "er det ikke her, Harry Andersen bor?". Fru Bild svarede ikke, men bilen holdt, tyskerne sprang ud, omringede huset og buldrede på døren. Fru Ellen Andersen blev taget med det samme, og en tid efter fandt de Harry Andersen ude bag huset. På spørgsmålet om, hvad han lavede der, svarede Harry, at han da havde været på lokum! Harry frøs, da han kom ud, og Anna Bild lagde en trøje over ham, hvilket afstedkom grove trusler fra gestapolderen, den berygtede Ib Birkedal-Hansen.

Harry Andersen havde en gasgenerator-drevet lastvogn i sin garage, og den forlangte tyskerne, at han skulle starte, men Harry nægtede på det bestemteste at parere ordre. Det lykkedes tyskerne at få vognen startet, og i den måtte Harry, hans hustru Ellen og Anna Bild med tilbage til købmandsboligen, hvor Harry Andersen blev ført ud i købmandens køkken til afhøring. Herunder lykkedes det ham iøvrigt at få sin tegnebog listet op af lommen og stoppet ned bag brændekassen.

Hos Stoffer.

Omtrent samtidig med, at alt dette foregik i og omkring købmand Bilds ejendom, kom snedker Jørgensen over til Stoffer for at høre nyt om de to fremmede mænd. Klokken var da ca. 19.00. Ingen af dem anede noget om det, der foregik i deres umiddelbare nærhed. Stoffer fortalte, hvad han vidste, og de blev enige om at ringe til H.P.Hansen henne fra centralen. De gik ud af fordøren, låste og tog nøglen med. Snedkeren ventede, medens Stoffer telefonerede. H.P. Hansen fortalte, at yderligere oplysninger så ud til at kunne sige god for de to mænd, og at han var på vej for

at hente dem. Da Stoffer og snedkeren kom ud fra centralen, så de, at der stod 4 mand på Stoffers trappesten. Naturligvis anede de uråd og forsøgte at komme mellem et par huse, men lågerne var låst. Tilbage på landevejen igen, og 2 af de fire mænd gik hen imod dem. De slentrede hen mod korsvejen, og der fik de vished for deres anelser. Ved bryggeriet stod en soldat og sigtede mod Bilds privatindgang, og i lyset fra den oplukkede gangdør så de flere mænd med maskinpistoler i skudstilling.

Ved Glasdam stod der flere biler, så de drejede instinktivt ind ad mejervejen. De to, der var fulgt efter dem, var på det tidspunkt lige bagved, og pludselig blev der taget ladegreb på en maskinpistol, og en stemme brølede: "hænderne op, det er tysk sikkerhedspoliti, der bliver skudt ved mindste bevægelse- fortsæt". Snedkeren og Stoffer fortsatte. Det næste, der blev sagt var: "vis, hvor cigarhandleren bor". Da de nåede Stoffers havelåge, gik de forbi, men kun 3-4 skridt, så lød det: "holdt, det er her - march op ad havegangen".

Da de nåede bagdøren, fik Stoffer håndjern på (de havde åbenbart kun 1 sæt). Der blev buldret på døren, og Stoffers kone lukkede op. Hun genkender de to med maskinpistoler som de to, der havde været der om eftermiddagen!

Den ene gestapomand spørger, om cigarhandleren er hjemme, hvortil Rigmor svarer, at han var gået for lidt siden! Stoffer og snedkeren beordres ind i huset, og pludselig peger den ene af mændene på Stoffer og siger "Jamen, De er jo cigarhandleren", hvilket Stoffer ikke kan benægte.

Imidlertid har andre gestapofolk dirket gadedøren op, og pludselig vrirler det med tyskere i huset. Al

10 af de hjemvendte fotograferet lige efter ankomsten til Horne d. 6. maj 1945.

søgt fra kælder til kvist. Ib Birkedal-Hansen leder aktionen og spørger atter og atter, om der er våben i huset, og hvor de er gemt. Johs. Greve, der jo tidligere har hørt om de to "betjente", kom intetående ind ad bagdøren og blev straks beordret ind til de andre. På spørgsmålet om hans ærinde svarer han, at han da ville købe cigaretter. Snedkerens søn, Peter, og en nabokone med avisen kom også og blev placeret sammen med de andre.

Tyskerne rumsterede rundt i næsten 3 timer uden at finde andet end en ældre 9mm salonbøsse. Pakken med de illegale blade, som stod ved køkkenskabet, havde de ikke fundet. Stoffer, snedkeren, Johs. Greve og Rigmor blev beor-

dret til at følge med. Snedkeren, der var gået hjemmefra uden overtøj og med træsko, fik Stoffers stortrøje og hans gummistøvler på. Stoffer selv fik lov at tage overtøj på. Omsider var de klar til at tage af sted. De 3 mandlige fanger blev lænket sammen med håndjern. De, der blev tilbage i huset, fik ordre til ikke at forlade det den første time.

De 3 sammenlængede blev sat ind på bagsædet af en bil, der holdt ved korsvejen. På sædet foran sad Rigmor ved siden af en tysk vagt. Fangerne måtte ikke tale sammen.

Transport til Odense.

Efter at de tyskere, der havde været hos Harry Andersen, var kommet tilbage

med de tre personer og Harrys lastvogn, blev de tre sammenlængede - Stoffer, snedkeren og Johs. Greve - beordret til at kravle op på ladet af Harrys bil. Det var en noget besværlig kravletur og fremkaldte adskillige smertensudbrud. Købmand Bild blev også beordret op på ladet. Bilen var ca. halvt læsset med generatorbrænde + to store tromler med illegal benzin! De fire lagde sig tilrette i brændet så godt, det kunne lade sig gøre. Heldigvis var der en gammel presenning, som de fik trukket lidt hen over sig. En gestapomand med maskinpistol sad på en sæk i det ene hjørne.

Johs. Greve havde et særligt problem: i pengepungen havde han en liste med telefonnumre, som ikke måtte falde i tyskernes hænder. Sammenlænket med de andre - kun venstre hånd fri - overvåget af vagten, var det en noget vanskelig opgave at få pungen listet op, papiret ud og ødelagt. Det lykkedes dog, omend der nok røg et par pengesedler med i købet. Ud over lastbilen med de 4 mand blev Svend Jensen i sin lillebil beordret med. Som "passagerer" havde han fruene, Anna Bild, Ellen Andersen og Rigmor "Stoffer" + en tysk vagt.

Køreturen til Odense og ankomsten til Husmandsskolen er en historie, helt for sig selv.

Men hvor var Harry Andersen?

Formentlig for at trække tiden ud, og dermed give andre mulighed for at forsvinde, havde Harry under forhøret i Bilds køkken fortalt, at der var et våbenlager et sted i Damsboskoven. Han blev ført dertil og støjede rundt og rundt i skoven, men kunne altså ikke finde stedet. Det gik op for tyskerne, at de nok blev holdt for nar, og under slag og stød blev Harry truet med al landsens ulykker. Til sidst blev han stillet op med et

træ og fik at vide, at nu talte de til ti, og hvis han ikke inden da havde udpeget stedet, ville han blive skudt. Et antal skudklare maskinpistoler blev rettet imod ham. Harrys reaktion: Skyd I bare, -men det tør I jo ikke, I!...

Følgen af denne lille udflugt blev så, at de kørte tilbage til Husmandsskolen med den fangne, men ikke kuede, Harry Andersen, som derved blev forenet med de øvrige 8.

GESTAPOS TREDJE AKTION.

Lørdag d. 24. februar foretog Gestapo med 3 grupper på ny razzia til Horne Land.

Med snedker Jørgensen som vejviser i bil nr. 1, Johs. Greve i bil nr. 2 og Harry Andersen i bil nr. 3 kørte tyskerne til Horne. Bil nr. 1 kørte via Assens til Horne. Ved Hvedholm punkterede bilen. En vogn fra Faaborg EL-værk blev standset, og føreren beordret til at køre efter assistance fra Horne kommunkontor, som netop var blevet besat af tyskerne. Snedkeren nåede at hviske til kabelmesteren, at han skulle advare bl.a. Sønderhjørnefolkene, men svaret var: det er for sent! Snedkeren blev nu beordret til at vise vej til arbejdsmand Aage Kjølner. Ved ankomsten hertil fandt de ham sengeliggende. Aage Kjølner blev beordret til at klæde sig på og følge med. Derfra gik turen til smeden i Bjerne, men heller ikke denne gang, var Chr. Nielsen hjemme, og for dog ikke at komme tomhændet derfra - tog de hans svend, Ernst Jensen, til fange. Turen fortsatte til smeden Johs. Hørkild Nielsen (Jussi), Bjerne Mk. Han var hjemme og blev taget med. Derfra til Dyreborg efter fabrikant Lorenzen. Snedkeren "kunne ikke finde" hans bopæl. Endelig fandt de den - men han var der ikke! Under al den

For at fejre hjemkomsten blev der opstillet æresport, spillet, sunget og holdt taler. Her er det de hjemvendtes koner, der har taget opstilling under æresporten.

søgen fra hus til hus opdagede fisker Peder Christensen, at der var tyskere i farvandet, og han benyttede lejligheden til at forsvinde, så da tyskerne lidt senere kom til hans hjem, var fuglen fløjet. Som afslutning på turen gik det mod Hvedholm, hvor tyskerne ville anholde Charles Christiansen, der boede i et hus ved alleen. Han var ikke hjemme. På vej derfra mødte de Charles Christiansen, som kom kørende med et læs brænde.

Ingen sagde noget - ingen kendte ham - han slap.

Bil nr. 2 med Johs. Greve kørte direkte til Sønderhjørne, hvor Jens Jacobsen og hans ældste søn, Johannes, måtte tilstå, at der på gården var et våbenlager. Efter at lageret var blevet konfiskeret, blev de begge beordret op i bilen og taget med. Turen gik nu til kommunkontoret, hvortil bil nr. 3 med Harry Andersen i mellemtiden var ankommet.

nekontoret besat af GESTAPO.

Bilen med Johs. Greve kørte videre mod Nørreballe for at anholde landpost Søren Glasdam. Denne -som ellers havde påbegyndt sin posttur - var uheldigvis netop lige kommet hjem for at hente sit glemte legitimationskort og løb derfor lige i armene på tyskerne. Bilen fortsatte derfra via Østrupgaard til Odense.

På kommunekontoret bemægtigede tyskerne sig skrivemaskine og duplikator. På pladsen uden for skolen blev Harry Andersen, der havde hænderne lænket på ryggen, under en afhøring flere gange slået i jorden af en dansk gestapomand.

Alle returnerede til Odense, hvor nu ialt 16 Horneboere, heraf 3 kvinder, var arresteret af tyskerne.

GESTAPOS FJERDE AKTION.

Den 26. februar kom der atter tyskere til Sønderhjørne. Jens Jacobsens hustru, Marie, blev tilkaldt og fik denne frygtelige ordre: Nu har De 10 minutter til at redde, hvad De kan af Deres ejendele. Om 10 minutter sprænger vi gården i luften!

Folkene gik straks i gang med at få alle kreaturerne ud af staldene, selv tyskerne hjalp til, når det ikke gik hurtigt nok. Marie Jacobsen og pigen slæbte ud af stuehuset, hvad de kunne nå på den korte tid. Man forstår hvilket nervepres, der i sådanne øjeblikke har ligget på Marie Jacobsen. To dage før havde tyskerne taget hendes mand og ældste søn, og nu

skulle slægtsgården sprænges i luften. Hvad ville dog fremtiden bringe?

Tyskerne anbragte sprængladninger i stuehuset og sprængte det i luften. Der gik heldigvis ikke ild i ruinerne i stærkere grad, end de kunne slukke med det samme. Ladebygningerne og staldene forblev uskadte, så kreaturerne kunne komme på stald straks igen.

Efter denne aktion kørtes til Horne, til vognmand Harry Andersens ubeboede ejendom, som også blev sprængt. Derfra til maler H.P. Hansens ejendom ved Assenskorsvejden til en ny sprængning. Ialt var der 8 ejendomme på Sydlyn, der blev sprængt i luften den dag.

SÅ FORLØD DE ODENSE.

Den 27. februar blev Svend Jensen løsladt og tog hjem.

Den 28. februar blev Anna og Johs. Bild, Ellen Andersen og Rigmor "Stoffer" løsladt og tog hjem.

Den 6. marts tidlig om morgenen blev de fangne Horneboere læsset på lastvogn og transporteret til fangenskab i Frøslevlejren.

Den 6. maj 1945 kom alle 11 tidligere frøslevfanger hjem til Horne som frie, danske mænd.

EFTERSKRIFT.

Den 11. August 1944 kom en hr. Brunvang fra Esbjerg og bosatte sig i Bjerne. Hans optræden og færden var mistænkelig, uden at man dog kunne finde afgørende beviser mod ham. Stoffer

skriver følgende i sine erindringer:

".... I begyndelsen af 1946 kom der under afhøring af gestapochefen Dohse frem, at det var Brunvang, der havde solgt oplysninger til tyskerne om enkelte Horneboeres illegale virksomhed for 1000 kr. Han boede dengang i et lejet hus i Bjerne og kom tit på kommunekontoret for at få økonomisk hjælp og foregav at have en søn, der var eftersøgt af tyskerne. Gunni Rud tog sig af denne søn, og han opholdt sig på Ruds gård et par måneder. Brunvang var meget stortalende. Når vi andre var meget forbeholdne i vore udtalelser om tyskerne, var Brunvang nærmest grov.

Han blev anholdt igen i begyndelsen af 1946, og efter at være foreholdt beviser tilstod han at være skyld i Horne-aktionen.

Anklagerne forlangte en dødsdom, da aktionen her var en indirekte skyld i, at tyskerne sidst i april 1945 skød den unge Grev Lennart fra Hvidkilde. Dommen over Brunvang blev afsagt den 25. marts 1946 - og den lød på livsvarigt fængsel. Da der var gået nogle år, opsøgte en mand fra fængselsvæsenet os alle og fortalte, at Brunvang havde en chance for at blive løsladt - hvis alle vi, det var gået ud over, ville give vor underskrift på, at vi ikke havde noget mod det. Vi skrev alle under".

Kilder: som indledningsvis anført.

Udvandrerne

Af Hans Vogsen

I artiklen fortsætter forfatteren sin beretning om udvandrerne fra Haastrup i STAVN 1994. Denne gang om besøget i Danmark

Der er sammen med Brevene fine Prospekter, både fra Verdensudstillingen og fra Byen Chicago. Det må være nogle, som gamle Lars har haft med til Haastrup. Det er i hvert Fald hans Skrift i de Kommentarer, der er under Billederne. Og han har været flink til at gøre opmærksom på Detaljer i Gadebilledet. Turen til Danmark er startet ca. 17. Juni, for Bror Lars skriver den 25. Juni til sin Fader, at "I ligger nu og strækker Eder oppe paa Dækket og indsuger den friske Luft ude paa Oceanet, mens vi andre gaar her og er nær ved at smelte".

Det er nok lidt af et Tilfælde, at de to Breve er havnet hos Hans Clausens, da de jo var stilet til Lars Hansen og Jens Hansen. Amerikanernes Oplevelser i Danmark faar vi ikke noget at vide om. Der er brevene gaaet den anden Vej.

Lars Hansen hjemme i Chicago igen.

Lars Hansen rejste til Amerika igen efter et Par Maaneder, for han skriver til Hans Clausen, at han er lykkelig og vel ankommen til sit Hjem paa sin 69 Aars Fødselsdag den 12. Sept.

Han havde haft den fornøjelse at følges med flere af dem, han have truffet på Rejsen til Danmark.

Han fortæller, at der ud for New York laa flere Vrag, fordi en Orkan kort Tid forinden havde hærget Atlanterhavskysten. Det eneste Uheld, han havde på Rejsen, var, at han havde "forvriet" sit

ene Knæ i New York. Han havde haft ondt ved at gaa, men nu var det da blevet bedre, og efter at have hvilet sig i 3 Dage havde han faaet noget Brænde "gjort i Arbejde". Men han var ikke begyndt at sy endnu.

Den første Nat, efter at han var kommet hjem, havde han ikke faaet meget søvn, for "Moder blev ved med at spørge om Alting derhjemme, og jeg maatte gøre Rede for Alting".

Og saa følger et interessant Afsnit. "Jeg skal nu til at tale med hende om, at det er bedst, hun kommer hjem hos Eder, thi hun kan nok lide Eders Æbler. Hun har nu spist af dem her i Amerika, og hun har talt om saa tit, at hun og hendes Morbroder Hans har plantet og poet alle de Apletræer, saa hun synes jo nok, hun har lidt Ret til dem".

Det kan tyde paa, at Lars Hansen og Hans Clausen har fundet ud af, at det var bedst, om "Moder" og vel ogsaa han selv kom tilbage til Danmark. Det skete ikke, og vi kan saa gætte paa, om det, han her har skrevet, har været alvorligt ment, eller om Gertrud ikke har turdet begive sig ud paa den lange Rejse. Hvis hun rejste til Danmark, kom hun jo ogsaa væk fra alle sine Børn og Børnebørn. Interessant er ogsaa Oplysningen om "Apletræerne". Hun maa have tjent i Hans Clausens Gaard, før hun blev gift. Et nærmere Studium af Folketællingslister og Kirkebøger viser, at hun er Kusi-

ne til Hans Clausen, idet deres Mødre er Søstre, Døtre af Jesper Nielsen Pilegaard i Haarby.

De Unges Hjemrejse.

Trine og hendes Mand, Jens Christian (kaldet Jens), blev i Danmark noget længere end gamle Lars. En meddelelse af 3-1-1894 fra Dampskibsselskabet "Thingvalla" stilet til Jens er ogsaa havnet mellem Brevene. Det oplyses, at den i November opgivne Billetpris fra København til Chicago er nedsat med 15 Kr., saa Prisen for en Voksen er 119,40 Kr., "til hvilken meget lave Pris vi imødeser Indtegnning snarest".

Deres Hjemrejse er saa blevet fastsat til sidste Halvdel af Marts, for det første Brev fra Jens til Hans Clausens er dateret Kristiania d. 21. Marts 1894. Han fortæller, at de er ved godt Mod, og at de ikke har været søsyge endnu. Drengen Peter maatte kaste op, da de naaede Banegaarden i Odense, men herefter har han haft det godt. Maaske har de været med Toget fra Højrup eller Flemløse. Ellers var der jo ikke andre Muligheder end Diligencen via Brobyværk. Det er et pænt Skib, de sejler med, og de har faaet al deres Mad med ombord - "saa nu er det godt, at vi har noget at spise af selv". Ægte Fynboer!

De haaber paa en god Overfart og har fundet ud af, at de fleste af de andre Passagerer ogsaa har været i Amerika før.

Humboldt Street

Den 11. April skriver Jens, at de nu har været hjemme i Chicago i 2 Dage. De er meget trætte efter Turen over Atlanten, og de indser nu bagefter, at det nok havde været bedre, om de havde ventet en Maaned længere for Vejrets skyld. De havde før Rejsen været bekymret for Peter. Men han havde været en Kærnekarl, der havde trøstet sin Mor med, at det var et stort Skib, og at det var af Jern, saa det kunde umuligt synke eller gaa i Stykker.

De havde oplevet, at en svensk Mand, der var død paa Rejsen, blev kastet i Havet, mens et Musikkorps, som var med paa hele Rejsen, spillede Sørgemusik.

Vejret er ikke nær saa godt i Chicago som i Danmark; men maaske det ogsaa er blevet daarligt Vejr der.

De havde været heldige at slippe for baade Told og Overvægt ved deres

Indrejse i U.S.A., og Peter havde rejst gratis med Banen. Han gaar nu med sine Træsko hver Dag. Han vil helst gaa med dem i Stedet for med Sko. Det har nok været noget usædvanligt med Træsko i Chicago.

Jens maa have laant Penge til Rejsen hos Hans Clausen, fordi der var nogle Penge, der ikke var naaet frem. Men hans Bror Peter i V. Hæsing har allerede skrevet, at de nu var naaet frem, og at Hans Clausen havde faaet sine Penge igen. Trine og Jens og deres Peter maa have opholdt sig meget af Tiden hos Marie og Hans Clausen, for Jens skriver: "Mange Tak for, hvad I har gjort for os, mens vi var hjemme hos Jer".

Morbror Jørgen.

Der er ogsaa Hilsen til gamle Jørgen Hansen, og det viser sig saa at være den Jørgen, som Mads Vogsens Enke blev

gift med efter Tyfusedemien i 1867. (Stavn 1993, Side 8). Saa blev det gennem Amerikabrevene opklaret, hvordan det var gaaet til, at en Enke i Haastrup havde fundet sig en ny Mand saa langt væk som i Helnæs Præstegaard. Enken havde i mange Aar været Nabo til Jørgens Søster.

Kampen for det daglige Brød.

Nu har vi saa taget fat paa den lange række af Breve, som Jens skriver frem til 1919, og jeg vil forsøge at gengive Indholdet efter Emner.

I Brevet fra 11. April skriver han, at han endnu ikke har været ude at søge efter Arbejde. Men han er bange for, at Tiderne er daarlige, saa han tvivler paa, at han kommer til at arbejde for den samme Mand som tidligere.

Hans Meddelelser om Arbejde og Indtægt bliver et fast Punkt i Brevene. Hans Bekymring efter Tilbagekomsten viser sig dog at være ubegrundet, for allerede i Maj Maaned skriver han, at han hurtigt fik Arbejde. I Begyndelsen ganske vist billigt Arbejde, men ret hurtigt har han faaet finere Arbejde til en højere Betaling. Og bortset fra sæsonmæssige Udsving har han i Aarene fremover en god Beskæftigelse og et pænt Udkomme. Ved Nytaar 1896 fortæller han endog, at Arbejdet har været saa overvældende, at de i længere Tid ogsaa har arbejdet om Søndagen.

Peter.

Især i de første Aar efter Turen til Danmark fylder Beretningerne om Peter godt i Brevene. Han starter i Skolen i Maj 1894, og allerede i det første Brev derefter bliver der berettet om, hvor dygtig han er. I nogle af Brevene er indlagt smaa Billetter med

Ordet "Good". Det er nogle, som lærer-
inden giver ham for god Opførsel. Hans
og Marie kan følge hans Fremgang i
Skrivekunsten. Først en side med Bog-
staver, senere et lille Vers, og saadan
gaar det stadig fremad. Jens forsøger
ogsaa at faa ham til at skrive Dansk,
men maa erkende, at det falder Drengen
svært. I 1901 skriver Peter et Par sider
paa Engelsk og slutter med at skrive paa
Dansk, at de kan faa Skolelærere
Madame til at læse Brevet for dem.

I de første Aar efter Rejsen drømmer
Drengen meget om Haastrup og Hans
Clausen og Bedstemor, som han kalder
Marie. Og han er sikker paa, at han sag-
tens kan rejse til Danmark alene, naar de
bare hænger Adressen paa ham. Naar
hans Fætre praler om deres Fædres Far-
me ude paa Landet, saa praler han om
den Farm, han har hjemme i Danmark.

I 1901 skriver Jens, at det er mærkeligt,
at Drengen stadig kan huske Detaljer fra
Opholdet i Haastrup, baade om hvad der
er sagt, og hvad der er sket. Peter har
Planer om at rejse til Danmark, naar han
er blevet konfirmeret, men i 1904 har
han opgivet Rejsen, fordi han er kommet
i Lære som "Blyibelægger"

hos Plumber Trade. Det maa være, hvad
vi i Dag kalder V.V.S. Han havde ellers
en kort Prøvetid paa Kontor hos Pulman
Banekompagniet, men det maa nok ikke
have passet for ham. Efter nogle Aar
meddeler Jens, at han er stolt af sin Søn,
for han er meget dygtig i sit Fag.

En sjov Detalje fortæller Jens i April
1895: Peter har fuld-stændig "lagt af at
røge Tobak", hvilket han ellers har været
slem til, - ogsaa mens de var i Haastrup.
Der bliver ogsaa fortalt om et grimt
Uheld i 1898, da Peter fik venstre
Haands Pegefinger hugget af med en
Økse, da han holdt ved et Stykke Træ,

som hans Fætter skulde kløve. Fingeren
hang kun ved med lidt af Skindet, mens
hans Tante var resolut og satte Fingeren
paa igen og svøbte et Klæde om, mens
Jens løb efter Doktoren, og efter 15 Min.
eller maaske lidt mere var Fingeren syet
paa igen. Den groede til, og den eneste
Fejl ved den var, at den "døde", naar den
blev kold.

I mange Aar udveksles der smaa Gaver
mellem Peter og de to gamle i Haastrup,
ligesom de, naar han bliver fotograferet,
faar hans Portræt.

I Juni 1905 skriver Jens, at de er glade
for, at Marie og Hans ikke har glemt
Peter, "og baade paa hans og paa vore
egne Vegne takker vi jer mange Gange.
Det var mere, end vi havde ventet". Da
maa de have faaet den første Meddelelse
om, at Peter skal være med til at arve.

Da der i 1919 er kommet Besked om, at
Marie er død, fortæller Jens, at Peter bor
i Washington D.C. 1500 miles borte.
Han arbejder med sin Profession, og
hans Hustru arbejder for Regeringen ved
Postvæsenet. Pengene vil Peter helst
have sendt til Forældrene, der nu bor i
Pomeroy i Iowa.

De to gamle.

Der er ogsaa i hvert eneste Brev Medde-
lelser om, hvordan Bedsteforældrene har
det. Moderen bliver med tiden tyk og
fed.

Engang falder hun og slaar sin Arm. En
anden Gang springer der en Sene i hen-
des Fod, saa hun maa holde Sengen i 8
Uger. Vi faar ogsaa at vide, at deres Ben
"hovner", men værre er det, da Lars i
1901 bliver angrebet af "Exema" og er
syg i 3 Aar, hvorefter vi ikke hører mere
om det. I Sommeren 1904 faar Moderen
et Slagttilfælde og bliver lam i den ene
Side. Det forvinder hun, men den 23.

Marie og Hans Clausen

Dec. 1905 dør hun efter at have været
sengeliggende i 6 Uger. Det er Bror
Hans, der skriver om Moderens Død i et
Brev med Sørgerand, og han er saa
bevæget, at Blækket er løbet ud, fordi
han har grædt, mens han skrev.

Fader Lars klarer sig i mange Aar. 86
Aar gammel rejser han stadig hver Dag
med Sporvogn ind til Byen med færdigt
Arbejde fra Skrædderværkstedet. Den
29. Jan. 1917 døde han, efter at han 14
Dage før var faldet og havde brækket
Hofte. Han havde været blind i de sid-
ste 2 Aar, men var klar til det sidste.
Hans 3 Børn var hos ham, da han døde
godt 92 Aar gammel.

Et højdepunkt i de gamles Liv var deres
Guldbryllup i Nov. 1901.

Pomeroy Iowa June 30 - 1919

Gode Venner

Vi har modtaget Eders Brev af
30 May. Hvoraf vi ser at Marii
eller Bedstemoder, som vores Son
kaldte hende, er gaaet til Hvile

Jens's Haandskrift

Kaasrup den 6 Marts 1899.

Gode Venner!

Langt om længe og som det lyder
lige før vi ikke glæder, kan jeg da nu
skrive til jer og meddele at Lars

Hans Clausens Haandskrift

Gaver, bl.a. Stok og Paraply med Guldhaandtag og hver et Par Guldbriller. Der var Fest med 150 Gæster og 3 Musikanter, og der blev danset hele Natten.

Om Familien.

Om den øvrige Familie bliver der ogsaa fortalt, at Trines Bror, Hans, bliver i 1894 førsteklases Politibetjent - et ikke helt ufarligt Job - men da han i 1895 faar sit ene Øje beskadiget, er det dog ved, at noget Fyrværkeri eksploderer paa 4. Juli-Dagen. Han fik ikke Mén af det. Trines Øjne er ikke gode, men det klares ved, at hun i 1897 faar Briller, der er lavet særskilt til hvert Øje. I 1903 bliver hun slynget af en Sporvogn og er syg i 3 Maaneder. De sagsøger Selskabet, men vi faar ikke at vide, hvad Udfaldet bliver.

Da Hans i 1904 har en lille Pige, der dør, bliver hun begravet paa en stor Gravplads, som hele Familien har købt paa Skandinavisk Kirkegaard. Der er Plads til 8 Voksne og 4 Børn. Og Jens fortæller, at de gør meget mere ud af Gravminder end hjemme i Danmark. I Nov. 1908 faar vi at vide, at Jens selv har søgt Læge, men han skriver ikke, hvad han fejler. Dog kan vi se, at hans ellers ulaestelige Haandskrift er noget urolig. Det meddeles ogsaa kort, at det ikke gaar saa godt med Hans, mens Lars og hans Familie er O.K.

I det sidste Brev fra Sept. 1919 fortæller Jens til Hans Clausens Brorsøn i Krarup, at Trine er blevet temmelig svær. Lars er stadig Skrædder i Chicago og meget velstaaende. Hans bor hos dem i Iowa og tager Kontrakt paa Dræning hos Farmerne.

Han fortæller ogsaa, at Trines Moder har arbejdet i 18 Aar for Hans Clausens Moder - altsaa Hans P. Clausens Bedstemoder.

moder. Og Broder Hans har arbejdet der, fra han kunde begynde at hjælpe til, og indtil han blev Soldat.

Vejret og Høsten.

Vejrliget beretter Jens ofte om og fortæller, hvor frygtelig varmt, der kan være i Chicago om Sommeren, så varmt, at Folk dør af det. Og Vintrene kan til Gengæld være meget kolde. Og sammen med Vejret faar vi ofte at vide, hvordan Høsten har været. Den daarligste Høst, han beretter om, var i 1894, da de havde været i Danmark. De to Brødre, Hans og Lars, ejede hver en Farm ude paa Landet. De havde rentet (lejet) dem ud imod at faa 1/3 af Høsten. Men da der slet ikke var nogen Avl, fik de intet Udbytte.

Priserne paa Landbrugsprodukter svinger op og ned fortæller Jens. Nogle Aar, hvor der har været en stor Høst, er Priserne helt i Bund.

Samfundsforhold.

I det hele taget er han meget interesseret i Samfundsforhold og fortæller ofte om dem. Selvfølgelig faar vi besked om alle de tekniske Fremskridt, der sker i Chicago. F.Eks. om El-Sporvogne og Højbane eller om Chicagos Vandforsyning. Da han erfarer, at man i Haastруп har faaet Vandværk i 1897, er han meget benovet og bemærker, at det maa være godt Vand, naar det kommer fra en Kilde.

Han fortæller ogsaa, naar der har været Nød. Især Aarene 1895-96 og 97 har været slemme. Der var mange arbejdsløse, og mange sultede. Blandt de rige blev der foranstaltet Indsamlinger. Betjentene skulde indberette, naar de opdagede Folk i deres Distrikt, som led Nød. De kunde saa faa del i Uddelingerne.

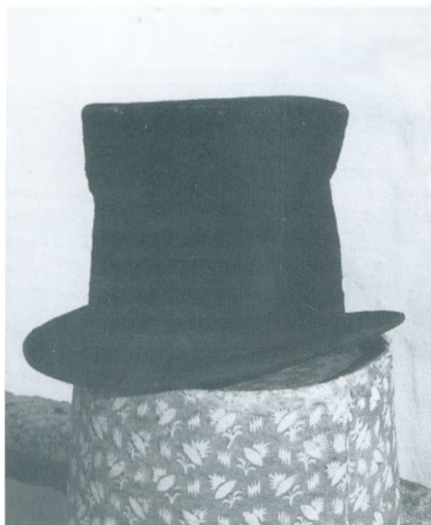
Parti fra Haastруп med Kirke, Hospital og Hans Skræders Hus

I Sept. 1896 kommer han i Anledning af det forestaaende Præsidentvalg med en længere Udredning om, at Republikanerne vil have indført Guld møntfod, mens Demokraterne vil beholde Sølv møntfod. Men Sølv har tabt meget i Værdi overfor Gullet, og det er Aarsag til de daarlige Tider. Han slutter med lakonisk at meddele: "det er ikke let for en Arbejder at blive klog paa".

Republikanerne maa have vundet Valget i 1896, for da det næste Præsidentvalg nærmer sig Aar 1900, fortæller han, at Tiderne har bedret sig meget i de Aar, Republikanerne har været ved Magten, og han haaber paa Genvalg. Paa trods af de gode Tider har de haft "meget Striker" især i Bygningsfagene, men han haaber, det bliver afgjort paa en Maade, der er til Arbejdernes Vel.

Jens lader flere Gange skinne igennem, at han holder paa Republikanerne, saaledes skriver han i April 1895: "Vi har nylig haft Valg af By-Embedsmænd, og det blev udelukkende republikanske Mænd, der blev valgt. De gamle var Demokrater, og vi har ikke haft noget daarligere Styre end i deres Tid. Saa alle venter paa bedre Tider nu under det nye Styre".

I 1898 har Hans Clausen skrevet, at Amerika efter Europas Syn ikke indlægger sig stor Hæder ved Krigen mod Spanien. Men Jens tager U.S.A. i Forsvar: "Det er en stor Velgjerning, at de stakkels Insurgenter? paa Kuba bliver fri for Spaniens Tyranni". Det havde ulmet? i 3 Aar, og det, der satte Krigen i Gang, var, at det amerikanske Panserskib, "Maine", blev sprængt i Luften i

Gamle Jørgen Hansens høje Hat fra hans Tid som Avlskarl og Kusk i Helnæs Præstegaard

Havanas Havn med 258 Mand ombord. Jens beretter ogsaa om særlig bemærkelsesværdige Begivenheder, som da der i 1897 blev rejst Statuer af H. C. Andersen i Chicago og Thorvaldsen i New York.

Fælles Bekendte.

Der er ogsaa Begivenheder indenfor den fælles Bekendtskabskreds i Haastrup og i Amerika, der bliver kommenteret. Da gamle Jørgen Hansen - Morbror Jørgen - dør i 1903 udbeder Jens sig nærmere Oplysninger, for det er noget, der har chokeret deres gamle Moder. Hvad Hans Clausen har skrevet, ved jeg ikke, men jeg ved, hvad gamle Christian Slagter (N. Chr. Hansen) fortalte mig, da jeg var ung, nemlig, at Jørgen Hansens Svigerdatter (min Mormor) havde bebrejdet ham, at han kom fuld hjem hver Dag,

naar han havde været sammen med nogle andre gamle Mænd i Byen. Han holdt meget af Mormor og tog sig Bebrejdelsen saa nær, at han hængte sig i sin Kørepisk.

I de første Aar efter Danmarksbesøget kan vi se, at de i Chicago ogsaa har holdt Forbindelsen ved lige med de Piger, der tjente hos Hans og Marie.

Trines Skuffelse.

Et lidt ejendommeligt Brev er fra 9-1-1906. Da skriver Jens for Trine (maaske har hun haft svært ved selv at skrive Dansk?). Brevet er stilet til Marie og slutter saaledes: " Hvis du synes, du skulde ønske, at vi kom hjem, saa skriv det til os. Vi er ikke fattige, saa det er ikke derfor, jeg skriver". Der er nu blevet længere mellem Brevene og i Maj 1908 skriver Jens: "Trine, hun vilde ønske, at I havde skrevet til os om at komme hjem, og hun kunde have gaaet hos Eder. Hun længes meget efter Eder, og vi taler om Eder næsten hver Dag". Det blev aldrig til endnu en Danmarksrejse for Trine og Jens. Af de sidste Breve kan vi se, at de omkring 1911 er flyttet til Pomeroy i Iowa, hvor de driver Skrædderforretning.

Hans Larsens sidste Brev.

Udover Jenses Breve er der 3 Breve fra Tiden efter Aar 1900. Det ene er fra Hans. Dateret 5. Marts 1904. Her møder vi den samme følsomme Hans, som skrev i 1880'erne. Han fortalte stolt om sine 5 Børn: "To af Pigerne, Hazel og Ruby, hedder ogsaa Marie". Han har været i Nebraska i 6 Uger, og det var ligesom at være hjemme i Haastrup. Byen hedder Minden, og han nævner en hel Række Enkeltpersoner og Familier, som han har besøgt, og som

stammer fra Haastrup. Og han har været paa Kirkegaarden og set de smukke Gravstøtter over gamle Haastruppere. Der er en Hilsen til Hans Clausens Bror Peder i Krarup, hvis Kone, han har erfaret, er død. Desuden et Hjertesuk over Morbror Jørgens triste Endeligt. Ogsaa han tænker tit paa at rejse hjem, men helst for at blive hos Hans og Marie. "og dør I, og jeg lever, skal jeg nok se Eders Grave, I skal ikke tro, jeg har glemt Eder, nu det er 17 Aar siden, jeg sidst skrev til Eder".

Lars Larsens Breve.

Der er to Breve fra Lars, begge fra 1910. Og han konstaterer i Indledningen til det første, at det er 30 Aar siden, hans sidst talte med Hans og Marie. Han maa altsaa ogsaa have krydset Atlanten et Par Gange. Han fortæller om sine Forhold, at selvom han vel ikke har set alle sine Ønsker opfyldt, saa er han dog tilfreds. Og han er glad for, at hans gamle Moder ogsaa havde været tilfreds med at være hentet til Amerika. Og hans gamle Far er saa pæn - han gaar aldrig paa Værtshus. Han nøjes med at have en Flaske Brændevin hjemme og tager sig et Par Snapse hver Dag. Det er værre med Hans og hans Familie, "men det vil jeg ikke fortælle denne gang - men desværre - baade unge og gamle - desværre". Heldigvis rører Larses 3 Sønner aldrig Spiritus. De har gode Stillinger. Peter er ved et af de største Jernbaneselskaber og skriver paa Maskine. Gilbert er Inspecter ved Stockyarden (Kvægtorvet), og Louis er Forstkandidat fra Universitetet i Michigan og nylig ansat i Californien. Han spekulerer paa at sælge sit Land i Nebraska (han er sikker paa at faa det godt betalt) og saa købe bare 10 acres af sin Farbror. Der kunde

gamle Fader med ud og holde bare en Ko og en Hest. "Vi kunde faa det godt, for jeg har arbejdet haardt alle Tider og været sparsommelig, men nu kan vi ogsaa se Alderdommen i Møde med Frimodighed. Anderledes med andre!"

Han har købt sig et nyt Danmarkskort i den danske Boghandel og spekulerer paa, om Banen til Haastrup gaar over Engene eller op ved Skovleddet.

Larses første Brev er fra Juli, og Hans Clausen maa have været hurtig til at svare, for allerede i Okt. skriver Lars igen. Han har faaet fat paa et Postkort fra Haastrup med Kirken og Hospitalet og en Ko ved Hans Skræders Hus. Det tager han tit frem og kigger paa.

Han er ogsaa meget interesseret i en Eneboer paa Jordløse Mark. Mon det er en, han kender? Han har læst om ham i "Den danske Pioner". Det er en god Avis, og hvis Hans Clausen er interesseret, vil Lars sende den til ham hver Uge, naar han selv har læst den!

Han ved, at to af Christen Larsens Sønner (Nabo til Hans Clausen) har været hjemme, for han har selv besøgt de to andre. Anders Christian er en ordentlig Bamse, der maaler 47 Tommer om Livet, og den anden - Lars - ligner sin Far til Forveksling.

Det havde været en Oplevelse at besøge dem og alle de andre Bekendte i Nebraska.

Om Hans Clausen har svaret paa Brevet, ved vi ikke. Han var paa det Tidspunkt

Jørgen Hansens medalje for deltagelse i krigen 1848-50.

over 81 Aar gammel og har nok ikke været interesseret i at indlede en Brevveksling.

Hans Clausens Brev.

Derimod er der et ikke afsendt Brev fra Hans Clausen fra 6. Marts 1899 imellem alle Brevene fra Amerika, saa vi faar ogsaa et Indtryk af, hvad han fortæller i sine Breve, der er skrevet med en særpræget høj og tynd gotisk Skrift.

Jens havde bedt om nærmere Oplysning om Trentemøllerens (Christen Rasmussens) Død. Hans Clausen skriver: "Han led store Smerter i flere Aar - rejste til Kjøbenhavn - blev undersøgt under de røntgenske Straaler, og der blev da opdaget en Svulst i eller ved Blæren. Han underkastede sig Operation og døde i Kjøbenhavn. Blev ført Hjem og begravet her sidstafvigte September Maaned". Herefter nævner han en Række Haastrupper, der er døde, og opfylder dermed et Ønske, som Jens flere Gange har fremført i sine Breve. Om den sidste i Rækken skriver han: "Stine, den lille Vævers Kone, er ogsaa død, og Væveren er flyttet ned i Lars Madsens Hus, for han kunde ikke være i Fred for hende oppe i Huset, nu hun var død. Den Taabelige Væver".

Det sidste, han skriver i det ikke afsluttede Brev, er en Hilsen fra Jørgen Hansen. "Han har nu tillige med de andre gamle Krigere af 1848-50 erholdt Hædersgaven udbetalt med 100 Kr. hver. Saa de er store paa det, de gamle Karle".

Saa meget om ca. 40 Aars Brevveksling paa en Tid, da Amerika stadig laa langt herfra. Om nogen fra denne Familie siden har besøgt Danmark, ved vi ikke, men i 1984 havde Folkemindesamlingen besøg af Efterkommere af en af de Familier, der rejste til Nebraska.

Husmandssteder i Aastrup

Af Bodil Agertoft

Ud fra bl.a. gamle fæstebreve beretter forfatteren om vilkårene for nogle af sognets husmandssteder i begyndelsen af 1800-årene

Efter et gammelt kort over Aastrup fra 1818 fremgår det, at de jordløse huse fik tildelt jord tillige med, at gårdene, der lå samlet ved kirken, blev flyttet ud på de afsatte arealer. Mens fæstebønderne fik lov til at trække lod, og endda tilladelse til at bytte indbyrdes om de udtrukne lodder, fik husmændene ikke megen gunst. De fik besked om, hvad for huse, der skulle blive liggende, hvor de lå, og hvad for huse der skulle flyttes ud.

I 1824 købte ejeren af Nakkebølle gods, Georg van Deurs, Pejrupkrog. Her blev bygget 3 huse, der hver fik tildelt 4 tdl. jord. På Bogentved var det meningen, at der skulle opføres en stampemølle, men tanken blev aldrig effektueret. I stedet for blev det med tiden 2 husmandssteder, matriklerne 37 og 38. På Nab blev der afsat 8 lodder, der var mere jord til hvert lod, man betragtede boniteten for dårligere der ude ved kysten end inde i sognet. Ligeledes fik de af gårdene, der lå ude ved kysten, mellem 10 og 15 tdl. mere jord end de øvrige gårde. Bogentved matr. 12a fik også 10 tdl. mere jord, fordi det nærmeste var en stenørken. Fæsteren, der trak dette lod, græd da det gik op for ham, hvor han skulle bo, han have ydermere en kone, der var over 20 år ældre end ham selv, han havde giftet sig med en enke uden arvinger. Selv døde han 54 år gammel, slidt op af at samle sten.

Mange af de huse, der blev liggende i Aastrup by, havde været beboet af flere

generationer, således har matr. 43 været beboet af en kone ved navn Maren Povlsdatter. Folketællingen 1787 oplyser, at hendes mand, Jesper Jørgensen, er 61 år husmand, går i dagleje, selv er hun 56 år, deres søn, Povl, er 13 år. 1801 er Jesper Jørgensen stadig fæster og daglejer, nu enkemand, sønnen Povl gift, også daglejer. Da huset jo hørte under Nakkebølle gods, har det givetvis været her, de har slidt deres meste tid. 1803 overtager Povl Jespersen og hans kone husfæstet, det er i samme familie til 1903.

De jordløse huse får tildelt hver 4 tdl. jord, det betyder ikke at de kan leve af deres lod, men det har sikkert været ment som en håndsrekning til konerne, så de kunne holde et par køer og får og lidt fjerkræ. De fleste mænd er stadig daglejere, og som fæstebetaling var de forpligtet til faste arbejdsdage på Nakkebølle.

Når der hos fæsterne, såvel gårde som huse, skete et generationsskifte, eller nye kom til var det altid skik, at den forrige fæster blev boende og skulle underholdes og forsørges af overtageren. Der blev givet lidt moderation i landgilde og husafgift, så længe aftægtsfolkene levede, men kravene for dem var store, alene det, at de skulle have huslejlighed i de i forvejen små huse, var vel en belastning. Der kom i mange af de hjem en stor børneflokk. Om vinteren og i sygdomstilfælde må pladsen havde været utrolig trang, brændsel til at varme mere end et rum op

har der næppe været. Hvor fik de brændsel fra?

Når man læser de gamle fæstebreve, oplever man, at fæsterne var holdt meget hårdt. De måtte f.eks. ikke gå på jagt på deres lod, de skulle derimod medvirke som klappere, når der årligt holdtes jagt på godset, og det var op til flere dage. De måtte ikke sælge gødning, halm eller hør. De skulle på egen regning holde tag og vægge i stand. De skulle yde småredsel i form af to voksne kyllinger hver sommer. Mon godsejeren har tænkt på, at det var husmandsbørnenes kæledyr, han sad og spiste?.

Der er igennem årene lidt forskel på kravene i fæstebrevene, men fælles for dem alle er ubetinget lydighed overfor godsejeren eller dennes stedfortræder. Der er et fæstebrev, der er betydeligt skarpere i tonen end de andre, det er et fæstebrev fra 1837 til Hans Pedersen Bremmerhus i Pejrupkrog, matr. 40. Hans forgænger har vist misligholdt både jord og bygninger. Fæstekravene er de samme som i det første fæstebrev fra 14.12.1824. Det hedder bl. andet: citat "og det er fæsterens specielle pligt såfremt det mindste af udstopningerne på huset affalder, straks at istandsætte denne mangel, da huset, der er opført af æltet ler og halm, i mangel af øjeblikkelig hjælp vil lide uoprettelig skade. I mangel heraf har herskabet ret til at besørge det manglende istandsat for fæsterens regning og betaling, derfor uden lovmål og dom

Løstarene medbringer selv de fornødne Skattemidler til
 Arbejdet; og naar Løningen Strid skal opgøres med Tidens
 manden skal komme til og gaar fra Arbejdet, bliver det for
 heds at bestemme fra 15de October til 15de November møder han
 kl. 6 om Morgenen og gaar hjem kl. 6 om Aftenen, fra 16^{de}
 Novbr. til 15de Februar møder han kl. 7 om Morgenen og
 og gaar hjem kl. 5 Eftermiddag, fra 16de Februar til 31^{de}
 Marts møder han kl. 6 om Morgenen og gaar hjem
 kl. 6 om Aftenen. I April og September Møder han
 ved solens Opgang, og gaar hjem naar den er gaa-
 et ned. I Maj, Juni, Juli og August Møder han
 fra om Morgenen kl. 5 og gaar hjem naar Solen gaar
 ned, og Løstarene bestemme Nags Arbejde gives, gaar hjem
 manden hjem naar Løstarene findes

Udsnit af fæstebrev fra 1837

fæsteren findes uvillig til at betale".
 Om de tvungne arbejdsdage, som almin-
 delig var en dag om ugen og på egen
 kost og medbringende de fornødne
 arbejdsredskaber, står: citat "og på det
 ingen stridsskab opstå ved tiden hus-

manden skal komme til og gå fra arbej-
 det, bliver det således at bestemme: fra
 1. Okt til 15. Nov. møder han kl. 6 om
 morgnen og går kl. 6 om aftenen - fra 16.
 nov. til 15. feb. møder han kl. 7 og går
 kl. 5 om eftm., fra 16. feb. til 31. marts

møder han kl. 6. om morgnen og går kl.
 6. om aftenen. I april og sept. møder han
 ved solens opgang og går hjem, når den
 er gået ned. I maj, juni, juli og august
 møder han om morgnen kl. 5, og går
 hjem, når solen er gået ned, og dersom

bestemt dags arbejde gives, går han hjem, når dette er fuldført”. Hvis fæsteren var syg eller forhindret, var han pligtig at sende sin kone, hvis herskabet fandt det for godt, ellers havde de ret til at tage en arbejdsdygtig mand på hans regning.

I det ældste fæstebrev vi har her i Aastrup folkemindesamling hedder det: Sophie Amalie Schested, salig oberstløjtnant Cicignons efterlevende enke til Nakkebølle, stæder og bortfæster det jordløse hus og smedeplads i Aastrup, som Berthel Mathiasen endnu bebor, men hvis far og søn, Mathias Berthelsen, kan blive enig om mindelig overtagelse, kan sønnen nyde bebo og beholde det i sin livstid med frugt og kålhave og rette tilliggende. Mathias skal forsørge sin far. Han skal forbedre med pileplan og humles lægning, hvor der er plads. Holde bygningerne ved lige. Betale huspenge 4 RD. om året og en høne eller 2 kyllinger.

Underskrevet 21.februar 1787. Sofhie Amalie Schested.

Efter smed Mathias Berthelsen kommer 3.1.1815 smed Anders Chr. Petersen fra

Brahetrolleborg til og får huset og smedjen i fæste. Hans søn Ludvig D. Andersen overtager fæstet 1838, der er nu jord til som til de øvrige huse. Det er nogenlunde samme sted, Aastrups smedje ligger endnu i dag.

Af andre meget gamle fæstebreve har vi et fra 1818. Det er et hus der får tildelt jord på Nab, og flytter hertil ca. 1830. Fæsteren skal arbejde 52 dage om året på Nakkebølle, samt skal han “udi hørs-pind årlig at forskafe to pund hør, eller fire pund blå spunden”. Et andet fæstebrev fra 1818 med samme ordlyd gælder et hus, der senere flytter til Bogentved, (matr. 35a). I dette hus bliver der i 1824 født trillinger, 3 små piger, de bliver henholdsvis 8, 9 og 11 dage gamle.

Endnu en husmand får fæstebrev 1818 og senere jord på Bogentved (matr. 36a). Huset flyttes ud 1839, hvor en ny fæster fra Vester Aaby kommer til. Han er den første fæster der ikke skal arbejde på Nakkebølle.

I 1840 lysner det for fæsterne i Aastrup. Bønderne havde længe været utilfreds med deres vilkår. Det er vel også sivet ud hertil, at der på baron A.C. Holstens

to gårde, “Langesøe” og Holstenshuus” var kommet tålelige forhold. Ophævelsen af natural hoveri, hvor bønderne i stedet skulle svare passende og billigt årlig vederlag, var baronen lydhør overfor. Desuden kom en ny forpagter til Nakkebølle, det var Johannes Mackeprang fra Møen. Der var i 3 generationer Mackepranger på Nakkebølle. 1 maj 1841 var det slut med at gå den tunge gang til Nakkebølle. 1846 fik den første gårdmand arvefæsteskode på sin gård, det var den unge Berthel Hansen på “Værnehøjgård”, hans mor havde siddet enke der i mange år. Det betød at han kunne sælge og pantsætte sin jord. Der kom også i de kommende år mange husmandssteder til. I 1855 fik ca. halvdelen af alle gårde i Aastrup arvefæsteskode. Landbruget blev i de kommende mange år landets hovederhverv, og som Mads Hansen spåede “bonden landets bedste støtte”.

Kilder: Gamle fæstebreve
Folketællingslister
Kirkebøger
Kort over Aastrup 1817

Lindevads Mølle i Vester Aaby

Af Arne Rasmussen

I artiklen beretter forfatteren om møllens historie fra 1534, da den nævnes første gang og frem til i dag

Vandkraft har i århundreder været en let og rimelig stabil energikilde at udnytte. I det gamle Svendborg amt har der i årenes løb været ca. 90 vandmøller i forskellige udformninger. Tre af dem var placeret ved Hundstrup å. Man ved ikke, hvornår de er bygget, men lad os gå over sognegrænsen og se på to af dem - Gundestrup mølle og Elleskovs mølle.

Elleskovs mølle brændte påskeaften den 27-3 1597. Gundestrup mølle er nævnt første gang i de skriftlige kilder i 1418, og det er den eneste af dem, der stadig er aktiv. Ingen af de to årstal fortæller, hvornår de er bygget. Begge møller virkede for egnens bøndergårde helt frem til ca. 1920. Da var elektriciteten så udbredt, at man selv fik kværne på gårdene. I 1941 fik Gundestrup mølle erstatet sit vandhjul med en turbine til fremstilling af el til eget forbrug. Under krigen i 1940-45 oplevede den en kort renæssance. Da kunne man ikke købe det mel, der var behov for. En møller, Søren Ågård fra Åstrup, forpagtede mølleriet og fremstillede mel til et stort område på Sydøen. Det var nok ikke helt legalt, men et behov blev dækket!

Den tredje vandmølle, Lindevads mølle, der ligger i Vester Åby sogn, nævnes første gang i de skriftlige kilder i 1534. Det kunne være fristende at fastslå, at de alle tre er bygget i samme udviklingsperiode.

I biskop Jacob Madsens beskrivelse af Vester Åby sogn i 1588 omtalte han Lindevads mølle som en vandmølle med 2

querne. Der er desværre ikke angivet noget ejerforhold.

Nogle matrikeloptegnelser fra anden halvdel af 1600-tallet siger, at det er Rødkilde, der er ejer. Det er det ældste ejerforhold, som jeg har kunnet finde. En møllebeskrivelse fra den tid fortæller, at der er 2 kværne. Vandhjulet er et overfaldshjul, der ikke fungerer godt i stærk frost og i tørkeperioder.

I 1793 får møllen bevilget en grubbekværn (grynkværn), og nu hedder ejeren Jørgen Eriksen. Hans fader havde overtaget møllen ved giftermål omkring

1770. Nu forbliver møllen i samme slægts eje til 1933.

Da Jørgen Eriksen overtager den, beskrives den, som et firlænget gårdkompleks. Møllen er placeret på dæmningen, der danner mølledammen. Lindevads mølle er vurderet til 3330 rigsdaler.

I årene 1833-54 ombygges og udbygges mølleanlægget med en bolig til møllebestyreren, og slusekamrene renoveres grundigt med kampesten, der var blevet tilovers i forbindelse med en tilbygning til Vester Åby kirke i 1842, hvor man

Lindevads Mølle

fjernede nogle store Broncealderhøje nord for Vester Åby.

Mølleriet har sikkert været moderne og effektivt, man betjente områderne Ulbølle og Vester Åby. For at gøre vejen kortere til Ulbølle anlagde man en vej fra Lindevads mølle til Faaborg-Svendborg landevejen. Foruden mølleriet har der altid været et betydeligt jordtilliggende. I 1844 var det skyldsats til 6,5 tønder hartkorn.

Jørgen Eriksen havde tilsyneladende ikke nogen arving, for i 1848 overdrager han Lindevads mølle til en søstersøn, Carl Johan Feldthuisen, født i Ringe i 1816. Han døde i 1910, og svigersønnen, Viggo Lange, født i Ringe i 1851, bliver ny ejer.

Feldthuisen var en dygtig og fremsynet mand. Han købte f.eks. næsten alle de ret beskedne engarealer, gårdene i Vester Åby havde fået tildelt ved udstykningen omkring 1800, så Lindevads mølle har et stort engareal.

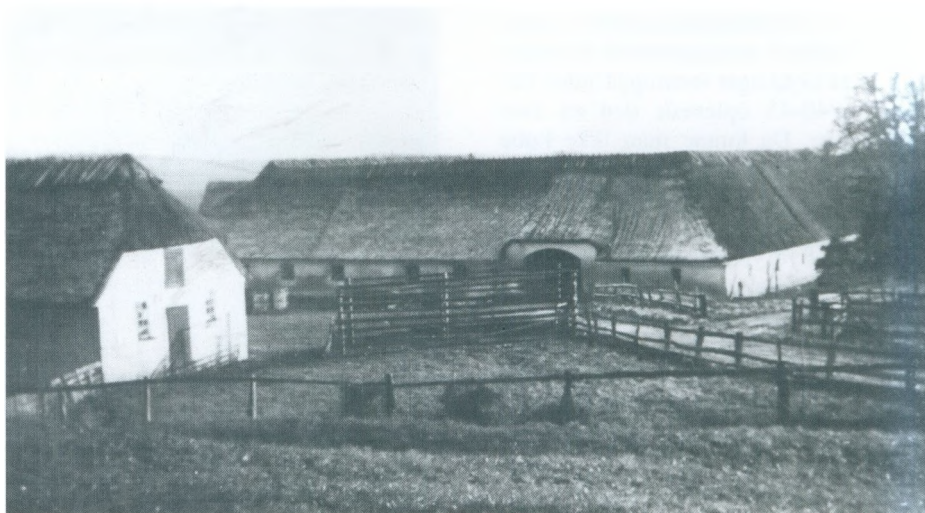
Feldthuisen drev også kreaturhandel. Han opkøbte slagtekvæg og leverede dem bl.a. i Odense. Til dette arbejde havde han en fast mand som trækker - Lars Larsen Gesebjerg. Han gik turen til Odense med en flok slagtekvæg. Det kunne ikke klares på en dag, så han overnattede på Sallinge kro.

Omkring 1890 var der et eller måske to tørkeår, således at åen var tørkelagt, så byggede Feldthuisen en hollandsk vindmølle på det areal, der i dag hedder Løkekemarksvej 8. Møllen var besværlig at håndtere og nok aldrig rigtig effektiv, så den forfaldt langsomt. Ruinen blev bortsprængt i 1965 for at give plads til parcelhuse.

Nabogården, Pilegård, var på auktion i 1866, den købte Feldthuisen for 47050 rigsdaler. Han forpagtede den ud i sine

Lindevads Mølle

Lindevads Mølle

sidste 15 leveår fra 1895 til 1910. Ca. 1870 byggede han et meget smukt stuehus på Lindevads mølle. For at hellige sig alle disse aktiviteter forpagtede Feldthuusen mølleriet ud. Den første kendte forpagter var Chr. Møller. Han sluttede i 1900. Frem til 1910 hed forpagteren Hans Jørgensen, derefter fulgte Rasmus Jensen til 1916. På det tidspunkt var der kommet el og jernbane til Vester Åby, og Rasmus Jensen byggede Elektrimølle ved Vester Åby station (nuværende Industrivej 5). Dermed var Lindevads mølle nedlagt som mølle.

Feldthuusen nåede det utroligste i de 62 år, han ejede og drev Lindevads mølle, der var således kun to ejere fra 1793 til 1910. Det blev svigersønnen, Viggo Lange, der fortsatte som ejer, men han fik kun 10 år, idet han døde i 1920. Hans enke, Marie, fortsatte til 1928, da afløstes hun af sønnen, Carl Johan Lange, der er født d. 27. maj 1880 i Øster Skerninge sogn. Det blev kun en femårig periode. Han sælger den i 1933 til Lars Christian Larsen, født i Hasle i 1883. Nu har Lindevads mølle et jordtiliggende på 106 tønder land, deraf er ca. 40 tønder land eng. Vandhjulet er "kun" til eget brug, der er etableret et elværk til belysning, som trækraft til tærskværk benyttedes vandhjulet med et sindrigt snoretræk-system. Det var vandmængden i åen, der bestemte, hvornår og hvor meget, der kunne tærskes. Et meget besværligt gode.

Larsen sælger i 1956 til Justus Sigismund Ulrich, født i Stenstrup i 1933. Ulrich ændrer og moderniserer driften totalt. Han lider den skæbne, at stuehuset brænder i 1959 og de fleste af avlsbygningerne i 1960. Der opføres nye og moderne bygninger, men de nåede aldrig rigtigt at komme i brug, idet han sælger i

Lindevads Mølle

1963 til Rødkilde gods. I dag er stuehuset lejet ud, avlsbygningerne blev en periode brugt til kyllingeopdræt, men er i dag halmlager. Egentlig landbrugsdrift på Lindevad Mølle er ophørt.

Kilder: Upubliceret registrering af Lindevads mølles historie.

Registreringen findes på Fyns Amt, Afdelingen For Natur og Vandmiljø.

Kirkebøger

Forfatterens egne erindringer

Biskop Jacob Madsens rejser på Faaborgegnen

Af Jens Rasmussen

I artiklen beretter forfatteren om en af de vigtigste kilder til 1500-årenes historieskrivning på Fyn

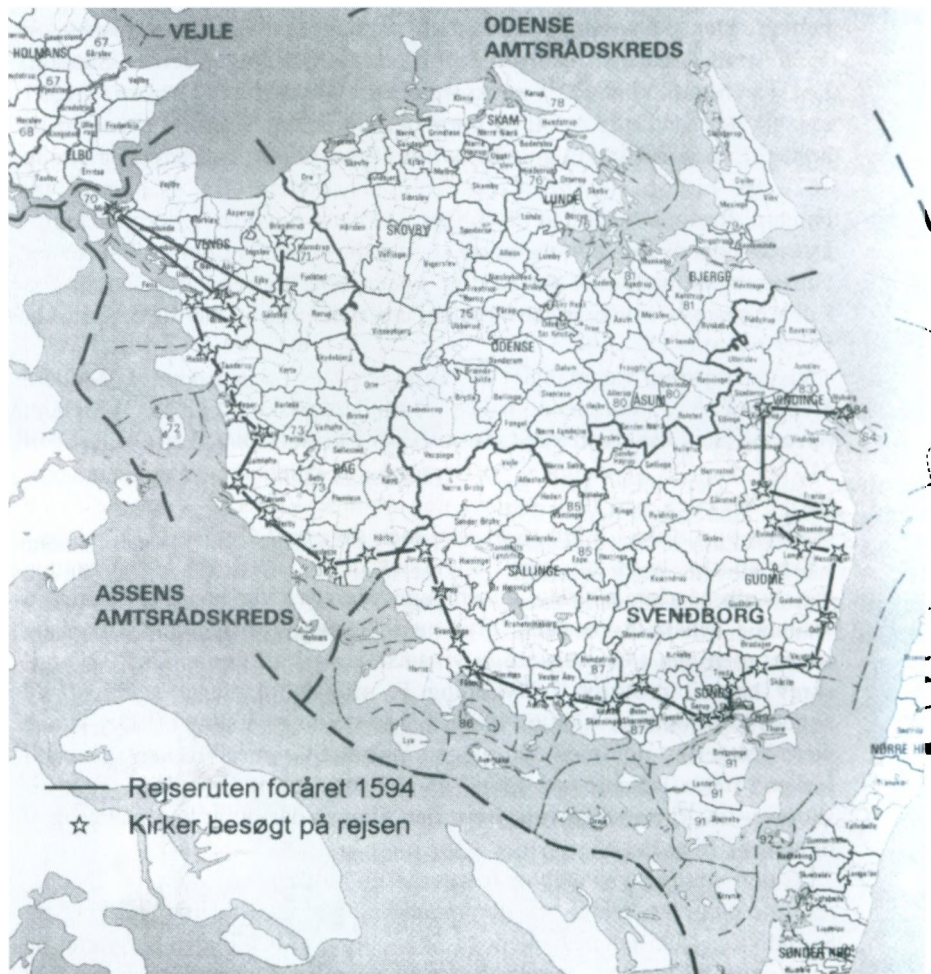
Jacob Madsen blev den 4. december 1587 valgt til biskop over Fyens Stift efter henstilling fra kongen, Frederik II. Det var ikke efter eget ønske. I 22 år havde han opholdt sig i Ribe, først som rektor for latinskolen, senere som sognepræst. Ribe var det betydeligste kulturcentrum i provinsen, og Ribeborgerne ønskede at beholde deres præst, men forgæves.

Den valgte biskop var fra Vejle og født den 24. juli 1538, som søn af borgmesteren Mads Nielsen. Han var således af velhavende borgerstand, og hans personlige formue i fast ejendom blev ikke mindre af arv efter hustruens forældre - borgere i Ribe.

Han blev den tredje evangeliske biskop i Fyens Stift. Der var tale om store forandringer i Jacob Madsens tilværelse. Fra det overskuelige sogneembede i Ribe købstad kom Jacob Madsen i februar 1588 til et omfattende bispeembede, og fik en ganske fortravlet tilværelse.

Han kendte intet til Fyn. Derfor søgte han oplysninger hos stiftets provster. I en skrivelse fra Sallinge Herreds provst i Espe til biskoppen fra 1588 hedder det: "Sender jeg eder efter eders begæring klart register paa saa mange herregaarde, øer, birke, mange kirker, der er patronatsret til, ferske søer og aarer, med vandmøller og vejrmøller udi Salling herred" (visitatsbogen, ny udgave, 1995, s.229).

Denne skrivelse fra Faaborgegnens herredsprovst har været fulgt op af tilsva-

Jacob Madsens rejserute for året 1594 indtegnet på kort over den administrative inddeling af Fyn i 1842. (Se K.-E.Frandsen, Atlas over Danmarks administrative inddeling efter 1660, Kbh., 1984; ruten er indtegnet af Inger Bjerg Poulsen.)

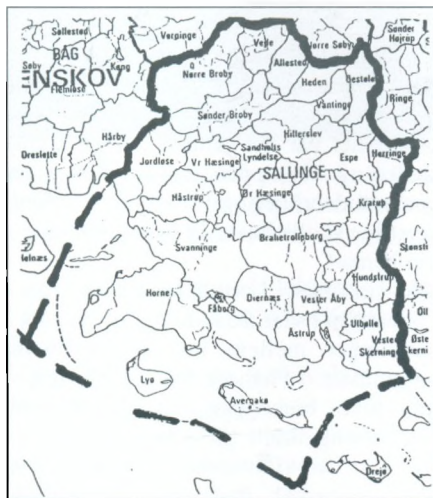
rende fra andre af stiftets herredsprovster. Men Jacob Madsen har næppe været primært interesseret i at begynde sin bispegering med at tælle møller, kværne, træer på kirkegårde o.s.v., sådan som de pligtro provster måske har troet. Biskoppen har været interesseret i et hurtigt overblik over stiftet. Men alle de oplysninger som provsterne har tilsendt er indskrevet i den visitatsbog, som biskop Jacob Madsen førte på sine visitatser i stiftet.

Bevaret er alene visitatsbogen for Fyn. Den ligger i Fyns Landsarkiv, men er lige udkommet i en ny revideret udgave (maj 1995, ved Anne Riising og Jens Rasmussen). Tabt er derimod visitatsbogen for øerne, herunder Lolland-Falster der dengang hørte til Fyens Stift. Faktisk kendes øernes visitatsbog kun fra Fyns visitatsbog, i spredte bemærkninger fra Svendborg og Faaborg. I august 1588 under Faaborg noteres, at han kom fra naboerne - Als og Ærø (s.232).

Jacob Madsens første visitatsrejse til Faaborgegnen skete netop i 1588 først i maj, senere mere grundigt i august; og anden gang allerede året efter i juli. I april måned 1594 foretog han sin hidtil længste visitatsrejse, der også førte ham til Faaborgegnen (se kort forrige side). Eneste transportmiddel på de lange rejser var hest og vogn, og mellem øerne fik han skibsløjighed. Ofte nævner han sin gamle hest, der møjsommeligt trak ham rundt på hele Fyn, og nogen gange stod lam af overanstrengelse, efter flere visitatser på én dag.

Visitatsbogen er en praktisk udfoldelse af bispeembedet. Kongemagten krævede orden. Karakteristisk for kirkestyret på denne tid var den tiltagende stramning og ensartethed både i kirkens ydre forhold (bygninger og økonomi) og dens

indre forhold (tros- og læreenhed). Det ses af Jacob Madsens visitatsbog. Ved et herredskonvent i Faaborg blev det pålagt præsterne at tage det teologiske studium af bekendelsesskrifterne og de ensartede kirkeskikke alvorligt (s.236). Til hjælp for sit tilsyn havde han kirkeordinansen fra 1539 - den danske kirkes ordening med den danske reformation i 1536 efter middelalderkirkens fald. Ligeledes i hvert herred en herredsprovst. Først efter 1974 fik Sallinge herreds provsti navnet Faaborg provsti (se kort nedenfor).

Sallinge herreds provsti.

I følge kirkeordinansen er biskoppen prædikant og præst, kaldet til stort arbejde. Han skal føre tilsyn med provster, præster, degne, menigheder, hospitaler og skoler.

Om provsten i Espe hed det ved visitatsen i juli 1589, at den 60 årige Laurids Jespersen var en god prædikant, men "noget graa". Først i 1604 frasagde provsten sig "provstiet på grund af

alderdom og daarligt helbred". Dette kundgjorde sønnen, noterer biskoppen. Jacob Madsens mange vurderinger af præster og kapellaner var forskellige. Der var både ris og ros. På Faaborgegnen mest det sidste. F.eks præsten i Svanninge, hvis prædiken er "sagtmodig, god": "Han udlagde evangeliet om farisæeren og tolderen: I.) Om tolderens bøn; den maa komme fra hjertet. Man maa ikke leve i synd; den gavnbønneren gør. II. Hvorfor farisæernes bøn ikke når frem: 1) Fordi han ikke har trang til Gud, 2) Han ser ned paa sin næste" (s.240). Ved et herredskonvent blev det dog påtalt, at "somme gjorde deres prædiken for lange" (s.233) - vendingen: "Skal have et timeglas"! (s.187) forekommer flere gange i visitatsbogen.

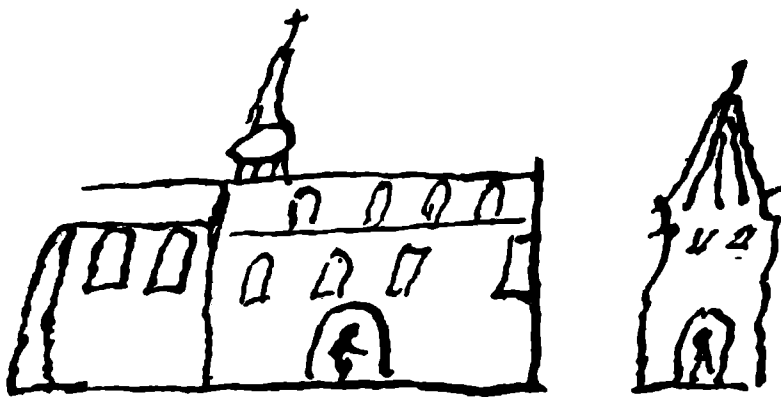
På andre egne kunne der åbenbart være megen kritik: præsten "havde studeret for lidt" (s.74) - præsten "blander for meget latin ind" (s.78) - "God prædikant. Drikfædig (irettesat)" (s.274) - "præsten mere hovmodig eller uforstandig end lærer" (s.282) - præsten "meget ulærd. Sagde noget der ikke passede med teksten"(s.100). Helt galt var det med præsten i Balslev: "mælet forsvinder, når han hæver stemmen, som om der er et stykke kød i munden"(s.335). I Oure var præsten for bevæget: "ikke god stemme; jamrer på prædikestolen; jeg kunne næsten ikke optegne noget" (s.178).

På Jacob Madsens tid lagde man vægt på i gudstjenesten, at prædiken var formanende. Sange og salmer i gudstjenesten skulle understrege prædikenens saliggørende lære. I lyset heraf må biskoppens formaning i Faaborg ses. Han påtaler, at folket skal stå op under de faste liturgiske salmer. Disse er også kendte i dag: "Aleneste Gud i Himme-

rig”, Vi tro, vi alle tro på Gud” og “Nu bede vi den Helligånd”.(s.232). I øvrigt var kirkegangen ganske rimelig ved biskoppens besøg, som i Svanninge: “Var en stor almue i kirken”(s.240). Dog var der sket misforståelser i Brahetrolleborg, så der kun “var yderst faa i kirken”(s.250).

Med sangen havde degnen sin hovedrolle. Han var præstens medhjælper, og tog sig af alt det praktiske, som i dag er underlagt graveren, han underviste ungdommen i kristendom, ligesom han om søndagen var kirkesanger. Han skulle synge ordentligt: “Degnen, Niels Knudsen, gammel; synger gennem næsen” (s.183). Degnene i Faaborg og Svanninge var løbedegne. Det var elever fra Faaborg latinskole, som skulle aflevere lønnen til skolen. Men i Vester Aaby - Aastrup og Horne var der “Sædedegne”, altså egentlige fastboende. Knap så godt blev der noteret om degnen i Horne: “Degnen Niels Olufsen, en underlig compan; er skilt ved hans hustru med dom fra kapitlet. Har ulovligt beligget en pige, førend skilsmissen fandt sted” (s.238).

Til hver kirke var det efter 1569 påbudt at have orden i bøgerne, som skulle bruges til gudstjenesten af både præst og degn. Bøgerne var: Hans Thomissøns salmebog, Niels Jespersens gradual, Christian III's bibel, Kirkeordinansen, Peder Palladius' alterbog, Luthers lille katekismus. Både i Faaborg og Diernæs manglede Niels Jespersens graduale, som indeholdt latinske sangstykker til hver søndag i kirkeåret. Jacob Madsen var en stor ynder af latinsk sang i gudstjenesten. Men det var man øjensynlig ikke i Faaborg og Diernæs(s.233). I Brahetrolleborg kirke manglede både Bibelen, alterbogen og en trykt bog om Her-

Faaborg kirke og Faaborgs vartegn, Sct. Nicolai kirketårn, i biskop Jacob Madsens streg. (Se visitatsbogen, 1588-1604, s. 231)

rens Lidelseshistorie (s.250). Hvordan præsten har klaret sig vides ikke. Men problemet var det samme mange andre steder, så biskoppen indskærpede i en landmodeerklæring fra 1589, at stiftets gejstlige skulle huske at lægge bøgerne i jernlænke!

Ved visitatser i købstæderne, som foregik næsten hvert år, kom det ofte til forhandlinger mellem biskop og byens borgmester. I Faaborg måtte borgmesteren love biskoppen, at kapellanens præstebolig skulle blive færdig, og ligeledes, at han ville afskaffe skikken med brændevinsskål lige inden brudefolk skulle gifte sig i Faaborg kirke. Bispens tilsyn favnede vidt (s.231ff.). Det kom også til forhandlinger om latinskolen. Interessen på denne tid for disse skoler skyldes en forkærlighed for højere uddannelse, ikke mindst præsternes. Embedet var et læreembede.

I Faaborg gik det knap så godt med latinskolen: “Børnene forsømmelige; forældre tager dem til andre bestillinger. Skolemesteren Claus Bang er uvirksom, han har ingen lyst til at undervise”. Der

blev gang på gang klaget over skolemesteren, og da han tog en andens “feste-mø”, og hun blev gravid, så var det sket. Men den nye skolemester måtte 1603 trække sig fra skolen “paa grund af udygtighed og daarligt helbred”. Antallet af elever lå på 30 - 40 elever, akkurat som i Bogense og Middelfart, og mod slutningen af Jacob Madsens bispetid blev mange elever i Faaborg bortrevet af pesten, som især huserede i Fyns købstæder (s.236ff.).

Egentlig var det ikke biskoppens opgave at føre tilsyn med kirker og økonomi. Det skete først senere i 1600-tallet, at kirken selv fik noget af dette ansvar. Stiftslensmanden, som sammen med biskoppen udgjorde stiftsovrigheden, førte oprindelig hele tilsynet med kirker og økonomi. Han havde den overordnede regnskabskontrol, akkurat som i dag. Når Jacob Madsen alligevel påtager sig tilsynet med kirker, så er det sikkert i bedste forståelse med stiftslensmanden, for det kneb mange steder i sognene for kirkeværgerne med vedligeholdelsen: I Vester Aaby skal kirke-

borg er der bekymring for om Helligåndskirken kunne holdes "ved magt", ja, i Horne er det så galt, at kirken er helt grøn af mug. (s.225, 231, 238). Der kunne nævnes flere eksempler, men sammenlignet med andre fynske egne, så er standarden god.

Det samme gælder biskoppens syn på kirkernes inventar. På Faaborgeggen er det i orden. Dog nævnes altertavlen i Horne kirke: "En slem tavle på alteret: Christi lidelse, opstandelse og himmelfart på fløjene, midt på Marias himmelkrøning" (s.238f.). Jacob Madsen holdt igen med al for katolsk tilbedelse af Maria - Jesu moder. Men den sengotiske altertavle i Diernæs kirke blev ikke kritiseret: "Alteret med jomfru Marie forgyldt og en sidder og skriver" (s.261). Jacob Madsen tager egentlig fejl, for her drejer det sig om evangelisten Lukas, der ifølge legenden som den første malede et portræt af Maria. Sidefløjene viser "en side Andreas og i den anden side Anne selvtræde" (d.v.s. den hellige Anna sammen med datteren Maria og Jesusbarnet, se fig.).

Sikkert i bedste overensstemmelse med stiftslensmanden, den anden halvdel af stiftsøvrigheden, så har biskoppen noteret klokker og blytage, landskaber med åer og vandløb, store træer på kirkegårde o.s.v. Tilfældigt er det ikke. Biskoppen var tilsynsmand, men også statens tjener. Det er rart at kende ressourcerne i krigstider. Visitatsbogen afspejler endda Christian d.IV's oprustning. Mange klokker blev fjernet.

Særlig kendt er klokketårnet i Faaborg - byens vartegn, som stammer fra den nedrevne kirke, Sct. Nicolai kirke. Men biskoppen var ikke begejstret for klokkerne i tårnet: "Er stormklokke (lyder ilde) og en liden klokke udi" (s.231).

Figurer fra middelalderlig sengotisk altertavle fra omkring 1525 og hørende til altertavlen i Diernæs kirke på Jacob Madsens tid (ifølge visitatsbogen, s.261). Figurerne er i dag indsat i et nyere skab.

Større glæde er der ved klokken i Horne: "En stor klokke som Mariaklokken i Ribe"(s.238).

Visitatsbogen er en embedsbog, ikke bare private optegnelser, selvom der falder oplysninger af mere privat art, såsom præsters familieforhold.

Præstegårdene kunne være temmelig forfaldne. Biskoppen har ikke meget til overs for, at præsten i Faaborg bor i egen bolig og udlejer embedsboligen, som dog "er meget ilde bygget" (s.231). Derimod i Vester Aaby er "en smuk bygget Præstegård" (s.225). Flere præster var temmelig fattige. Mange havde store børneflokke, ofte gift anden gang. Det sociale liv i præstegårde var i høj grad præget af det med nutidsøjne ikke særlig tiltrækkende konserveringsprincip. Enken eller datteren blev "bevaret" i embe-

det, ved at efterfølgeren i embedet som betingelse for kaldsbrevet giftede sig med hende. Således gik det i Vester Aaby, hvor enken Karen Fynbo fulgte med i Christen Lauritsen nye kald. Biskoppen var en god iagttager af ægteskabelige forhold. I Faaborg hedder det, at "hustruen har regimentet" (s.231). "Lever daarligt sammen med hustruen", bemærkes det om præsten i Øster Hæsinge.

Senere gik det galt for ham: "Hr. Hans leiet et kvindfolk i sin enkemands sæde; afbedet (bedt om forladelse) hos regeringsrådet af Fru Helveg og Brede Rantzau. Han stod åbenbare skrifte" (s.248). Hr. Hans mistede ikke sit kald, hvilket ellers var normalt i sådanne sager. I dette tilfælde endte det med en formaning. I præstesager var det prøvsten, der hialp

anklageren i menigheden, og præsten stod ofte alene, hvis ikke den lokale herremand, som det skete her, hjalp ham.

Ud fra Jacob Madsens visitatsoptegnelser i årene 1588-1604 kan enhver i den nye udgave af visitatsbogen finde rigtig mange notater om altertavler, prædikestole, døbefonte, sidealtre, degnestole o.s.v., ligesom de eksisterende skitsetegninger af så godt som alle besøgte fynske kirker må bemærkes. Det gælder ikke mindst kirkerne på Faaborgegnen, som alle blev besøgt af biskoppen.

Den sidste egentlige visitatsrejse gik til Sallinge herred med konvent i Nr. Broby den 13. maj 1604 (s.257). Efter den tid er der kun få notater. Han døde i Odense den 24. september 1606, 68 år gammel. Jacob Madsen forstod at hævde bispevisitatsens betydning. Netop hans tilstedeværelse forebyggede og neddæmpede mange sager, således at der ud fra visitatsbogen kun spores få alvorlige sager i hans tid.

Guldsålene i Munke

Af Frits Raven

Seks guldsåle dukkede frem af jorden, da fæstebonden Hans Lauridsen i Munke på Avernakø i 1685 var på forårspløjning. - De var de første af ialt 40 offerkar, der er fundet hidtil, heraf 26 på Fyn.

“Seks guldsåle, fundet den 16. april 1685 i en mark på øen Monkøe nær Fyen af en bonde, da han pløjede, fulde af askeagtig jord...”.

Således lyder den første trykte omtale af dette vidunderlige guldfund i Munke på Avernakø.

Citatet stammer fra professor med. Holger Jacobæus' på latin affattede og med mange illustrationer (deriblandt også en af guldsålene!) forsynede katalog over det kongelige kunstkammer, der udkom 1696. På det tidspunkt var guldsålene fra Munke de eneste, man kendte af den art, og derfor særlig bemærkelsesværdige.

Ja, mindeværdig i øens historie er hin dag, den 16. april 1685, da en gårdmand i Munke under pløjning i marken øst for Rørmaen så noget glimte i jorden og ved nærmere undersøgelse fandt seks guldsåle.

Markstykket, hvor de fandtes, kaldtes siden Guldsålestykkerne eller Guldagre og ligger mellem Rørmaen og KorsHAVNSVEJEN. Findestedet kan nærmere betegnes som ovenpå på det andet bakkeslag fra strandvolden.

Danefæ til Kongen.

Men hvem er finderens?

Guldsålestykkerne er der handlet med. De hører i dag til “Sognefogedgården” i Munke, men tilhørte den gård, som nu er udflyttet og hedder “Kroagergaard”, og

som i sin tid lå, hvor nu “Vingaarden” ligger. Og pastor Knudsen, Avernakøes sognepræst 1871-1900, mener, at stedet, hvor guldsålene blev fundet, også før udskiftningen 1824, hørte til denne gård, for det havde folk fortalt ham.

Hvis denne tradition er pålidelig, har manden heddet Hans Lauridsen. Ifølge pastor Knudsens undersøgelser sad Hans Lauridsen som fæster på denne gård fra 1683 til 1707, da han overlod gården til sin søn.

På grundlag af de gamles beretning fortæller Knudsen om guldfundet:

“Manden på denne gård gik og pløjede sin ager mellem Rørmosen og vejen til Korshavn. Han stødte da på en mærkelig genstand, som lignede en lille metalskål. Han spændte straks hestene fra ploven og red hjem uden at tale til nogen derom, kom tilbage og gravede på samme sted, hvor han da under en stor sten fandt 5 andre skåle af samme slags. Senere viste det sig, at de var af guld, men hvad han fik for sit fund, vides ikke”.

Forhåbentlig har han fået en rundelig dusør. Han var jo fæstebonde og skulle aflevere det fundne til herskabet, hvad han da også gjorde. Herremanden var Niels Krag til Egeskov. Men heller ikke han havde ret til at beholde så kostbart danefæ og sendte det derfor videre til kongen, Christian den V, og i det kongelige kunstkammer opholdt guldsålene sig nu, indtil en af dem i 1812 blev taget

ud og skænket den franske minister Alquier, hvorved Avernakø kom til at betale en ekstrapris for den dansk-franske alliance!

1814 blev to af de resterende kar overført til det ny Nationalmuseum, og senere fulgte de tre sidste efter.

Mange fund på Fyn.

Alle seks skåle er af samme type, og gennemgående adskiller de sig kun fra hinanden ved små variationer. Dog er to af skålene helt ens, mens til gengæld een afviger kraftigt ved ingen hals at have (formodentlig som følge af beskadigelse og påfølgende reparation).

Skålene er små: vægten varierer fra ca. 48 til ca. 65 gram, højden fra 5,3 cm til 7,3 cm, og tværmålet over skulderen ligger på omkring 11 cm.

Guldsålene fra Munke er som sagt de første, der blev fundet, men ikke de eneste. Gang på gang er nye fund blevet gjort, snart af enkelte skåle, snart af adskillige. På dansk jord er der indtil nu fremdraget 40 skåle, af samme type, mens der udenfor Danmark (nemlig i det øvrige Skandinavien, Nordtyskland og Frankrig) tilsammen er fundet knap så mange.

Danmark er altså det rigeste fundområde, og på dansk grund er igen den fynske øgruppe rigest, idet 26 af de danske skåle stammer herfra.

Det vil altså sige, at der i det fynske område har været guldrigdom på dette

tidspunkt, hvad man mener hænger sammen med, at udenrigshandelen, som tidligere havde haft sit tyngdepunkt i Jylland, nu flyttedes østpå, så Østersøen blev den livligst trafikerede handelsvej. Men hvor gamle er guldskålene?

Arkæologerne siger: fra yngre bronzealder, nærmere bestemt: ca. 950-800 f. kr. Beklageligt nok tilføjer de, at guldskålene ikke er dansk arbejde, de er af mellemeuropæisk oprindelse og altså færdige importvarer.

Et hovedargument i denne forbindelse er det, at nordiske metalsmede, hvor fremragende de så ellers end var, ikke gav sig af med den teknik, hvori skålene er formgivet, nemlig drivning. Hver skål er hamret ud af eet stykke guld, uden sammenføjninger, og hverken loddet eller nittet. Derefter er dekorationerne ved hjælp af stempler drevet op fra indersiden.

Hanken er dansk!

Nu kommer noget spændende: Guldskålene blev ganske vist importeret som færdigvarer, men da de kom herop, blev de i mange tilfælde forsynet med hank og derved forvandlet fra skåle til øsekar. Det er noget, som nu kun kendes fra det danske område, og alene af den grund kan vi gå ud fra, at hanken er dansk arbejde, men det bekræftes desuden af

Tre af de ialt seks guldskåle, der er religiøse offerkar fra den yngre bronzealder ca. 950-800 f.kr., blev fundet af fæstebonden Hans Lauridsen i 1685 i Munke på Avernakø. De fem guldskåle opbevares på Nationalmuseet, den sjette blev i 1812 foræret til den franske minister Alquier, som Avernakøs "bidrag" til Danmarks alliance med et da nederlagsmærkede, Napoleons Frankrig.

hankenes stilmæssige udformning.

Hanken består altid af en kraftig bronzestang, som i den ene ende er udformet som et stiliseret hestehoved, og iøvrigt er omviklet med guldtråd. Hanken blev fastgjort til skålen med bronzenägler, der dækkedes af med tyndt guld.

I alt ti af de danske guldsåle har den dag i dag deres hank i behold. Seks såle fik ved opgravningen deres hank ødelagt. Men på adskillige andre vidner næglehuller i skålenes sider om, at der opså på dem har været en hank, som så formodentlig er fjernet, inden skålene blev lagt i jorden.

Og til denne sidste gruppe hører skålene i Munke. Alle har de huller efter de nægler, som hankene har været fæstnet med, og i en af dem sad der rester af næglerne. Og eftersom alle de hank, man kender fra andre fund, har været af en og samme type, tør vi gå ud fra, at også Munke-skålene har haft hank med hestehoved.

De har tyttet hestekræfter...

Men hvortil har skålene da været brugt? Der er flere ting, der tyder på, at de har hørt hjemme i religionens verden, med andre ord, at de har udgjort en del af det gudstjenestelige udstyr.

For det første:

I de fleste tilfælde er der fundet flere guldsåle sammen, i Munke altså seks, i et andet tilfælde endog elleve. Sådanne samlinger af guldsager repræsenterer en så enorm værdi, at det er vanskeligt at tænke sig, at de har været i privateje. De kan selvfølgelig have været det, men det forekommer naturligere at tænke sig, at de har været knyttet til en samfunds-funktion som religionen.

For det andet:

Der er noget ved skålenes udsmykning og især den tilføjede hestehank, der

leder tanken hen op religionen. Og her bliver det da nødvendigt at sige lidt om bronzealderens religion, selvom det kun kan blive i yderste kortfattetthed.

Bronzealderreligionen var en udpræget frugtbarhedskult, dvs. man dyrkede de kræfter, der var i stand til at skabe frugtbarhed og ny grøde såvel på markerne som i staldene og hos mennesket selv. Man dyrkede den hellige kilde med det livgivende vand, og slangen, som repræsenterer jordens avlekraft, og det nyudsprungne løv: majstræet (ja, så gammelt er Avernakøes uskyldige pinselordagshedsenskab formentlig!).

Men frem for alt dyrkede man solen, den varmende, lysende, livgivende sol; solen var den højeste magt, derfor afbildede man den igen og igen som en ring med et kors indeni eller som flere ringe med samme centrum eller som en spiral. Og for at skaffe grøde til markerne førte man om foråret selve solens billede, en guldbelagt skive, på en vogn, trukket af en hest, ud over agrene. Ja, her måtte der en hest til, kun den - og ikke oxen - var værdig til at trække solen, for hesten var et helligt dyr, i besiddelse af en vældig avlekraft. Og man vidste jo da også, at det var en hest, der hver eneste dag trak solen ad dens bane over himmelen.

Og lad os så igen kaste et blik på guldsål + hank. På bunden de mange soltegn og hjulkorset. Det er jo solvognen om igen, hesten der trækker solen. Det er sandelig ikke et almindeligt, ligegyldigt øsekar dette her, det er de helligste ting, det drejer sig om, de stærkeste.

“De har drukket brændende sol, tyttet hestekræfter i sig af bollen med soltegn og hestehank.

Hest og sol hører sammen, som det gyldne metal og solskinnet”.

(Broby Johansen).

Var det offerblod, man øste af med guldkarrene? Vi ved det ikke, men vi ved, at man undertiden ofrede mennesker.

Et sted på Langeland har man på en gang ofret seks: fire børn og to voksne. Det er nok undertiden gået voldsomme til, end vi ville bryde os om, når man fejrede de religiøse fester ved Rørmaen (som dengang må have været åbent vand, sejlbare, et nor eller en bugt på bredderne).

Men vi har endnu et spørgsmål tilbage: Hvorfor blev guldkarrene, såvel i Munke som andetsteds i Danmark, på et eller andet tidspunkt gravet ned?

Skjult i gravhøj.

Tre forklaringer er mulige:

1. Der er kommet ufredstider, fjender har truede nærmet sig. Man har da søgt at skjule det på een gang helligste og værdifuldeste, man havde. Denne forklaring er den mindst sandsynlige. Ud fra denne forudsætning er det nemlig for besynderligt, at så mange guldsåle er forblevet i jorden.

2. Guldsålene er lagt i jorden som ofringer til guderne, måske i fortvivlelse, da man imod slutningen af bronzealderen mærkede, hvordan regnen og kulden trængte solen tilbage. Måske skulle disse storofre, disse ufattelige rigdomme, formilde de vrede naturkræfter.

3. Den sidste forklaring går ud fra, at der ved bronzealderens slutning er sket et religionsskifte. For at undgå, at rekvisitterne fra den gamle gudedyrkelse skulle blive vanhelliget ved at blive brugt på uvedkommende måde, har man da gravet dem ned. De hellige kar måtte ikke gå over til at blive almindelige brugs-genstande, det kunne blive farligt! Måske lyder denne forklaring noget søgt, men religionshistoriske paralleller

bekræfter den: vi ved, at man andetsteds har båret sig således ad.

Pastor Knudsens beretning om fundet af guldsålene er allerede gengivet. Supplerende og meget spændende oplysninger kan hentes i en bog fra 1859 af Vilhelm Boye. Han skriver om sålene, at "de stod under en stor sten, som hvilede på en sortagtig og leragtig jordmasse, forskellig fra markens, hvori karrene var anbragt, således at de tre stod over de andre tre, som var fyldt med jord; på det sted, hvor stenen lå, havde efter daleven-

de bønders forsikring været en gravhøj". Ved meddelelsen om den "gravhøj", der siges at have ligget, hvor Munke-skålene blev fundet, må man mindes, at seks sjællandske guldkar blev fundet i siden af en hellig bank (Borgbjerg ved Boeslunde). På sådanne hellige banker foregik ceremonier og processioner i forbindelse med gudedyrkelsen, og vi ved, at de i flere tilfælde er brugt til begravelser. Skulle den omtalte "gravhøj" have været en sådan ceremoni-rampe?

* Frits Raven (1917-1989) skrev i sin tid som sognepræst på Avernakø 1966-77 - på grundlag af omfattende arkivstudier - Avernakø's historie. Det var hans hensigt, når han var gået på pension, at få færdiggjort den samlede historie om øen. Men det skulle ikke blive ham forundt. Beretningen om guldsålene er hentet fra Frits Ravens arkiv, der nu er ved at blive gennemgået af Lokalhistorisk Forening for Avernakø & Korshavn med henblik på en samlet registrering.

7-9-13

Af Johannes Ruben Hansen

I artiklen beretter forfatteren om nogle af de personer, der kunne mere end deres fadervor, og om at der er mere mellem himmel og jord end vi tror

Det er jo snart ikke til at tro, hvad man skal tro!

Jamen! Hvad skal man snart tro? og hvem bestemmer det? Det har man vel egentlig kæmpet om fra Verdens Skabelse? Hvem der så har skabt den. Det spørgsmål er der jo mange - utalte - der er døde under grusomme Pinsler for at få lov til at bestemme. Nej, så hellere interessere sig for den såkaldte "Overtro" - "Bank under Bordet".

Kan du sige dig helt fri for at tro på overnaturlige - eller hvis det er - "naturlige" Kræfter? - Som af og til hjælper dig eller straffer dig.

Længe havde jeg spekuleret på et emne - et valg - til en årlig Artikel til Stavn, som jeg - ærligt sagt - holder meget af at skrive.

I alt fald så følte jeg den dag, telefonen ringede på Klintholmvej 18, og en herre præsenterede sig: Ole Bau, at jeg måtte sige og gøre som Christian d. IV, da han gik over Tryggevælde Å: "Jacta est alea".

Så gik han og jeg ind i Elverkongens Rige, hvor Højen stod på gloende Pæle - Elverpigerne dansede - helhesten humpede på 3 ben, og til sidst fik vi en "Nationalsang" og sang "Kong Christian stod ved højen Mast". Tekst og musik (især) af 2 tyskere, 27-årig Komponist, Kuhlau, med kun eet Øje - af fru Heiberg kaldet "Københavns smukkeste", som sad i Rungsted og drak masser af

Rødvin, mens han komponerede.

Jeg erkender, at Baus anmodning om, dels at give lidt Forklaring på og Historie om Kong Volkes høj, der jo ligger på den anden Side af Møllebækken - dels om navnet "Troldeung" - hvad ingen vidste noget om i Rigsarkivet - dels Oversættelse af en Fotokopi - fra Mytologisk Samling, underskrift: S. Jørgensen - Kistrup Skole 1874. Da den var med gotisk Skrift - kunne han kun læse ordet Svanninge en del gange. Venlige mennesker havde henvist til mig - (Der blev nogen Jubel, da jeg kunne oplyse, at jeg ejede et lidet "Hus" - samme vej nr. 50, fra hvis nr. 20 han ringede!

- Det kalder jeg trylleri - i sværere Tilfælde "Trolldom!"

Jeg følte straks efter: Jo! - Jeg havde da også mine 3 eenkroner med Frederik d. 9. på i lommerne! Derfor - Kongen henviste straks til Anna Hansdatter - Oldemoder - og Farmor Maren. Altid leveringsdygtige i lokale Trolderi- og Spøgelseshistorier, Tro og Overtro, Mystik, Uhygge - En-to-tre-knips! Igen var jeg 4 År, og det blev tidligt mørkt. Det var dengang i det gode Bageri i Østerby - Far på brødtur med Hestevognen - Mor i Butikken - pigen ved Husholdningen. Bedste ved Rokken eller Bindehosen, jeg på min Skammel ved Komfuret. Bedstefader i Grisestien og fodre. Der var 3 - een til vor Julegris - overfodret - 2 til Slagteriet. "Men", sag-

de Bedstefader, "der ska' fa'en gal'me passes godt på". Lars Skomager - vor nærmeste Nabo - var jo også Grisehandler, men fra det Øjeblik, Grisene var i Stien, "så må ha' sate'me' ette komme der mere!". Han havde "onde Øjne". Man havde set ham liste rundt i Stien engang, og så holdt grisene op med at æde, og de vantrivedes, og de "måtte slawtes" før tiden. Så blev der sat en ny lås for. Måske man skulle have smidt en håndfuld af Foderkornet over venstre skulder ind over havehegnet til Laus. Bedstefader var jo fra Faldsled. Han kørte også sommetider Brødtur. Han mente dog, at Konen nede på Christian Nielsens Gård var lige så mystisk. "Forleden da hun var ude og købe Tvebakker, som jeg talte op i et stort Fad, og hun stod lige bag ved mig, og jeg så vendte mig, så var hun "dæleme" væk, men jeg ku' se på Øjnene og høre, da "hun" mjavede: det var hende, der nu sad som en sort Kat oppe ved den nærmeste Skorsten!" Jeg huskede det mange år efter, da jeg malede i nærheden! Der var en dør i Gavlen, hvor han holdt, så der er hun nok smuttet ind.

Emnet var fundet! - Meget stof i Erintring og "I mit lille Arkiv". Ak, som bekendt kunne min eventuelle Ridehest stå sadlet i flere Uger! Indtil Grundlovsdagen! Da skete det - en Advarsel af alleralvorligste Art! Sarus Nielsens dejlige Maleri "Parti fra Lyø" med to børn.

Volkeshøj ved Hornebugten nær Millinge Klinte. Foto: Johannes Ruben Hansen 1995

som jeg købte for en Halvtredser for ca. 50 År siden, var faldet ned i Sofaen! Heldigvis uden Skader, men der var Ingen i Stuen. Jeg tog det for givet - bifaldet af min Kone - at det var en kraftig Henstilling ovre fra Lyø og fra Jytte Hansen, at nu var Tålmodigheden slut. Så måtte jeg på Sporet igen. Peter, vor søn, der er Banemester ved D.S.B., efterlader sig jo altid et! Jeg må ikke være ringere; tilbage til Ole Bau, der jo ifølge fremsendte Brev fra Nationalmuseet, ikke der fandt noget som helst om Volkeshøj og Troldeung. Men jeg kunne fortælle, at Lung er en Mose. Ligesom Sortelung, hvor Carl Nielsen var født. Her var det altså Trolde, der huserede. Muligvis fra Højen. I Egnens gamle Dialekt hed Stedet: "Trollåej", som Folk fra Militæret engang nedskrev, da

man i Krigstilfælde fjernede alle officielle Skilte og måske var nødt til at spørge efter Vej lokalt.

På de gamle Kort - Matriklen 1844 - nugældende - er Området her - sydøstligt for Bakken - betegnet som "De 21 Husmænds Tørveskjær". Man skal forestille sig et meget øde Område - selvfølgelig 0 Fritidshuse - næsten ingen Beboelser mellem Millinge og Faldsled - næsten helt ind til Kroen. Her kunne alskens Troldehøj helt fra Sten- og Bronzealderens florerer. Fund af mange Sten og Bronceredskaber i det lidt højere Terræn ved Mosen viser Beboelse her fra Arilds Tid.

Men mine Tip- og Tipoldefædre har hentet deres livsnødvendige Brændsel her. I de store Moser langs Bækken - bag hele Millinge-Østerby - har de "store"

Fæstebønder og Selvejere gravet deres Tørv.

"De små" - Husmændene - har nok ved Madtejnerne, når de holdt Hvile, drøftet, at det ville måske kunne skaffe Penge til en god Fæstegård, hvis den Konge, der sagdes at sidde til Hest i Højen, kunne graves ud. Han sad jo i en Guldsadel med guldbeslået Ridetøj - Harnisk af Guld. Der måtte være mindst lige så meget, som Herskabet på Hvedholm ejede. De havde jo også Steensgård, Østrupgård og Damsbo "inde".

Så begyndte Udgravningen, indtil en af Graverne kom til at kigge hjemad, og så råbte han: "Se, hele Byen brænder!" Så sprang man på Hestene og sparkede dem af sted. Men ved Hjemkomsten lå alt i en fredelig Sommeridyl. Man gravede aldrig mere i Højen!

Skolelærerne i Landsbyerne var yderst interesserede i disse Tørveskær. Alle måtte jo efter deres Ejendommers Størrelse hvert År levere et Antal tørre gode Tørv af helt bestemte Længder - Højder og Bredder - på Skolerne hvert År. Det stod altid i Ejendommenes Skøder.

Læreren glemte aldrig af holde nøje Øje med sine - man må næsten sige - livsnødvendige Muligheder for Varme - sommetider kun lidt i Stuerne - og selvfølgelig i Skolen.

Farbroder Martin glemte dem sandelig heller ikke. Aldrig! Det kneb for ham at holde på Vandet. Nok en Familiesvaghed. Sådant en mørk Vintermorgen hos lærer Brøndum i det yderst beskedne Lys fra Tællepråsene i de små Lygter bad han om Lov til at gå i Gården. "Vent til Frikvarteret", var svaret. Snart markerede han Sidekammerater: "Hvad nu, hr. Brøndum, Bagerens Martin har tisset i Bukserne - det løber under os!" Børn

kene var uden åben Rille, og der kunne de vistnok sidde 3 eller 4. Så måtte han stille op - bøjet. Og han fik en mægtig Endefuld med Kæppen. De våde, strammede Bukser gjorde den ekstra pinefuld! Men næste gang det gik galt, fortalte han, drejede han, der sad yderst, bare en kvart omgang og lod Vandet løbe i Tørvekassen, der stod lige ved hans Bord. Det var så mørkt, at i alt fald Læreren ikke havde set det. Men da Duksen fik Besked på at fyre på Ovnen, så gik ilden ud i de våde Tørv. Det gav voldsomme Diskussioner mellem Lærer og Leverandør om, hvem der havde snydt med våde Tørv, som jo skulle leveres absolut tørre.

De Moser glemmer man ikke. Mystikken - Stemningen - Arbejdet i dem. Det gjorde Niels og Jørgen heller ikke. I den hede Sommertid, når Markerne kunne passe sig selv indtil Høst, var de næsten hele Byens Arbejdsplads. Ude i Gravene arbejdede de yngre og stærkeste med Spader og Skovle, vendte den sorte Jord, trampede og æltede, fyldte i Spande. Andre hev op og hældte og jævned ud over Træformerne med aflange, firkantede Huller af den befalede Tørvestørrelse, der var udlagt på flade Engstykker; man rettede af øverst ved at skrabe med et bræt, og så skulle det tørre netop så meget, at Formen kunne flyttes til ny Tørring, uden at Tørven skiltes. Så kunne vi Børn og Pigerne i Gårdene stille dem op i "Skruer" 'a lá Kransekager, indtil de var gennemtørrede og kørt ud med lidt Fest, måske med Suppe og Pebberodskød.

I "Bondemosen" overfor Bageriet - bagved Enghavegård - var Gårdmanden på Sofienhøj den, der var længst fra sin Mose. Han var ud af den kendte Greveslægt. Der var langt at køre. Så de kom

tidligt og arbejdede længe. Han passede mest på Vogn og Hest, delte ud af de solide Madkasser, skænkede af de store Dunke Øl og Snaps til 2 Karle og 1 Dreng, og når man om Aftenen drog hjemad, hvilede "Tørvegreven" trygt slumrende på et Knippe Høj bag Vognen.

Men ud af vore små Vinduer så vi Tågerne løfte sig over Mosen. "Mosekonen brygger", sagde Bedstemoder. Man kunne sommetider se små, blafrende lys. Tit nede i den lille Mose ved Jernbanelæmningen overfor Mejeriet. Den hed også "Lysemosen". Vor lærer Lauritsen sagde, at det var Gasarter. De kom måske også af de mange Dunhammer. Der var mange Flagermus i Luften og mange tusinde Ugler - også i Kirketårnet.

Onkel Jørgen erindrede alt dette i et meget stort Maleri med Forsøg på at genskabe denne Stemning, - jeg husker det fra flere Besøg derovre i Esbjerg, hvor det hængte i Atelieret - "Glyptoteket" - som han kaldte det.

En ung Karl til Hest kommer frem fra Baggrunden igennem Tågerne - "Bryggerdampene" - fra Øllet, en gammel Morlille - Mosekonen - sidder og koger i en stor Gryde, flittigt hjulpet af en del Ellefolk med Tællelys i Håndlygterne.

Det er dem, man så blafrende i Nattens Mørke. Dog domineres Billedet snart af en del flotte, nøgne - eller meget lidt tilslørede - Elverpiger. Disse er malet efter Model. Broder Niels's datter, Anna, der lærte Balletdans på det kongelige Teater, indtil kun 32 År gammel måtte opgive på grund af dårlige Knæ.

Maleriet er en morsom og smuk Apoteose over de gamle Sagn i Moserne. Det var jo også her, man gennem Årtusinder nedlagde sine Afdøde med Påklædning, Smykker og Husgeråd. Ikke sært, at

"synske" Mennesker undertiden berettede om mystiske Møder.

Det, mente Bau, var en fyldestgørende Beretning om Lung og Volke! Men så var der den nu helt oversatte Rapport fra den gode Lærer, Søren Jørgensen, Kistrup Skole, der gjorde sig bekendt på samme linie som Aakjær, Svend Grundtvig, H. P. Hansen og andre med Indsamlinger af Folkeminder af gamle Historier og Sagn i Samarbejde med Rasmussen Søkilde. Arvinger efter ham påstod, at Alt var brændt.

Men så må der igen være Trolddom i dette, siden Bau kunne finde denne Skrivelse. Ligeftrem en Gave til Svanninge By! Her er lidt af hvert. Selvfølgelig undtaget de grusomme Begivenheder på Stensgård - en vigtig Plads - med Mortet på Otto Emmiksen, "den Onde", anstiftet af hans 3. Hustru, Dorte Heest, der i 1793 var blevet gift med Otto Emmiksen, og som fik anstiftet Ugerningen, udført af Kokken - Søfren Køkkenkarl - (altså ikke Søren Giericke!), som ifølge Jacob Madsens berømte Visitsatsbog blev skåret i 4 Stykker og stejlet. Dorte var adelig og slap - så vidt vides - uden straf.

Men Jacob Madsen noterer, at han begravede Otto Emmiksen 8. August 1594 i Svanninge Kirke.

Det er altså ca. 400 År siden. Men Mindet om Udåden lever jo stadig - Dorte Heest er set mange Nætter i færd med at prøve på Udslettelsen af Blodet på Gulvet i Sovekammeret. Det skulle først fjernes, da man lagde nye Gulvbrædder over. Nyt for mig syntes ifølge Jørgensen, at der i Porttårnet - kaldet "Det tyske Tårn" i et Kammer for Nattevægteren var en sådan blevet dræbt af selve Fanden, så Væggene havde stået med Blodsprøjt i mange År.

Malerne Niels og Jørgen Hansen fotograferede som "Rafaels Engle". Måske inspireret af deres studietur til Italien, hvor bl.a. Vatikanet blev besøgt. Ligesom fætterten kunstmaler Peter Hansen havde de gået på Krøier og Zahrtmanns skoler.

I Kirken hænger 2 store Gravplader, en over Ottos fader, Anders Emmiksen, den anden over hans Moder.

Her må jeg rette Gorm Benzon, der i en Serie om Spøgeri på de gamle Herregårde angav, at det var Ottos. Faderen var dog ikke mindre brutal end Sønnen, han optog også Bøndernes Køer og lod dem i sin Stald dø af Sult, og da han kom i Duel med en Kollega i Rigsrådet, forvistes han til Steensgård, og kun måtte forlade det "for Kirkegang - ad ret Kirkevej og tilbage!"

Så skete det - ved Centralvarmeindlæg for en del År siden - det var i den meget kendte Pastor Gabriel Linds Tid - fortalte murermester Jørgen Nielsen, at Hånd-

værkerne havde fået Besked på fra Menighedsrådet - med lærer Rasmussen i spidsen - straks at stoppe og hente dem, hvis man fandt særlige Ting foran Alteret, hvor man jordede fornemme Personer - som Herremændene. Så fandt man et meget velbevaret Kranium med et Hul i hver Tinding.

Pastoren og Læreren kom også, men de må jo ikke have kendt Visitatsbogen, hvor Jacob Madsen beretter om Begivenheden, - også at Otto "var ynkeligen mordet med Øksehug udi sit Hoved". Otto var imidlertid henlagt i den forreste "Stol". Her sad en Murerlærling og spiste sin Frokost. Næsten dagligt kom en ældre Beboer i Byen ind og fulgte inter-

esseret Arbejdet. Han gik ofte til Købmanden og havde en Kurv på Armen og en Arbejdssjakk med store Lommer. Mureren havde en Knibtang og sad og pillede Tænderne ud på "Otto". De var store, stærke, lignede brune bønner. Han puttede dem ubemærket i mandens Lommer. En passende Tid efter at han var gået, blev der hentet en Omgang Øl hos Købmanden. Med Forespørgsel om omtalte Kunde, om noget aparte ved ham. Ja, han havde stået og fundet nogle Ærter eller Bønner i en Lomme, og så sagde han hurtigt farvel og gik. Så "Otto" blev begravet igen uden Tænder, og så drak man en "Murerøl" bagefter - en rød Tuborg.

Iøvrigt har der her i og omkring Kirken som i alle andre igennem Århundrederne været berettet mangt og meget om mystiske Begivenheder. Farfar havde adskillige at mindes, og Farmors Brødre - Malerne - var som sagt meget interesserede i at nedskrive sådanne Sager. Farmor var en meget dygtig og benyttet Syerske. Et af hendes Specialer var de meget brugte Høsthatte - "Hollændere" og "Høstærmer". Ingen Pige brød sig om at blive svedet af Solen - dels kunne det være farligt - dels ønskede man at ligne Herskabets Damer i lys, fin Hud. Også Kjoler syede hun. To unge piger fra Horne var en Tid Elever. Det var i Høsttiden. Så en aften på Vej ad Nørreballegdyden kom de stærkt skræmte tilbage. Ved et sted, hvor 2 Markindkørsler - med Granitsten ved Siderne overfor hinanden, - påstod de, at 2 store Kornneg kom susende fra den ene Mark, tværs over Vejen til den anden en god Alen over Jorden. Om dog Farfar ville følge dem Hjem? Det var han meget Ked af! Så de måtte overnatte. Men da der jo i Svanninge Kirke, ifølge

som i alle Kirker, da de blev bygget i sin Tid, altid blev nedgravet et levende Dyr i et Hjørne af Kirkegården, og dermed overtog Posten som Kirkeværge og Varsel, og om Dagen lå skjult i det mørkeste Hjørne på Kirkeloftet, hvor der var redt et Leje, hvor man lagde ren Halm hver Nytårsaftensnat. Det havde Jørgen selv set som Dreng.

I et Hjørne af Kirkemuren var gjort et passende Hul til dets Udture. Børnene havde selv set en Mængde Aftryk af små Hammerfødder her. Vi havde altså et lille renvasket Kræ med tykke Ben. I Nabosognet en skidengrå So som Kirkeværge. I Faaborg et gammelt Æg, og Beboerne trak altid Dynerne over Hovederne, når de hørte den klimprende Lyd af dens Sko - et af dem sad altid løs, når det drev rundt i de brolagte Gader om Natten, - alle vidste, at der så forestod et Dødsfald. En meget naiv, kluntet Nattevægter ville engang fange det og gik imod det. Men til hans store Skræk gik han lige igennem en tåget, sort, varm Masse. Hans Skæg blev svedet af - hans lådne Kabuds blev forvandlet til en skal-det Skindhue. Senere tog han altid Flugten, når han hørte Skoene rasle.

Vort Lam var hyggeligt - altid trippende i højre Hjulspor, men løb det stærkt, skulle det til Sognets yderske Grænse, - det fordrede så, at alle gik af vejen.

En pige forsøgte engang at stoppe det. Med sit Forklæde! Det sved kun et Hul i det og gik durk igennem. Et Køretøj måtte i Grøften, og Ungdommen, der slog sig løs i en Sommernatsdans, tumlede rundt og forvred Benene, da det løb lige gennem hele Flokken. Røgterdrenge's Harmonika revnede og kunne fra den Nat ikke tættes mere!

Som Dreng hørte jeg selv Fortællingen om, at Farfar som ung Karl havde mødt

Den gamle smedie i Svanninge, Brahesvej 9. Siden middelalderen beliggende samme sted.

“Kirkeværgen”. Det var standset og lænede sig op ad Lågen til et gammelt Hus. Der lød et Skrammel som i en brolagt gård - et stærkt Lysglimt sås. Den Nat døde en Kone i den gamle Hytte. Men nu rejser Jættestuen sig på gloende Pæle!

Jeg mener nu at nå til det virkeligt spændende i Jørgensens (Kistrups) Rapport - de “rigtige” underjordiske - Ellefolkene!

Han fremfører her:

Ellefolkene havde ret deres Yndlingssted i Svanninge Sogn. I 1755 indberetter Præsten, hr. Aabye, at der i Saugsted Mark er mange Offersteder, af Bønderne kaldet “Stenkister” - mange Kæmpebegravelser. Fra katolsk Tid en hellig Kilde: Sct. Oles (Sct. Olufs).

Her berettes om en bonde, der Sct. Hansaften vaskede sit “Skabede Æg” i den hellige Kilde. Æget blev helbredt - Bonden skabet! Og så havde Kilden tabt sin Kraft!

Som bekendt begyndte man at bygge Kirke på “Stålbjerg”, men den nedbrødes om Natten og opførtes på Kirkens nuværende Sted. Ved Kirkegyden: Millinge-Svanninge tændtes Bavnens på

“Bavnebjerg”. I en Bakke mellem “Bavnebjerg” og Kirken ses tit brændende Lys. Her ligger en stor Skat. Men Ingen tør grave her, thi her og i Kirkegyden spørger det forfærdeligt. (Tænk på Bedstefaders Kirkelam).

I et kær under “Ravnebakken” nord for Jættestuen har den(?) en Bolig. I Millinge finder man Ellesvænge (Elleggyden?). I det syttende Århundrede boede her en Pige, fortryllet af en Ellemand, som hun både før og efter sit Giftermaal havde fast legemlig Omgang med. Men det fik man bugt med, da man fik Bud efter en Mand med en Elbog, af hvilken han læste over ham.

Er det ikke noget med, at en nutidig Ellemand kan forknytte Folk både rige og fattige til at tegne Krydsere på mærkelige Steder - f.eks. altid til venstre?

Men mest interessant synes mig hans - Jørgensens - beskrivelse af Kommunens eneste Jættestue i Svanninge, hvor Bjergfolk holdt til, der kom man kun yderst nødtigt, tvunget forbi, når det var mørkt. Stundom stod Højen på gloende Pæle, medens Småpuslingerne opførte deres Lancier, og Lysene strålede ud (man gør sig den Tanke, om det skulle være som Forklaringen på Navnet Illum, at det er Ordet Ilm = Ild, der her i Betydningen: “strålende, skinnende, lysende” nu ligger i Ordet “Skerning”? “Skerninglund”. Der har jo vitterligt været betydelig mere Kratvækst tidligere). Men en Aften kom en lille Mand ind i Gården, der lå allernærmest Højen og bad Gårdkonen komme med og hjælpe Bjergkonen, der lå i Barselsnød. Det gik vel, og om Morgenens skulle hun til Løn fylde sit Forklæde med Kul af en Dyng, der lå i en Krog. Hun gjorde det, men hun mente, de var ualmindelig tungt - hun var dog bange for

hun smed dem først, da hun var indenfor egen Port. I Stuen sad Folkene ved Davren. En udrød: "Hvad er det dog, der skinner i Moders Forklæde?" Det var det rene Guld! Alle løb ud for at hente Kullene! Men dem havde den lille allerede hentet. Skatten var borte!

Dette var jo helt fantastisk - en pragtfuld Vandrehistorie måske. Den lignede jo een, jeg har tumlet med i nu snart mange År.

Men der er da også et lille Hjørne af Ellegde i den. Han hed Palle - hans Forældre bor endnu på Hjørnet til Gyden. Så var der den fantastiske Felt-herre, Johan Rantzau, på Thorvaldsens Relief: Våbenhuset ved Svanninge Kirke, hvor han møder Præsten, Hans Mad- sen, denne mystiske Mand. Det er måske nu 25 År - mindst -, siden Palle var ansat hos Greve Eggert Adam Knuth på det pragtfulde Slot, Krengerup, i Køkkenet. Gården havde i mange År, siden 1770, været i Rantzauslægtens Eje. Ejeren var nu Lily Ingeborg Agnes Knuth, f. Rantzau. Greven var dansk Ambassadør i Nederlandene; sammen med Palle! Iøvrigt var det første Kren- gerups Bygherre, Gabriel Knudsen, af Slægten Akeleye, Landsdommer på Fyn, Ejer af mange Ejendomme og For- leningsbrev på Lyø o.m.a. Et af mine store Ønsker havde længe været at kun- ne få lov at fotografere den berømte Rantzauske Tavle, malet på Kobber med 141 Navneskjolde samt Slægtens Våben.

Der vises også 50 Billeder af nogle af de 70 Gårde, Slægten ejede. Denne regnes for en Kopi efter den oprindelige, men går tilbage til Breide Rantzau, der i 1575 fik Rantzausholm, nu Brahetrolleborg, af sin Fader, Henrik. Slægten stammede jo fra Holsten, fra Godset Breitenburg.

Josias Rantzau

Så skete det! Historisk Selskab fik adgang på Slottet. Det blev en uforglemmelig Søndag - fra Velkomst ved Oxenvad fra Odense Museum i Hallen. Der hængte Tavlen på første Repos. Og så meddeltes det! Her måtte ikke fotograferes! Og inde i Grevindens Dagligstue hang det fantastiske Billede af Josias Rantzau. Der var lagt Sækkelærred ud for at skåne de meget smukke Gulve og Tæpper. Kun en spurgte Grevinden om noget, det var mig. Men ingen Foto! Så fik jeg Øje på et Maleri af vores - Rantzau. Jeg spurgte, om Grevinden viste noget om Relieffet. Det havde hun aldrig hørt! Ville til Svanninge. - Men videre på første Sal var Greven. Talte med ham og fik lov at fotograferes Tavlen. Tjeneren ville stoppe mig. Men efter Forklaringen fik jeg Lov at tage hele det store Bygningsanlæg fra Hovedtrappen. Så var der Josias, født 18-10-1609 på det smukke Slot Bothkamp, død 4-9-1650 i Paris. Hans Fader var Breide R og Moder Oelgard (Øllegaard) von Qualen. Ganske som i Svanninge blev Johan Rantzaus Hustru en nat vækket af en Dværg - en Bjergmand - hvis Hustru var i Fødselsbesvær. Hun gik med, klarede det, og fandt henlagt udenfor sin Dør om Morgenens 3 Ting. De skulle bringe Held til Slægten. De var alle af Guld - en Guldten, en lille Guldpotte, et Sværdfæste og nogle Guldpenge. Ved Giftermålst fulgte Gaverne den Rantzauske Linje.

Det fortælles, at Josias, der blev berømt som måske sin Tids smukkeste og eleganteste unge Adelsmand, kom til Paris, traf den berømte Kardinal Richelieu, der fik stor Interesse for ham. Utallige Kvinder faldt for ham, alle Dueller vandt han. Hans Liv var Militæret, han blev gift med en Rantzau, Elisabeth. Men det for-

hindrede ham ikke i at udføre en Opgave, der påstås at have fundet Sted. Han var i Besiddelse af Dværgenes Sværdhæfte. Det mente man, gjorde ham urørlig. Kejseren var Ludvig den 13. - gift med Anna af Østrig - rent politisk - gifte i 23 År - ingen Børn! Kongen interesserede sig mere for unge Mænds Selskab. Kongens Broder, Gaston, var Arving, men både Kongen, Dronningen og Kardinalen var enige om, det ville være Landets Ulykke! Der holdtes et Møde, og en kort Tid efter meddeltes, at Dronningen var gravid. Fødselen var besværlig, men Drengen, der fødtes, havde overhovedet ingen Lighed med Kongen. Han blev stærk, robust, handlekraftig og kvindekær som Ludvig den 14. - Solkongen. Rygterne gik, hendes Skriftefader meddelte Kardinalen, at hun elskede den smukke Rantzau; og Anna af Østrig udnævnte ham efter Kongens Død til Marskalk af Frankrig, selv om han aldrig havde vist strategiske Evner.

Men så gik det galt. Irriteret over Drillerierne - om hans forheksede Sværd - kastede han det i Floden en Nat, da han efter en Sejr doblede og drak. Så væltede Ulykkerne over ham. Han mistede Halvdelen af alt, hvad en Mand havde - et Øje - en arm - et Øre - et Ben - en Testikel - over 60 Sår fik han. Se ham på det store Maleri i Grevindens Dagligstue på Krengerup! Det gjorde voldsomt Indtryk på hans Soldater, da han igen kom til Hæren med Glasøje, Træben og højre Armstump i en slynge. Han deltog og vandt endnu et Slag, indtog Byen Boursbourg, hvor et Sabelhug tog et Øre. Så gik alt galt for ham, arresteret sad han 11 Måneder i Bastillen - kom ud - men var i Bastillen blevet syg. Svær Vattersot; man sagde han døde af Baccus' Vugge-

gave - . Som den Tids Krigsfolk drak han tit og tæt. - Leveren gav op - han døde 4. september 1650. Enken gik i Kloster - døde først 1706. Man skal ikke smide Gaver fra de Underjordiske bort. Men jeg fandt Josias, og vor søn Peter er stadig ven med sin Skolekammerat, Palle. 7-9-13 - de ses jævnligt.

Men man skal passe på med forhekset Metal. Der er jo også større Trolde til. Vel nærmest på den øst-sydøstlige Side af Enemærkeskoven ligger Kostebjerg - 44 m - og videre i Retningen Findsbjerg - 47,7 m. Det er vel her, den Fin eller Find bor, som Bent Hansen Skaef har listet op i Lyset og gjort berømt - givet ham Luft, så han kan nyde den friske Blæst i Svanninge Bakker og Udsigten fra Skovlyst.

Jo, der er sandelig meget og meget Mystik stadigvæk, ved næsten hvert et Hjørne af de gamle gårde kan man endnu overraskes. Hvad med den berømte Toftehare, som vore gamle - især Jægere - kendte som "Tovthari", som vor gode, desværre nu forsvundne kender af slige Gespenster, Frederik Dahlkild, i et Skrift har gjort rede for. Denne store, magre, meget langhårede harelignende Skabning, der var umulig at døde, uden i alle Tilfælde Brug af ekstra Krudt og Kugler af Sølv. Den fandtes jo også i Bimosens Tofte i Faldsled. Selvfølgelig havde man en Mistanke. Her - som de fleste steder - en gammel Kone, bidsk, uomgængelig, men i Stand til at trylle med Helbred og diverse Sygdomme. Det var vel ved en Jagt hos Kromanden, der en Overgang ejede mange Grunde og Huse, at en af Deltagerne fik Ram på den stedlige Toftehare, der dog var i Stand til - under grumme Klagelyde - at humpe over Landsbygade og forsvinde i Sommerbo, det lille stråttækte Hus.

da man vovede sig derind, lå den gamle Kælling i sin Seng med et brækket Lår og udstødte grufulde Forbandelser.

Det har vel nok op igennem seklerne og gælder helt sikkert til dagen i dag - vel også under alle Himmelstrøg - selvfølgelig ikke lige her omkring - i vort meget oplyste gamle Sogn - at Tilværelsen for utallige gamle Kvinder har været rædselsfuld. Det var jo Millioner, der efter at have taget Turen ved Sct. Hans - til Bloksbjerg - ved Lejlighed blev fanget, tiltalt og brændt på Bål. Mon vore lokale startede på Kasteskafte på Kastebjerg ved Enemærket? Tænkeligt! Drachmann gjorde da sit til at gøre deres Omdømme uddødeligt - hvert sogn og by - sine Hekse og Trolde...

Der er heller ikke langt fra Kosteberg - eller Ravnebakken - til Flægmoosevej, som den hedder den Dag i Dag. Ved Arbejdet med denne Artikel falder adskilligt på Plads - vistnok. En del involverer kære Anne Oldemoder. I mange År dukkede Onkel Jørgens Brev til hendes 89 Årsdag op med Omtalen af de mange År "du har set Bøgene grønnes i Enemærket". Det ene Hold Konfirmander efter det andet hvert År drage forbi - vokse op - blive gift - få Børn - begravet, gå ud af Verden: Selv gamle Kesten Vilmer kunne ikke leve! Hvem var hun? 60 År gik, til vor uforlignelige Fortæller, Jørgen Murer, talte om Vilmergyden! Hvor sa' jeg: "Ja, den Gyde, hvor Vilmers Hus lå - der, næsten i Haven - ved gammel Strand". Konen var jo noget af en Heks. Senere kom Niels Hansen Jeppesen og lavede Træsko og de her fine Mejetøjer, han blev berømt på og solgte over hele Fyn. (Der hænger et på Nationalmuseet). Så flyttede han op i det Hus, Erik Pedersen har over for Sognegården. Han købte så Strandmar-

ken - overfor nu Steensvang - og byggede der og havde en stor Produktion af Mejetøjerne sammen med Smed Jeppesen - hans Familie. Hans Kone hed Bolette, det var Vejmand Pedersens Datter oppe fra Rallebæk.

Nå! Men så fik jeg Jørgens Historie om Troldeøjlet her i hans Barndom. Ganske rigtigt. Kesten Vilmers var virkelig frygtet, når hun gik sine Ture i Landsbyen - eller Byerne - gammel, krumbøjet - med 2 Krykkestave, slæbte hun sig en gang om Ugen igennem Byen. Men kun om Dagen, om Natten fløj hun over Hegn og Diger. Hun kunne forgøre en Mand fast til Vejen, så han ikke kunne flytte en Fod!

Altid skabe en Nederdrægtighed! Ildebrand - Dyr blev syge - en Kone nedkom for tidligt. Havde man et drægtigt Øg, sørgede man for at gemme det væk. Ingen skulle lade sig narre af, at hun gik med en gammel, grøn Papskygge over sine rindende Øjne. Hun så som en Musvåge.

Et Sted satte Manden hende på Porten! Kommet udenfor Porten heksede hun en Række dejlige Popler, så de få dage efter stod med visne Blade.

En meget ondskabsfuld Streg - i hendes sidste Leveår, gjorde hun, da man nægtede hende en velnæret Kokkekylling i en Gård. Så skrev hun med Kæppen på Gulvet og sagde sære Ord, vraltede baglæns ud ad Døren. Hun fik listet en rusten Stoppenål - med Edder i - ind under Dørtrinnet, bestemt for Konen i Gården. Uheldigvis gik Manden først over, og han fik Edder i Hofterne, lå 2 år hjælpeløs i Sengen - den rene Ynk. Så døde han.

Dette hændte i 1875!

Huset i Gyden blev nedbrudt før min Tid og genopført i Møllegården, hvor nu

Direktør Gilbert Hansen bor.

Der findes blandt disse åndelige Kræfter måske også en Evne til at overføre Tanker, Ønsker eller overføring af Oplysninger, måske ved Viljens Hjælp. Min Kone, Edith, påstår da, at hun tit drømmer om Personer, som hun derefter tit møder umiddelbart efter.

En yderst dramatisk Historie mindes jeg, som min Moder, Laura Hansen, født som Skipperdatter på Thurø, har fortalt. Hun blev tidligt forlovet med en Styrmand, Valdemar Hansen, som fik bygget et tremastet Skib, Skonnerten "Dania". Første Rejse gik til England med en ældre Slægtning som Kaptajn. Hans Bestalling som Kaptajn skulle de have efter denne Rejse. De forliste alle på Dogger Banke. Der gik jo altid nogen tid førhen, inden sådanne Ting blev erkendt og meddelelse sendt til Familieme. På sine ældre Dage kunne Moder vemodigt mindes dette skrækelige, med den Kommentar: "Da vi fik at vide ca. Tidspunktet for Ulykken, huskede jeg, at det passede med, at Valdemar kom gående til mig, fortalte mig om, hvordan de sank med ordene: "Du må ikke være for sorgfuld, Laura, det gik så hurtigt, at vi ikke led ret meget!"

Jeg syntes, det var meget dramatisk. Mor sagde: "Jo, men det var jo Vilkårene!"

Damsbo-Hunden.

Jeg mener at ville runde af, ligesom jeg begyndte, med Olde og Bedstemoder. Disse to, der havde Evnerne til at kunne fortælle og særligt nedskrive deres Viden og Oplevelser.

Kunne anskue disse nøgternt, hvad der var troværdigt, og hvad der kunne være Overdrivelse og Fantasier.

Stensgård og Livet der

Ikke sært - da Oldemoder jo fødtes i Stenbækhuset. I det smukke, solide, stråttekte Bindingsværkshus, som Hans Rasmussen - en Søn fra Kildegård - fik bygget, og hvor han arbejdede som en meget dygtig Træskomand. Olde (10-1-1825) tjente på Steensgaard omkring 1840 og skrev 88 år gammel fine Skildringer af dette - og på Damsbo. "Bedste" fortsatte:

En "Vandrehistorie" var dog den om Bodil Pedersdatter, som her skulle bo i Huset på "Sandbanken". Dengang Lorenz Banke. Der skulle bo en Smed - Lorenz Lorensen. Det var hende, der ville møde sin Kæreste fra "Gården" og så en kappeklædt, mørk Skikkelse, som på Spørgsmålet: "Er det dig, Hans Forridder?" anede, at han var gloende under Kappen, rakte en Flig af sit Forklæde frem. Han måtte tro, det var en Hånd, greb den og slog Kappen op. Han var et gloende Gespenst. Hun smed Forklædet og løb ind og reddede sig. Men næste Dag fandt man det halvbrændte Forklæde i Grøften.

Bedre gik det Oldemor, da hun vandrede til Damsbo en Aften sent i Måneskin. Vejen gik gennem Damsboskoven. Det ængstede hende noget, men, fortæller hun, hun traf en Karl fra sin By, der tjente i Faldsled. Han fulgte hende gennem den tætte Skov, men da de nåede Stendiget med Slenten over, hvorfra der løb en Sti op over de såkaldte "Løkker" - markerne -, sagde hun Tak, nu turde hun gå alene.

Men ak! Karlen forsvandt hurtigt. Hun havde ikke gået ret langt, før hun hørte lyde bag sig. Det lød som et Dyr, der hev efter vejret. Hun kiggede noget ængstelig tilbage over Skulderen. Jo, tæt bag hende anede hun en stor, sort Hund. Hun satte Farten lidt op, den fulgte efter,

Anne Hansdatter (f. 10.1.1825 - d. 7.6.1919). Oldemor til Johannes Ruben Hansen. Hun kunne fortælle både skriftligt og mundtligt!

Åndedrættet blev også hurtigere. "Den Onde" kunne sikkert skabe sig om til sådan et Dyr. Nu var hun nået Toppen af den lille Bakke, der lå i Marken. Hun kunne se Tællelysene i Folkestuen i Kælderen på Damsbo. Så tog hun Chancen, løftede og samlede sin lange Nederdel og løb!. Hun var jo meget lille - men stærk - kunne malke sine 12 Køer 3 Gange hver Dag - passe sit Job som Bryggerpige - der blev drukket meget Øl - og vaske Tøj i Gravene.

Men i samme Øjeblik tav Hunden og forsvandt. Så stoppede hun - beroliget! Den var kun Skyggen af hendes store Skørt, og dens Snøften var Skørets Slæben i det tørre, stive græs ved Stien. Men - skriver hun - da hun kom ind i Stuen, hvor de 12-14 Folk, Karle og

Piger, sad - senere end på Steensgård - da der her ingen Herskab var - kun en Forvalter - kunne de se på hende, at hun havde oplevet noget. Hun fortalte så om den sorte Hund, men "jeg sagde intet om, hvordan det var sket!". Men fra den Aften af turde ingen mere gå over Løkkerne efter Mørkets Frembrud!

Det var så en Spøgelseshistorie, hvor en nøgtern Pige kunne finde en Forklaring. Det er der vel nok i de fleste Tilfælde, hvis man tænker sig om, men så er det vel også sådan, at Spændingen forsvinder, og livet bliver lidt kedeligere.

Lad os dog for en Ordens Skyld nå den endelige Slutning med en lille, natlig Vandring i vor gamle, historiske, skønne By - Svanninge - og vise, at et Mandfolk også har mod til at afsløre natlige Gerninger. Det var Lars Nielsen - murer Georg Nielsens Bedstefader - han som lod Østerbyvej 7 bygge, da han blev gift. Han var en meget dygtig Stenhugger og Arbejdsmand. Støt og hurtig. Om Vinteren lavedes Træskeer på det lille, hyggelige Værksted. En Aften sent, fortalte han, kom han gennem Svanninge på Hjemvejen. Der var jo ikke så meget med faste Tider, og hvis man havde været i Lo og tærskede kunne man godt tage nogle ekstra Timer. Måske dertil en Kaffepunch og lidt Snak. Men da han havde passeret Pumpemagergården og skulle passere "Den røde Smedie" ved Christen Smed, blev han meget forskrækket. Klokken på Kirketårnet slog 12, og som nogen sagde: "Uglen, hun tudede, "Fandi", han vrælede, og alle de 7 små Unger, de slog på Tromme" - og det var rigtig uhyggeligt. Han hørte Hammerslag på Ambolten og så flammer flakke med skin i de små Ruder. Da blev han bange, var det Fanden, der måske lavede Sko og

som nogen påstod, holdt til ved Kirken eller Jættestuen. Der var jo også Helheste med kun 3 Ben. Men Lars var gammel Dragon og tapper, så han listede nærmere, vovede et Øje, og kiggede ind af et af de små Ruder, og så bankede han på den. Christen Smed - vor Christens Bedstefader - lukkede Døren op og bød ind på Forklaringen: "Jo, han ku' dæle-me ikke sove, så plejede han at gå over og smede Søm, dem skulle man jo altid bruge, og så ku' man da "nytte" tiden". Så har de nok taget en "Spids", og Lars gik roligt hjem, nu han og Smeden hav-

de manet "Den Onde" væk. Det kunne Landsbysmeden iøvrigt tit, for han kunne som Regel meget mere end sit Fader-vor!

Gad vist, hvad han ville sige til, at Skriftudvalget holder Møde på en Mandag. Min Mester - Maler Møller - ville ikke lade mig begynde en Mandag. Det blev en Tirsdag i Grønnegade 31 over gården, og Peter - vor Søn - der en tid var Postbud i Allerød - måtte heller ikke vise sig på det store Kontor før Tirsdag, sagde Postmester Lyng.

Jeg er rystet! Nogen må holde Øje med

mig, nu har jeg søgt efter min Ynglingspen - en billig, grøn, "udskiftelig" Fyldepen - overalt. Væk - i Aften var det Josias Rantzaus eventyrlige Liv - jeg skrev til Klokken 1. Nu - da jeg ledte i den Papæske, hvori ligger alle Forarbejderne - og i denne til 7-9-13 - havde Josias pænt anbragt den allernederst under den Bog, hvori hans Livsløb berettes - med Tegninger af ham!

-TAK-

Tanker ved Tobækken

Af Bent Hansen Skaef

*» ... å goer je ne'e væ' bækki en avtenstun' ijgaij,
da æ' dæ' som bøllerne ku' snakke,
så hvesker dæ' så sælsomt i ellekrattets løv,
hver lille blomst hun nekter mil't å sejer te' mej: »tøv!« ... «*

LAD OS TAGE Mads Hansens små blomster på ordet og »tøv' et lil' ko'n« her ved »barndommens bæk«. Alle os, der har nydt det privilegium at være opvokset i Svanninge, har jo stadigvæk talløse minder og erindringer lagret i hukommelsen om barndommens glade leg og færden her, i og omkring denne herlige tumleplads - bækken.

FRA SINE TO udspring i henholdsvis Svanninge præstegårdshave og kilden i »Bjergekrogen« ved Svanninge Bakkers fod nogle hundrede meter østligere, til udløbet i Hornekrogen ved det gamle sogneskel mellem Svanninge og Horne, har Tobækken sit ca. seks kilometer lange, bugtede løb. To gange skærer den gennem de marker og enge, der ved udskiftningen i 1801 tildeltes gården i Svanninge, som mere end et århundrede senere blev mit barndomshjem.

Især den del af bækken, der umiddelbart bag gården snor sig igennem enge og ellekrat, er blevet en uudslettelig del af min erindring. Her omsatte vi drenge indianerbøgernes handling til leg. I det tætte hassel- og ellekrat, dér hvor en af bækkens bugtninger sammen med en tilstødende mindre, åben rende dannede et næs, havde vi bygget en »wigwam« af hasselrafter og iflattede pileris.

Her holdt vi til de lange, varme sommerdage, som dengang altid var(!). Det

hændte også, at vi overnattede hernede, hvis vejret og de »blegansigter«, vi nu engang var afhængige af, ellers var os venligt stemt og gav lov. De omgivende enge blev så fra tidlig morgen skueplads for vore vilde kæphesteridt.

I en stille stund kan jeg endnu fornemme, hvordan det ligefrem gungrede i den bløde, vandmættede engbund, når vi med lange hasselspyd i hånd, eller buer og rørpile med hyldespids, i forrygende ridt på vore kæpheste jagtede enorme bisonflokkede i form af sorte muldvarpeskud, som »græssende« havde spredt sig ud over den vide eng-prærie.

Ellefolkets kilde

DEN LILLE RENDE, der stødte til bækken ved vores wigwam, kom fra en kilde under bakkerne, som fra før i tiden kaldtes »Ellekilde«. Det var her Ellefolkene havde deres bolig; og herfra var det, dampen fra Mosekonens berusende bryg i stille sommeraftener spredte sig ud over dugvåde enge, hvor gårdmandskonerne i tidligere tider havde haft deres hjemmenvævede hørlærred liggende på bleg.

Selve Ellekilden skjulte sig under et tiltret buskads af vidjepil, små tørstetræer og vild humle, men den var ret vandrig; og da dens udmunding lå noget over bækkens vandspejl, havde det lille vandfalds udstrømning i tidens løb sænket

bækkens bund det pågældende sted og holdt den til stadighed fri for vandplanter. Vandstanden var på dette sted næsten en hel alen, og da også brinken overfor efterhånden havde ladet sig udhule, var der dannet en lille bredning med fast sandbund, hvor vi kunne bade. Men det klare, hastigt strømmende vand var himmelråbende koldt, så det var lidt af en bedrift, når man skulle vise sig og tage en rigtig »maveplasker« her.

En gammel sag

I SVANNINGE Folkemindesamlings arkivalier findes Tobækken nævnt i forskellige sammenhænge gennem tiderne. Første gang, navnet Tobæk ses på skrift, er i nogle bemærkninger om sognets møller i en matrikel-ekstrakt fra 1664.

Heraf fremgår det bl. a., at:

»Grubbe Mølle hafver 2de Qverne, som drifves aff Ofvenfalls Wann, som komme fra Tobeck i Svanning Byes Dalemærck - kan maale undtagen i store Tørker og Frost...«.

Og i en indberetning fra sognepræsten Hans Oluffsen Tage til kongemagten om præstegårdens beskaffenhed, hedder det i 1690 at:

»... her må ej forglemmes at tegne, at ved Svanninge Præstegaard er Dybe Vandfulde Graffver, som lengre end Mand kan mindes, haffver hafft og haffver endnu sit udspring...«

*derlig aff Anders Andersens Mose igi-
ennem Anders Nielsens og Jørgen Lau-
ritsens Moser ind udi Præstegaardens
Mose ved Æskekrogen lige ind til de
dybe Graffver, og naar de ere fulde
haver dette Vand siden sit Løb ad
Tobacken til Grubbemølle...«.*

At Tobækken oprindelig har haft to hovedkilder, er således fastslået allerede i 1600-tallet, men at den ene kilde skulle findes i Dallemark eller Dalum Mark, som var gamle navne på området øst for Lange Brune mellem Nørremarken og de egentlige Svanninge Bjerge, er ikke umiddelbart synligt i de nutidige forhold.

Jordfaldshullet

FORKLARINGEN herpå fik jeg engang for nu mange år siden under en jagttur i

daværende ejer af »Kastaniely« Jens Pedersens terræn i Svanninge bakker. Vi fulgte et stengærde langs bunden af en temmelig bred slugt mellem to af de høje bakkeåse, da jeg omtrent i midten af dalens bund får øje på en forholdsvis velbevaret stenkiste, sat af ret store sten tilsyneladende som en bro over ingenting. Jeg foreslog, at det kunne være resterne af et gammelt fortidsminde, selv om det var svært at forestille sig en oldtidsbegravelse her i bunden af en dal som denne.

Jens Pedersen lo sin karakteristiske latter og fortalte så, at det vi så havde været en bro over Tobækkens øvre løb, som indtil engang i midten af forrige århundrede gik gennem slugten her fra udspringet i søen ved Dalkildegård (kilden i Dallemark!). Jens Pedersen havde

denne viden fra sin farfar, Christian Pedersen, som var født i »Kastaniely« 1834. Fra han var dreng, kunne han huske et august-uvejr med torden, storm og regnskyl, som han aldrig siden oplevede magen til. I fire dage og nætter terroriserede det frygtelige uvejr egnen. Nogle gårde blev lynildens bytte, flere fik tagene revet af, og det meste af høsten, som endnu stod på markerne, blev ødelagt eller fuldstændig skyllet bort af regnen.

Fårene i gårdens bjergelod havde klaret sig upåklageligt, men da man efter uvejret kom herop, viste det sig, at i krogen ned mod præstegårdens eng var bunden i bogstavelig forstand gået ud af bækken. Der var her opstået et jordfaldshul, som blev skridtet af til at være sine 36 favne langt og 6 favne bredt, og på det dybeste sted var der 3 favne til bunden. Her vældede en kilde frem som en betydelig strøm, der efterhånden skar sig vej gennem den lavere liggende eng og forenede sig med Tobækkens andet løb.

Til gengæld udtørredes snart den tidligere bæks hele løb fra søen og kilden i Dalum Mark. Også selve søen skrumpede betydeligt, idet vandspejlet sænkede sig halvanden alen efter det frygtelige uvejr, sluttede Jens Pedersen den gamle beretning.

Jordfaldshullets konturer er efterhånden blevet lidt udviskede. Dets sider er skredet og blevet til skråninger, som Christian Pedersens søn, Peder Jacob Pedersen, omkring århundredskiftet plantede til med træer, så der nu fremstod en lille lund omkring kilden. I 1935 lod næste generation i gården, Jens Pedersen, støbe en betondæmning tværs over den nu ca. 15 meter brede slugt og installerede en mekanisk hævert, som gennem en ca. 500 meter lang rørledning brakte

Tobækkens oprindelige løb fra Dallemark er kun vandfyldt ved ekstreme nedbørsmængder, som her i foråret 1994.

vand fra kilden hjem til »Kastaniely« og dermed i en halv snes år sørgede for gårdens vandforsyning.

Nu er dæmningen borte og skråningens træer fældet, men kilden springer stadig i bunden af det gamle jordfaldshul.

I resterne af de »dybe grave« omkring præstegården, som endnu findes, er der ikke mere vand; kun efter unormale nedbørsmængder, som fx. i vinteren og foråret 1994, fyldtes de »så sødt« som i gamle dage. Det manglende vand her skyldes dog ikke det gamle jordfaldshuls opståen under uvejret, men derimod alene vort eget århundredes intensive dræning af området; ligesom de sidste halvtreds års vigende pietetsfølelse og svigtende sans for ældre tiders ellers så fynske pyntelighed har tilladt brændenælder og alskens andet ukrudt samt henkastet affald at fylde op i de før så idylliske kanaler.

Men Tobækken har stadig sine kilder i behold i det system af tørvemoser, vandrige enge, småskove og ellekrat, der strækker sig fra Svanninge by mod bakkerne; og hvorigennem bækken snor sig i de første 1200 meter af sit knap seks kilometer lange løb mod havet.

Fanden i træet

ELLEFOLKET i Ellekilden, hvorom meget og meget kunne fortælles, er dog langt fra eneste sagn, der har sin oprindelse i Tobækkens nærmeste omgivelser. Således kan fx. ikke alene fortælles om, men den dag i dag tydeligt ses, Fandens fjæs i en af stammerne i præstegårdshavens store bøg, ved bredden af den nu tørlagte vandgrav.

Denne historie udspiller sig i tiden omkring år 1700, og fortæller om præsten Mathias Hoff, der var kendt over det ganske Fyn for sine evner til at

Den opdæmmede kilde i jordfaldshullet. Foto 1937.

mane djævl og onde ånder i jorden.

En juleaftens dag havde han således på retterstedet ved herregården Findstrup med tilsyneladende held manet Fanden ud af en stakkels murerdreng, der under djævelens besættelse og i skuffelse over ikke at have fået sit svendebrev, havde begået et par mord; men som nu med renset sjæl og god samvittighed lod sig hovedet hugge af.

Da præsten Mathias Hoff, fortælles det, derefter var kommet hjem og sad ved julenadverbordet sammen med sin kone, kom et ord dem på tværs. Det viste sig nu, at djævelen på retterstedet var faret direkte fra murerdrengen og i præsten, så denne nu tog konen ved hårløkken og strittede hende hen ad gulvet.

Men præstegårdens røgter kunne også

lidt mere end sit Fadervor. Han halede Fanden ud af præsten, bar ham over i svinestien og lod den gamle so æde ham med horn og hestehov og det hele.

Heller ikke Fanden var imidlertid selv tabt bag en vogn, men skyndte sig at krybe ind i et bøgefrø, som soen netop havde ædt men endnu ikke fordøjet. Han lod sig på den vis føre gennem svinets tarm og havnede på møddingen. Her spirede boget og blev til det kæmpetræ, som nu med sine i så fald snart tre hundrede år på bagen står i præstegårdshaven ved bredden af den tidligere vandgrav. Og opmærksomme forbigående på vejen til golfbanen kan ikke undgå i en af den store bøgss stammer at bemærke det diabolske fjæs ondt skulende mod kirke og præstegård.

Er Tobæk = Vaskebæk?

HVORDAN og hvornår navnet Tobæk er hæftet på det lille vandløb, eller hvorfra det er afledt, fortaber sig i det dunkle. Der kan i dag kun gisnes om, hvorvidt det hænger sammen med, at bækken har haft sit udspring i to kilder, eller - og det kan meget vel tænkes - at navnet stammer fra det gamle verbum »at to« sig og vil i så fald betyde »Vaskebæk«. Blot synes det ikke i fynsk dialekt at være særlig udbredt »at to« sig. Fynboerne »nettede« sig, og de havde ikke som fx. sønderjyderne i hver gård et »tokammer«, hvor gruekedlen stod og vasken fandt sted. På Fyn hed det tilsvarende rum et »bryggers«, hvilket vel antyder, hvad fynboerne anså for at være dets vigtigste formål.

Givet er det dog, at bækken i gamle dage og helt frem til de første årtier af vort århundrede har haft en funktion som vaskeplads. Når konerne i gårdene og husene langs dens løb skulle have renskyttet deres ludkogte sengelinned og undertøj, tyede de til bækken. Ligeledes blev fårene jaget ud i en specielt gravet fordybning i bækken og her skyllet grundigt igennem, efter at have været »sat i blød« i karret med sodalud, så ulden kunne forekomme ren og hvid ved forårsklipningen.

Umiddelbart foran det sted, hvor bækken i en stenkiste skar sig under landsbygaden i den »nederste byende« havde der i tidligere tid været et gadekær, der, som en permanent branddam, af bækken gennemstrømmende vand skulle danne et betryggende reservoir i tilfælde af brand. Men det fortælles, at engang sidst i forrige århundrede væltede kostalden i gården »Engholm«, der lå helt ude på kanten af gadekæret, og det meste af den gamle længe styrtede i van-

Fandens fjæs i træet, skulende mod kirke og præstegård.

det og fyldte en stor del af branddammen op. Kort tid derefter nedbrændte både »Engholm« og et overfor liggende genbohus, og nu blev resten af gadekæret fyldt op med brokker og slagger fra brandtomterne.

Stenkisten erstattedes af en bredere og mere moderne vejbro, hvorunder bækken blev ledt igennem tre cementrør af passende størrelse. Og foran den nye vejbro blev indrettet en offentlig vaskeplads, hvor bøndernes arbejdsvogne og markredskaber blev vaskede i bækken efter gødningsudkørslen om efteråret. Inde på »Engholm« opbevaredes stig-

bord, som sat for vejbroens cementrør dæmmede vandet op til en dam på en god alens dybde. Her blev vognene så trillet ud og børstet rene for alskens snavs og pløre; og det var for landsbyens drenge ved sådanne lejligheder en stor fornøjelse at sejle rundt i dammen på de »iblødlagte« vognfjælle, selv om det ofte hændte at de kæntrerede, så det gav en våd buksebag.

Til trods for disse tilsyneladende forurenende aktiviteter blev Tobækkens vand igennem århundreder betragtet som både sundt og velsmagende.

Det var da heller ikke kun til sanitære formål, man brugte af bækken vand. Flere af husene i den »nederste byende« havde således helt frem til i midten af 20'erne i dette århundrede ikke andet vand til husholdningsbrug, end hvad man drog op fra bækken i en spand. Selv om gårdene forlængst selv havde fået brønde, og de fleste endog installeret nymodens sugepumper, som kunne pumpe brøndvandet op direkte til bryggerset, var der dog endnu nogen gårdmandskonere, der mente, at til brygning af gemmeøllet var de nødsaget til at bruge vand fra bækken, hvis de ville være sikre på, at øllet ikke blev »langt« eller surt i den sidste ende.

Fra Tobæk til Møllebæk

ARKIVALIER i Svanninge Folkemindesamling viser, at ifølge forordning af 29. juli 1846 § 7 blev der 29. juli 1862 foretaget en undersøgelsesforretning med henblik på udarbejdelse af regulativ for hovedvandløbet Horne Møllebæk i Svendborg Amt. Herefter fastsatte Svendborg amtsråd ved regulativ af 27. november 1865 de nærmere bestemmelser for vandløbets fremtidig oprensning og vedligeholdelse.

Af dette dokument fremgår, at Tobækken under navn af Horne Møllebæk fra det østlige skel af matrikel nr. 18A i Svanninge, hvilket er umiddelbart efter den tidligere omtalte vejbro, fremtidig er at betragte som hovedvandløb under tilsyn af Svendborg Amt. Møllebækken løber på en strækning af 2700 meter i vestlig retning gennem Svanninge sogn og derefter videre mod vest på en strækning af 2060 meter i sogneskellet mellem Svanninge og Horne til udløbet i Horne Møllebugt. - Her lå i sin tid nogle hundrede meter fra kysten den vandmølle. Mester Jacob Madsen i sin visitatsbog fra 1588 beskriver som: »Horne Mølle, havende 1 Qvern«.

240 meter fremme i sit løb passerer Møllebækken Svanninge Mølle (Stampe-møllen), og Grubbe Mølle 1637 meter længere fremme. Herefter er der frit løb og endda med et par styrtfald på henholdsvis 30 og 40 centimeter undervejs. 2690 meter fremme i løbet var der allerede i 1842 blevet foretaget en betydelig tildræning.

16 navngivne beboere i Horne og Svanninge sogne havde i flere år haft megen vanskelighed ved at få vandet ledet fra tørvemosen »Bjørnemose«, der var henlagt til deres fæstesteder. De dannede en forening og gravede i fællesskab en rende på ialt 483 alen frem til Møllebækken. Ved årskiftet er arbejdet færdigt. Der udarbejdes en deklaration, hvoraf man ønsker det høje herskabs approbation, over det udførte arbejde og fremtidige vedligehold. Den underskrives af de implicerede i Horne og Svanninge henholdsvis 12. og 18. februar 1843, og 14. marts foreligger svaret fra Hvedholm:

»Den begjærte Approbation meddeles herved, og bliver Foreningen saaledes Reglen for de nuværende og efterkom-

mende Beboere af Fæstestederne.
Hvedholm, den 14, Marts 1843.
BILLE BRAHE

Reguleringerne

I 1927 blev hovedvandløbet reguleret i hele sin længde. Et dokument vedrørende denne regulering beskriver ned til mindste detalje den amtslige møllebæks dimensioner, beskaffenhed og vilkår under hele forløbet. Mest drejer det sig om bundbredde, fald og breddernes vinkler, men også bundpælskoter og flodemålsmærker spiller en væsentlig rolle; det sidste især for møllerne.

Flodemålet er for Svanninge Mølles vedkommende fastsat af en landvæsenskommission den 13. december 1864 og tilkendegivet ved et indhug på selve

møllehusets nordøstre hjørnestolpe og er det punkt, hvortil overfladen af bækkens vand må dæmmes op i mølledammen. Videre beskrives, at for Grubbe Mølle fastsattes flodemålet allerede i 1852 ved forskellige mærker således, at vandet måtte spille på kanten af en skråtliggende sten i en afløbsrende fra vejen ud til mølledammen.

Men efterhånden var ejerne af engene i den flade slugt ovenfor mølledammen mod Kukkenbjerg blevet utilfredse. De mente, at Grubbemølleren i stedet for at lade mølledammen oprense, ligefrem samlede vand til møllens drift, simpelt hen ved at lade bækken stemme op over det tilladte flodemål. Herved løb vandet tilbage i bækken og afvandingsrenderne fra deres enge, hvilket naturligvis havde

Foråret 1994 var der undtagelsesvis vand i de ellers tørlagte kanaler i den maltrakterede præstegårdshave.

fået en hel del surhed til følge - ikke blot i jordbunden, men også hos lodsejerne, og følgen blev, at de i 1910 klagede til amtet.

En landvæsenskommission nedsattes og konstaterede, at alle Grubbe Mølles flodemålsmærker på nær den skråtliggende sten var borte.

Den 22. oktober 1910 blev der opnået forlig om nu at opsætte to flodemålsmærker, ét for vinteren i højde med det forsvundne og et andet fire tommer lave-re for sommeren, regnet fra 8. april til 1. oktober. Herved var der nok lagt låg på problemet, men det var ikke løst; og den omfattende regulering af hele Møllebækken i 1927 fik kun den tilsigtede effekt for de lave arealer, der lå bag møl-len. Grubbe Mølle var stadig en flaskehals i bækken frie løb mod havet.

Tobækkens 1200 meter lange strækning foran hovedvandløbet, der var forblevet kommunalt vandløb, blev i 1929 også gjort til genstand for en regulering, idet der i kommunalt regie efter landboforeningens anbefaling foretoges en uddybning på ca. trekvart alen af hele forløbet. Daværende gårdejer Peter Frederiksen, »Kildemosegård«, har for år tilbage fortalt, at han sammen med to andre af lodsejerne ganske vist protesterede herimod, men uden resultat.

De tre havde ellers allerede en snes år forud i fællesskab ladet deres vandliden-de enge dræne, ved en hovedledning ført under bækken og landsbygaden, til udmunding i hovedvandløbet længere nede mod Stampemøllen. Det havde dengang været en ret kostbar affære, som de selv havde betalt. Derfor ærgrede det dem en del, at de nu også skulle være med at betale for løsningen af de andre lodsejeres vandproblemer.

Forureningen

DET BEGYNDTE i det små. Først var det fire-fem husejere på den nuværende Svanningevej, der slog sig sammen om et kloakeringsprojekt. Deres spildevand blev ledt direkte ud i Tobækken umiddelbart efter Stampemøllen. Derefter fulgte en halv snes husstande på Brahesvej, hvis kloak udmundede ved engen i Kukkenbjerg.

Det var altsammen ret uskyldigt. Man brugte ikke kemikalier i husholdningerne dengang, kun brun sæbe og lidt soda til opvasken. Men i 1932, dengang præstegården blev moderniseret og det rygtedes, at afløbet fra det nymodens toilet med septic-tank, der skulle betjene præsten og hans husstand i tykt og tyndt, skulle drænes ud i bækken; da var det, man i landsbyen fik et andet syn på bæk-kens vand. En ting var jo at grave sin egen lokumsspand ned mellem rabarberne eller hvor der skulle plantes selleri; noget ganske andet, at man nu aldrig mere kunne vide sig sikker på, hvad der eventuelt svømmede rundt i bækken!

Forureningen har dog tilsyneladende aldrig været det store problem for Tobækken. I min barndom fangede vi mange ørreder, både i ruser - hvad vist ikke var helt lovligt - og med skuffejern, når de stod i skyggen under de hule brinke. Hundestejle fangede vi også og spærrede inde i små separate damme, men de var altid væk, når vi næste dag kom tilbage. Så havde fiskehejren i den tidlige morgen været der og taget sin frokost.

Fiskehejren er åbenbart en trofast fugl, og Tobækkens vand må være rimelig rent; ellers kom den vel ikke tilbage år efter år og fiskede på samme sted. Jeg møder den jævnligt og betragter den

som en gammel bekendt, selv om der ganske givet må være adskillige generationer mellem denne fiskehejre og den, jeg serverede frokost for som dreng.

Møllerne

MØLLERNE LANGS bækken er et kapitel for sig med så mange facetter, at de burde have deres egen historie, men fælles for dem er, at ingen af dem fungerer mere efter deres oprindelige formål. Horne Mølle var den første som måtte give op, hvad enten det skete i konkurrence med de på sin vis mere effektive vindmøller, eller det var ildsvåde som stoppede dens aktivitet.

Svanninge Mølle forsøgte sig, foruden i sin oprindelige branche som kornmølle, også som stampemølle og senere savmølle; for under anden verdenskrig at ende som privat elektricitetsværk for ejeren, inden den i 1952 blev revet ned - og senere genopført i sin skikkelse af stampemølle i en museumspark ved Århus.

Grubbe Mølle var den, der holdt længst ud, men ved et generationsskifte i 1961 standsede mølleridriften. Sammen med en tilliggende, nyrestaureret yngre vindmølle har begge møllebygninger derefter fundet sig til rette i museums- og turistbranchen hvor de har stor succes med forskellige tilbagevendende arrangementer af gamle landbrugsaktiviteter. Man mejer korn med le og hestetrukken selvbinder, tærsker på gammeldags vis og demonstrerer, hvordan kornet i møllerne males til mel eller gryn, samtidig med at der i den gamle møllehave er servering og arrangeres folkedansopvisning i gamle dragter og til spillemandsmusik.

- - - - -

TOBÆKKEN risler og klukker som den altid har gjort. De forskellige indgreb og reguleringer, den har været udsat for gennem tiderne, har ikke ændret ved det, og heller ikke meget er gennem årene ændret ved hele atmosfæren i dens nærmeste omgivelser.

Nattergalens elskovstriller høres stadigvæk fra elleskovenes dyb i de lyse, fortryllende sommernætter; dampen fra Mosekonens bryggers kan endnu hænge tungt over engene, og hvem der har sans herfor vil gennem denne berusende mosekonebryg i den lune sommernat kunne skimte de bedårende Ellepigers lette, slørende gevandter, når de danser deres forførende ballet over kølige, dugvåde enge.

Og hvem vil så ikke give Jeppe Aakjær ret, når han konstaterer at:

*»Hvad var vel i verden det fattige liv
med al dets fortærende tant,
om ikke en plet med en dal og lidt siv
vort hjerte i skælvinger bandt!
Om ikke vi drog fra det yderste hav
for bøjet og rynket at stå
og høre de kluk,
de mindernes suk
fra bækken, vi kyssed som små!«*

Fra haven ved Grubbe Mølle - omkring år 1900.

Kilder:
Arkivalier i
Svanninge Folkemindesamling.
Regulativ for Horne Møllebæk.
Ældre interviews med tidl.
gårdejere i Svanninge,
nu afdøde Jens Pedersen
og Peter Frederiksen.

Frederik Bagger

Af F.Th. Michaelsen

I artiklen beretter forfatteren om præstesønnen Frederik, der via latinskole i Odense over Brahetrolleborg endte sine dage som godsejer på Julskov ved Nyborg

En halv snes kilometer sydøst for Kerteminde ligger herregården Risinge. Mod slutningen af 1600-tallet var det en ufri gård med tilliggende af nogle få bøndergårde. Det var i fæstevæsenets mørke periode, hvor mange godsejere sad lige så hårdt i det som bønderne selv. Det samme var tilfældet med ejeren af Risinge.

Indehaveren hed Kaj Madsen Pram og var gift med den tidligere ejers datter, Pernille. Hun blev enke som 28-årig med to små børn, men førte godset videre, til hun 10 år senere giftede sig med præstesønnen fra Kølstrup, Poul Pedersen Bagger.

Den midterste af de tre børn i dette ægteskab hed Frederik, født 1710. Drengens første 2 skoleår forløb hos en privat familie, sandsynligvis en præst. Derefter var han hjemme en periode, til han blev anbragt hos en rektor i Kerteminde. Derfra kom han i Odense latinskole med alle denne skoleforms uheldige sider, velkendt fra Ludv. Holbergs Erasmus Montanus.

På grund af sine dårlige ben og i øvrigt af manglende lyst til sport og leg, sad Frederik som oftest på sit værelse. Økonomisk hjælp fra hjemmet kunne han ikke vente, idet hans mor igen sad enke, så han måtte selv sørge for sit underhold. Takket være sin fingerfærdighed gav han sig til at fremstille pudderæsker, paplygter, indbinding af bøger og lignende husflid. Endvidere tilbød han

Bjerggaard i Haagerup, tidligere præstegård.

finere malerarbejde på skabe og dragkister. Alt dette gav ham mulighed for at klare sig økonomisk samt endda lægge penge til side til større opkøb. Han skaffede sig endog højeste mode hos datidens latinskoleelever - en sølvkårde.

1730 tog han teologisk embedseksamen, og da han ved samme tid fik udbetalt en arvesum efter salget af fødehjemmet, stod han godt udrustet til at finde sit

fremtidige levebrød.

Med fine anbefalinger fra sine lærere i Odense fik han snart plads som huslærer hos pastor Schurmann i Haagerup præstegård. Her blev han godt modtaget af præsteparret, og da hans hjem netop var blevet opløst ved moderens død, fulgte den 20-årige huslærer, at han her havde fundet sig et nyt.

Det har sikkert været

sted at opholde sig for en begavet ung fyr som Fr. Bagger. Schurmann var lærd og vel anset i menigheden, selv om man nok syntes, at han var lovlig dyr med sine ligtaler. Hans kone var i øvrigt fra egnen, idet hun var datter af den berygtede ridefoged, Niels Krogstrup, på Brahetrolleborg. Han var kendt som en hård og brutal bondeplager, der engang blev overfaldet af et par hævngherrige hovbønder. Straffen var hård for den slags, så den ene forsvandt ud af landet, mens den anden endte på tvangsanstalten Bremerholm på Amager. Udbyttet som ridefoged var så rigeligt, at han kunne købe Pilegård i V. Åby og Højrupgård.

Præstekonen lignede ikke sin fader af sind, hvilket Fr. Bagger nød godt af, når han til jul blev overvældet af gaver i form af tøj, skjorter, strømper og halsklude, alt fremstillet af fruens selv.

Efterhånden begyndte Bagger at gøre gengæld med præstefamilien ved at forrette kirketjeneste for pastor Schurmann. Disse prædikener blev ofte påhørt af herskabet på slottet og faldt allernådigst i deres smag.

Som tidligere nævnt var Bagger ret sva-gelig. Især benene var dårlige og fyldt med væskende sår og vabler. Han begyndte derfor at studere medicinske skrifter med henblik på at helbrede sig selv, hvilket virkelig også lykkedes efter nogen tid. Da han ydermere havde held til at helbrede præstefamiliens 7-årige datter, fik han nærmest ry for at være en slags "klog mand". Selv herskabet på slottet sendte bud efter ham i sygdoms-tilfælde og havde i årevis ingen anden huslæge.

I de år, hvor Bagger nød så stor gunst på Brahetrolleborg, var ejeren grev Conrad Ditlev Reventlow. Greveparret havde taget ophold på slottet efter deres bryl-

Brændegård under Brahetrolleborg. Fr. Bagger var her en meget effektiv forpagter i en årrække

lup i 1731 og boede der i de næstfølgende 10 år. Det var i denne periode, Bagger blev en næsten uundværlig person i deres dagligdag.

Allerede som latinskoleelev havde Bagger afsløret udmærkede handelsevner. Dels for sine indtjente penge og dels ved lån blev han i stand til at opkøbe gammelt sølv, som han i Odense lod forarbejde til dåser, kårder og krumknive, de såkaldte hirschfængere. Disse specielle varer blev fortrinsvis afsat til ansatte på Brahetrolleborg eller til de mange fremmede, der kom på besøg.

Da greven havde udset Bagger til at ledsage den unge greve på en dannelsesrejse, når tiden var inde, fandt den unge teolog ud af, at han burde sætte sig noget bedre ind i lægekunsten og eventuelt

gøre sig skikket til at udføre mindre operationer om fornødent. Han udså sig en kendt professor i Altona som læremester og gjorde sig klar til at rejse.

Da disse planer blev kendt på godset, henvendte flere af de fornemme damer sig til Bagger og bad ham tage nogle af deres smykker med til Tyskland for at sælge dem til jødiske handelsmænd. Der verserede nemlig rygter om, at Kristian d. 6. ville udsende en forordning, der forbød damer at bære smykker, et forbud, der naturligvis havde sit udspring i den pietistiske bevægelse på den tid.

Rejsen fandt sted i 1736, og Fr. Bagger medbragte smykker for 40.000 Rd. En betydelig sum på den tid. Afsætningen gik strygende, og fortjenesten til den drevne handelsmand blev på 4.000 Rd.

Refsvindinge kirkes østgavl med Fr. Baggers mindetavle

Summen blev straks omsat til ostindiske og kinesiske varer, der pr. skib blev sendt hjem til Brahetrolleborg. Også her var afsætningen stor og fortjenesten rigelig.

Ved siden af det forretningsmæssige gjorde Bagger både kirurgiske og farmaceutiske studier med henblik på rejsen med den unge greve. Den grevelige familie var på samme tid rejst til København, hvor den unge arving pludselig blev angrebet af en alvorlig sygdom og kom under behandling af en læge i hovedstaden. Da den syges tilstand imidlertid forværredes, blev der sendt bud efter Bagger, der straks kom hjem, men ikke formåede at redde den unge greves liv. Efter hans død ønskede Bagger at rejse igen, men blev bedt om at

assistere ved grevindens forestående barsel.

I foråret 1737 drog herskabet igen til hovedstaden, denne gang ledsaget af Fr. Bagger. Under sit andet ophold opdelte han sin tid på den måde, at han i 2 af ugens dage helligede sig det medicinske studium, andre 2 dage det juridiske og de sidste 2 det handelsmæssige. Der var bud efter den flittige mand fra mange sider. En søster, der var gift i Norge, var blevet enke og sad i usle kår med 8 børn samt en stor gæld, som hendes mand havde påført familien. Takket være sin juridiske indsigt fik Bagger orden på søsterens forhold, men var knap nok hjemme igen, før han måtte hjælpe præstefamilien i Haagerup med at rejse til Samsø, hvor hr. Schurmann var ble-

vet kaldet til præst og blev senere provst.

Under denne hjælpeaktion kom der bud fra grev Reventlow, hvis far var død. Grev Conrad ønskede, at Bagger skulle ordne familiearkivet og samle de mange papirer på Brahetrolleborg. En del af dem havde forøvrigt lidt skade under Københavns brand i 1728. Da herskabet ved denne lejlighed ønskede at ansætte ham fast på godset, gik han ind på det, såfremt han kunne få et oplagssted for sine "Chinesiske og Ostindiske Wahre", hvilket omgående blev ordnet.

Det blev til 3 vognlæs papirer, der nu fragtedes til Fyn, foruden varer til en værdi af 9.000 Rd., der anbragtes i det værelse, han senere kaldte sin butik. Der blev god afsætning til den store stab på ca. 60 ansatte på godset foruden de mange gæster, der altid var på besøg. Med tiden kneb det med at holde varelageret vedlige på grund af de mange gøremål, der blev overladt ham. Efterhånden var ham at betragte som hushovmester og måtte være medbestemmende i stort og småt i den omfattende husholdning.

Under tilegnelsen af de mange færdigheder havde der hos Bagger ligget et ønske om at blive landmand. Han havde sluttet venskab med den føromtalt ridefoged, Niels Krogstrup, og ved hans død henvendte arvingerne sig til Bagger og overtalte ham til at overtage Højrupgård. Bagger var nu blevet gårdejer, men kun i kort tid. De mange hverv på godset tog al hans tid, så han ikke fik tid til at pleje sin interesse for landbruget. Som han skriver: "Jeg kiedes ved at skulle gøre alle grevindens Lakere-Fernisser". Endskønt han indtog en betroet stilling, følte han sig dog ikke tilfreds.

En hyppig gæst på godset, oberstløjtnant Juel på Taasinge, havde

gers evner som landmand og administrator og foreslog da Grev Reventlow at overlade Bagger Brændegaard i livsforpagtning. Greven fulgte rådet og udnævnte ham yderligere til birkedommer over Brahetrolleborg birk.

Her var der virkelig noget at gå i lag med for en driftig landmand. Gårdens areal var med ager, eng, moser og skov på omkring 790 tndr. land. Ejendommen var imidlertid meget forsømt, så forpagtningsafgiften blev sat derefter.

Netop i disse år omkring 1745 blev landbruget ramt af den frygtede kvægepest, der mange steder bortrev hele besætninger. En Land-fysikus ved navn Musæus blev af amtmanden sat til at bekæmpe pesten med de mest ejendommelige midler f.eks. angelikrod, pimpinelrod, skardium, korbendik og salvie, men naturligvis uden virkning. Et andet middel var at bore hul i koens horn og fylde det med smør eller ingefær. Hjælp disse ting ikke, blev bønderne tilrådt at slå køerne for panden og begrave dem i en grav på 4 alens dybde, hvorefter man skulle afbrænde flere læs halm, ris eller tjørn på graven.

På Brændegaard havde Bagger afbrændt 50 læs hø og halm, som han mente var smittet, samt nedgravet "den syge Gødning". Intet hjalp dog, så tabet for hans vedkommende blev, at af 60 køer døde de 56!

Han tog nu fat på at bringe den forsømte ejendom på fode. Småkrat blev ryddet, vandhuller opfyldt og sten kørt fra markerne og sat op som gærder. De vandli-

dende områder blev drænet og en mængde bladjord kørt ud på markerne. Han indførte bedre redskaber og prøvede sig frem med nye afgrøder som ærter, vikkere og kløver.

Som tidligere omtalt havde Bagger sat sig grundigt ind i juraen og fik nu lejlighed til at nyttiggøre den til hjælp for greven.

Under sit arbejde som godsarkivar havde han fundet frem til, at ved Kaj Lykkes fald fra storheden var der bortsolgt en del gårde, som lå inde midt i baroniets område. Det var Baggers idé, at disse ejendomme skulle føres tilbage til baroniet, og ved nærmere granskning fandt han frem til, at det var muligt.

Ved henvisning til et dokument fra Kong Hans' tid i 1498 om indløsningsret blev sagen rejst om tilbagekøb af de mistede ejendomme. I første omgang tabte man sagen og måtte bøde 300 Rd., fordi man var fremkommet med så umulige krav.

Bagger gav imidlertid ikke op, endskønt dommeren havde beordret tavshed om sagen. Af forskellige papirer viser det sig, at det lykkedes Frederik Bagger at indløse 2 gårde i V. Åby, 2 gårde og 6 huse i Højrup samt 1 hus i Nybølle. Størst besvær voldte det at tilbageføre Haagerup Skrivergaard, Eskebjerg og Gjellebred (Skovridergaarden Ditlevslyst), som alle tre ejedes af landsdommer Erik Skeel Holsten på Gelskov. Her gik sagen helt til højesteret, før den endelige afgørelse faldt til fordel for Brahetrolleborg.

Inden den endelige afgørelse faldt i

sidstnævnte sag, var grevinden død i 1748. Greven var på dette tidspunkt så svagelig, at han ikke kunne klare savnet af sin kone, men døde senere på året. Tidligere havde greven nedskrevet alt om, hvordan hans sidste vilje skulle udføres og bedt Bagger om at sørge for, at den blev efterkommet.

Grev Conrads søn, Chr. D. Reventlow, var nu arving til godset, men da han døde ung, overtog hans farbror godset. Dels på grund af samarbejdsvanskeligheder og dels fordi Bagger ønskede at blive selvstændig, erhvervede han sig godset Julskov ved Nyborg i 1760.

Endskønt Frederik Baggers videre livsforløb på Julskov ligger uden for dette skrifts rammer, vil en afrunding af hans fremtidige skæbne være på sin plads.

I en alder af 50 år sad Bagger nu som godsejer på en ganske vist forsømt herregård på 216 tndr. hartkorn spredt ud over 9 kirkesogne.

Han tog ufortrødent fat på forbedring af jord og bygninger på det forfaldne gods. I løbet af de næste 28 år blev Julskov drevet frem til et mønsterlandbrug, der med tiden gav afkast til den omfattende velgørenhed i form af stiftelser og legater, der bærer Fr. Baggers navn.

I 1791, d. 23. februar, døde Frederik Bagger, 81 år gammel, og ligger begravet på Refsvindinge kirkegård.

Kilder: Ejnar Pedersen: Friderich Bagger til Julskov, udgivet af Sv. Amts historiske Samfund 1919.

Hansigne

Af Inge Aaskov Jørgensen

Artiklens forfatter har taget sit udgangspunkt i et fotografi af Hansigne, der ikke havde et helt almindeligt liv

Blandt de efterhånden mange fotografier, som Øster Hæsingelokalhistoriske arkiv råder over, er der et, som vi synes, fortjener at blive kendt af en større kreds. Det er ikke, fordi billedet er af en kendt person, heller ikke fordi stedet hvor billedet er taget, er mere historisk vigtigt end så mange andre steder, men det er så dejligt dagligdags, ingen kunstig opstilling, et fotografi af en ganske "almindelig" kone og en ged.

Mit personlige kendskab til Hansigne Jespersen er/var meget begrænset. Jeg husker hende som en gammel altid sortklædt kone med en sort opslået paraply - uanset vejret.

Jeg var vidst nok lidt bange for hende, skønt hun har aldrig generet mig på nogen måde.

Fra eventyr og andre fortællinger kender børn begrebet heks, for mig var Hansigne det, der kom nærmest denne forestilling om hekse, måske på grund af at jeg havde hørt, at hun var rendt efter sin mand med en brødkniv, hvorefter han forsvandt.

For et barn sidst i 1940'erne før fjernsyn og videofilm kunne den slags nok få det til at gyse i en 6-7 årig.

Hansigne var ikke født i dette sogn, men i Volderslev den 10. April 1873. Hun blev gift med Peter Jespersen, og de boede Øster Hæsingevej 73, matr. 17e (Jens Jydes hus).

Dengang var det et familiehuse.

Først da Hansigne kom på alderdoms-

hjem, fraflyttede hun ufrivilligt denne adresse.

Lykkemose

Indtil 1928 ejede Julie Knudsen gården Lykkemose, der hvor billedet er taget. Hansigne gik hver dag og hjalp til der. At hun var lidt sær eller speciel, er der ingen tvivl om. Kom der f.eks. nogle af landevejens færende svende, og det var Hansigne, der først traf på, ja, så fortrak de somme tider hurtigt igen.

Hansigne talte nemlig meget om tinger, hvad hun så end mente med det. Har vagabonderne antaget Hansigne for at være konen i gården, så har de ikke skullet nyde noget.

Da Julie Knudsen døde i 1928, skiftede Hansigne gård. Hun tilgav aldrig Emma Wandam, at hun fik Lykkemose. Hansigne mente, at den burde hun have haft.

Brogården

Brogården blev nu i mange år Hansignes tilholdssted. I 1935 døde Maren Søberg, hende der var kone i gården, da Hansigne begyndte der i 1928.

Maren må have haft en stor plads i Hansignes hjerte, for det var kun Marens tøj, Hansigne ville gå i, både 10 og 20 år efter dennes død. Alle andres kjoler var der tinger i.

Rigmor - den næste kone - i Brogården accepterede Hansigne aldrig helt, det var Maren, der var den rigtige.

Hver måned tog Hansigne med rutebilen til Odense, efter penge i sparekassen.

Dagen efter turen til Odense gik hun op til sognerådsformanden og betalte sin husleje.

Om de penge, hun havde, var en mindre arv efter forældrene eller efter Julie Knudsen, ved jeg ikke.

Noget, der viser en anden side af Hansigne, er, at hver gang hun havde været i Odense, så havde hun bolsjer med ned til børnene i Brogården. Hun var også flink til at spille kort med dem, så Hansigne var nærmest en slags bedstemor for Ernst, Hans og Else, muligvis erstatning for de børn og børnebørn, hun aldrig selv fik.

Præcis kl. 15 hver dag gik hun hjem, hun sad ude i køkkenet og ventede på, at bornholmeren inde i stuen skulle slå.

Solhjem

Efterhånden kneb det for Hansigne at klare sig selv (renlighed havde aldrig plaget hende). Men i et hus uden nogen former for moderne bekvemmeligheder, vandpumpe udenfor, toilet, der bestod af en potte, der blev tømt i grøften på den modsatte side af vejen o.s.v.

Men Hansigne ønskede sandelig ikke at flytte på alderdomshjem, hun ville blive, hvor hun var, i det hus hvor mandens jakke mange år efter hans forsvinden stadig hang på sengestolpen, som ventede hun på, at han skulle dukke op igen.

Men i 1953 eller 1954 kørte Kristen Søberg Hansigne op til Solhjem, Hillerslev. Hun ville ikke ud af bilen, så det var ikke nemt for nogen af parterne

Naturligvis kom hun ud til sidst, men Hansigne glemte aldrig, at Kristen Søberg lagde bil til denne for Hansigne så forfærdelige handling.

Hun døde på Solhjem og blev begravet i Øster Hæsing 11.10.1961. Et langt liv var slut, måske vil nogen mene, at det var et fattigt og trist liv, men hvem kan bedømme det, sådan har Hansigne vel aldrig selv tænkt.

Gravstedet (ved siden af Kristian Smeds) er nu sløjfet.

Kilder:

Øster Hæsing lokalhistoriske arkiv

Hans Søberg Brogården

Sigrid Maansson Øster Hæsing

Tildelt mel - smør og flæsk

Af Kaj Mehr

Fattigvæsenets protokoller er hovedkilden i denne beretning om fattigforsørgelsen i Svanninge sogn fra 1804-1840.

Reglementet for fattigvæsenets provisoriske indretning og bestyrelse på landet i Danmark af 5. juli 1803 trådte i kraft 1. januar 1804.

Allerede den 16. november 1803 afholdtes det første møde i Svanninge Præstegård, eller som der står i forhandlingsprotokollen: - den første Samling af Sogne - Kommissionen for bemeldte Svanninge sogn -.

Kommissionen bestod efter forordningen af sognepræsten, der var formand, sognefogeden på herredsfogeden i Faaborgs vegne, største lodsejer grev Bille Brahe, repræsenteret af forvalteren på Steensgaard, samt fire sognemænd, alle gårdmænd, udpeget af de tre faste kommissionsmedlemmer.

Skolestuen i Millinge, der lå midt i sognet, blev bestemt til samlingssted for kommissionen ved dennes fire årlige møder i december, marts, juni og september.

Præsten forelagde forsørgelsesplanen, indeholdende en fortegnelse over de fattige i sognet, og hvad de efter deres trang kunne behøve.

Alle sognets beboere, der ikke var nydende, skulle bidrage til den offentlige forsorg, enten kontant eller ved aflevering af naturalier.

Ansættelse af stodderfoged, udpegning af udleveringssteder o. lign. blev også besluttet ved dette første møde.

Efter, at den praktiske opbygning af et

fattigvæsen således var foretaget, forestod fattigkommissionen forsørgelsesarbejdet, således som det fremgår af de fattigvæsenprotokoller, der førtes indtil 1868, hvor lov af 6. juli 1867 om landkommunernes styrelse betød en væsentlig administrativ ændring.

Indtil da var der kun sket få indgribende ændringer i reglementet af 1803, hvoraf skal nævnes den ændring, landkommunaloven af 3. august 1841 betød.

De hidtil eksisterende sognekommissioner blev nedlagt, og deres forretninger overgik til sogneforstanderskabet.

Men da præsten fortsat havde den almindelige og afgørende indflydelse på fattigsagernes afgørelse, udarbejdede forsørgelsesplanerne og aflagde regnskabet, fik loven kun små følger for fattigsagens reelle behandling.

Da loven trådte i kraft den 1. januar 1842, blev præsten, pastor Johan Frederik Leth (1), formand for det nyoprettede sogneforstanderskab og fik, efter referaterne i fattigvæsenetsprotokollen at dømme, i høj grad indflydelse på gennemførelsen af de nødvendige beslutninger.

Da indførelsen af sogneforstanderskabet var en administrativ ændring af reglementet af 1803, har jeg valgt nedenslående at berette om fattigforsørgelsen i Svanninge sogn fra 1804-1840.

Klientellet og dets sammensætning.

Antallet af almisselemmer var fra 1804-

1809 mellem 31 og 38 pr. år. Fra 1820-1840 var antallet mellem 28 og 35 pr. år. Til disse tal skal lægges de lemmer, der havde ophold i Svanninge Hospital, hvor der maksimalt var plads til ni hospitalslemmer. (2)

Disse tal svarer for hele perioden til mellem 3 og 4% af sognets samlede befolkningstal. Ved folketællingen i 1801 var der 1004 beboere i sognet, og ved folketællingen i 1834 var der 1400 beboere.

At der først og fremmest var ældre, der blev tildelt almisse, ses ved at sammenligne antallet af døde over 60 år ifølge kirkebogen i tidsrummet 1804-1840.

Døde i Svanninge sogn

1804-1840: Heraf almisselemmer:

60-69 år	: 100	10
70-79 år	: 105	20
80-89 år	: 82	22
Over 90 år	: 20	6

Det betyder, at knap 20% af det samlede befolkningstal over 60 år var almisselemmer.

Der døde ialt 67 almisselemmer i tidsrummet 1804-1840, heraf var 9 under 60 år. De fleste af disse led af et fysisk eller psykisk handicap.

Antallet af almisselemmer er sandsynligvis større, idet betegnelsen "almisselem" ikke i alle tilfælde er brugt i kirkebogen, når det drejede sig om enker efter - eller børn af - almisselemmer, ligesom

Tidligere familiehus i Svanninge, beliggende i Kukkenbjerg. Foto 1992.

fattigkommissionen i de første år i nogle tilfælde kun anførte familieoverhovedet på forsørgelsesplanen, ligesom man først i 1815 begyndte at benytte ansættelse af almisselemmer (børn i fattigplannens anden klasse). (3)

Forsørgelsesmåden.

Almissehjælpen bestod af naturalier og kontantydeler. Kon-tanthjælpen blev først og fremmest givet til betaling for

husleje og i nogle tilfælde samtidig som løn til dem, der passede almisselemmer, der ikke kunne passe sig selv.

Et eksempel herpå har vi fra 1806, hvor kommissionen finder det nødvendigt at sørge for en gammel enkes (hun var 65 år) tilsyn og oppasning, da hun er så skrøbelig - endog på forstanden -, at hun ikke er i stand til at passe sig selv. Et andet almisselem påtager sig at flytte ind hos enken og pleje hende imod - for-

uden sin tildelte almisse - at få frit husly samt brugsret over den på stedet tillagte have og fra nytår endnu 8 pund smør og 8 Rdl.

Et andet eksempel finder vi i 1813: Da almisselem Niels Skræder i Svanninge atter befindes så skrøbelig, at han ikke kan hjælpe sig selv, så blev hans datter, hos hvem han har til huse, for det første kvartal tilstået for hans opvartning, 2 Rdl.

Naturalierne bestod af mel, gryn, smør og flæsk. Disse naturalier leveredes efter forsørgelsesplanen af sognets 65 fæstegårde samt af nogle enkeltpersoner.

I princippet skulle enhver ydende bidrage til de nydendes understøttelse. I praksis udarbejdede præsten hvert år i december forsørgelsesplanen, der så blev forelagt kommissionen, og efter dennes godkendelse bekendtgjort for sognets beboere fra prædikestolen. Hvor man i de første år brugte eventuelt overskud af naturalier til uddeling blandt øvrige trængende, gik man senere over til at sælge overskuddet. Således står der i protokollen i 1815 under indtægter: "Ved salg af overskud af naturalier, 49 Rdl".

Var der mangel på naturalier, måtte disse købes, som f.eks. i 1824, hvor protokollen beretter: "Smør køber forstander Rasmus Eilersen ved første Faaborg marked". Og samme år: "Købt salt til at indsalte indkøbt flæsk".

Der fandt dog også uddeling af overskud sted som f.eks. i 1836, hvor det fordeltes til forskellige almisselemmer.

Uddelingen af naturalier, der fandt sted hvert kvartal (4), var fra 1804-1840 hovedbestanddelen, medens kontante ydelser i samme periode fortrinsvis vedrørte udgifter til husleje, beklædning, medikamenter, pleje af syge og hjælpeløse samt til ligkister.

Boligforhold.

Det fremgår ikke af forsørgelsesplanerne, hvor de enkelte almisselemmer boede, men ved at studere folketællingslisterne fra 1801 og 1834, fæstebreve, auktioner afholdt over de fattiges bo, som det fremgår af protokollerne og opbevarede erindringer, får man et indtryk heraf.

Nogle almisselemmer boede som inderster (5) i et hus eller på en gård, medens andre var fæstere af et hus. I Svanninge sogn var næsten alle huse og gårde fæstet indtil 1870'erne.

I forbindelse med udflytningen af gården fra Millinge og Østerby, der begyndte i 1818, bestemte grevskabet Brahesminde, at stuehusene ved to af de gårde, der skulle udflyttes, skulle bruges til familiehuse. I Svanninge og Faldsled boede almisselemmerne som inderster. Her indrettes familiehuse først efter 1840.

Ved at indrette de to stuehuse til familiehuse fik grevskabet en ekstra indtægt. I 1823 bruges betegnelsen "familiehuse" første gang i fattigvæsenetsprotokollen: "Husleje til de fire almissefamilier i familiehuse." I 1824 står der: "Husleje til grev Bille Brahe for 5 familiestuer" og nedenunder: "Til samme for 4 familiestuer".

Pladsforholdene i "lejlighederne" var meget trange.

I det gamle stuehus i Millinge, der først blev nedrevet i 1920, var der plads til 5 familier. Hver familie havde en stue på 48 kv. alen (1 alen = 63 cm.). Der var så lavt til loftet, at en voksen mand næppe kunne stå oprejst. Der var intet aflukke til opbevaring af madvarer og husgeråd. I tilknytning til stuen var der et mindre rum, en slags alkove, hvor sengene stod stablet oven på hinanden for at skaffe fornøden sengeplads.

Indboet var meget sparsomt, hvilket kan ses af fortegnelserne i den protokol, der førtes over de fattiges bo.

Boet blev ved almisselemmernes død solgt på auktion for bl.a. at skaffe dækning for fattigvæsenets udgifter til ligkiste.

Gav auktionen overskud i forhold hertil, bogførtes det som indtægt for fattigkas-

sen. Var den afdødes bo ubetydeligt, kunne det overlades til familie eller pårørende, mod at disse bekostede begravelsen uden omkostning for fattigvæsenet.

Et ægtepar, der døde med få måneders mellemrum i 1821, efterlod sig et eftervore begreber ubetydeligt bo, der bortsolgtes på auktion. Da boet blev opskrevet i 1804, bestod det af: "et par hovedpuder, et lille bord med skab under, en spinderok, en jernpande, en jerngryde, en balje, en spand, en fyrkiste, tre trebenede stole, en snitstol og en mælkebøtte".

I familiehuset i Millinge boede der i 1834 5 familier, omfattende 18 personer, heraf 9 børn. I familiehuset i Østerby boede samme år 4 familier, omfattende 22 personer, heraf 3 ægtepar, 1 enke og 15 børn. De 3 ægtemænd var alle daglejere, enken, der var 49 år, havde 5 børn i alderen fra 6-14 år.

I januar 1839 er indført en udgift for reparation af familiehuset i Millinge.

Klæder og brændsel.

Fødevarer og betalt husleje gav ikke varme og klæder, hvorfor udgifter hertil var en del af det samlede socialbudget.

Degnens enke, der boede i et hus i Svanninge (der stadig eksisterer), og som var indrettet til bolig for enker efter degne og lærere, havde lejet en kakkellovn af en mand i Faldsled. Fattigvæsenet betalte 1 Rdl. for leje i et år (1807).

Også stodderfogeden skulle underholdes. I 1811 fik han nye støvler og "vendt sin kiortel".

Ildebrændsel og tørv er en gennemgående udgiftspost, således i 1819: "To læs tørv til en kone i hospitalet".

I 1822 brugtes penge til klæder til et almisselem og strømper til et barn. Da

en enke dør i 1822 bestemmes, at hendes efterladte klæder skal gives til Hans Themmesens børn.

I 1824 vedtog kommissionen at købe et parti vadmel og lærred til klæder og linned for almissemønstrene på førstkom-mende Odense marked.

Almissemønstrene måtte selv henvende sig til kommissionen (præsten), når de havde nogle ønsker, og kommissionen tog så stilling til, om ønskerne kunne opfyldes. Således i 1836, hvor Jacob Sjællænders kone bad om en særk til Karen Krag. Det blev lovet hende, medens en enke, der bad om en trøje og et par benklæder til Peder Jensen, fik bevilget et par lærredsbukser.

Anne Marie Larsdatter bad om et fork-læde, et tørklæde og en kjole. Hun fik tørklædet og kjolen.

Sygdom og ekstraordinær hjælp.

Selv om almissehjælp i princippet kun blev givet til de mennesker, der var omfattet af forsørgelsesplanen, kunne der naturligvis opstå situationer, hvor ekstraordinær hjælp var nødvendig. Det kunne være akut sygdom, ulykkestilfælde, kriminelle handlinger eller andre ting, der ændrede en families leveforhold.

Det vil jeg ud fra protokollen give nogle eksempler på: For medikamenter til et almisselem, betalt apoteker Bøving i Faaborg, 2 mark, 12 skilling (1807). Præsten anmeldte, at han havde været nødsaget til at antage en kone i Millinge til at opvarte almisselem Dorthe Bruun i hendes sygdom (1808). Betalt en mand fra Faaborg for at være vagt ved den tåbelige Karen Frederiksdatters i Svan-ninge, da hun blev transporteret til Dære-kisten i Odense (1816).

(6)

En stor regning på 50 Rdl. fra distrikts-læge Ortmann i Faaborg skabte proble-mer (1818).

Da der ingen lejlighed var i sognet (1816) til en boligsøgende **enke**, betalte kommissionen en skrædder i Faaborg for at give hende husly. Nu skete det, at enken fik et lårbensbrud og blev behand-let af distriktslægen. Da han sendte reg-ningen til fattigkommissionen i Svan-ninge, nægtede denne at betale under henvisning til, at patienten ikke for øje-blikket henhører i eller har understøttel-se af sognet, men 3 måneder efter note-res: "betalt distriktskirurg Ortmann i Faaborg 50 Rdl". "Betalt en husmand for at underholde JD, der i sommer kom til skade, og som endnu ikke - formed-elst benbrud - kan forsørge sig selv (1819)". Peder Jydes kone anmoder om ekstrahjælp på grund af hendes mands afsindighed (1823). Et par måneder senere: Da indsidder Peder Jyde nu er bragt til Dære-kisten i Odense, og hans kone, der er frugtsommelig, med to børn er hårdt trængende, bevilges hun en ekstra hjælp i naturalier.

En betragtelig udgiftspost var betaling for ligkister. Til smeden for søm til 4 ligkister, 3 mark, 8 skilling (1808). 3 ligkister a' 3 Rdl. (1822), 4 ligkister a' 3 Rdl. (1823).

Også udskrivning til militærtjeneste kunne gøre det nødvendigt at bevilge en familie ekstrahjælp. Da indsidder JP i Millinge er udskrevet til kongelig tjene-ste og nu fraværende, så blev hans kone, som sidder tilbage med 4 små børn, efter forlangende til nogen hjælp tillagt for næste kvartal 2 Rdl. (1814).

Børnene.

Havde en familie på grund af svagelig-hed, mange børn, tiltagende alder og lig-

nende ikke mulighed for at give børnene deres nødtørftige underhold, måtte fat-tigvæsenet hjælpe.

Familier med børn, der pludselig rammes af ulykke eller sygdom og havde behov for kortvarig hjælp, fik ekstraordinær understøttelse. Disse ydelser havde i årenes løb en tendens til stadig stigning. Forældreløse børn havde man kun en forsørgelsesmåde overfor. De blev ind-tinget i pleje hos en familie, indtil de kunne sættes i plads ved konfirmati-onsalderen. Fattigkommissionen skulle føre tilsyn med plejeforældrene og nøje påse, at børnene blev holdt til stadig skolegang.

Hvorledes problemerne blev løst i Svan-ninge, skal vi i det følgende se eksem-pler på, således som de er beskrevet i fattigprotokollen. "Bevilget mel, salt og smør til husmand HR's vanføre søn (1811)". "Foreløbig husly betalt for nog-le børn i Millinge og Østerby (1816)".

I 1815 døde et almisselem i Faldsled. Det udtrykkes således: "Da han er udgået af de fattiges tal, vinder kassen indtægt for to kvartaler (i form af penge og naturalier)". Det var heldigt for Mads Rasmussens enke i Svanninge, der sad med mange faderløse børn, idet hun blev tillagt afdøde Morten Nielsens almisse-tildeling.

"Foreløbig hjælp til husmand JL's og husmand JP's sønner, der var henholds-vis krøbling og vanvittig (1816)".

"Medikamenter til en enkes børn samt hjælp til deres pleje i sygdommen (1817)".

"Indsidder RN til hjælp til hans børns sygdom og hans moderløse børns opdra-gelse (1817)".

"Plaster og bandage til nogle børn (1820).

"Ekstrahjælp til Pommervæverens søn,

1ste Plasse N: 7 Almisvæsen Mads Rasmussen

1ste Plasse:

N: 7 Mads Rasmussen

En fyrke Røst - - - - - 1,-

1blaa-graa Vadmel - - - - - 5,-

Et par Skindbuxer - - - - - 3,-

1blaa Vadmel Røst - - - - - 1,-

1blaa Dito Bryndug - - - - - 2,-

1hjemmebunden broget Lue - - - - - 1 8/-

1Skjorte - - - - - 2,-

1blaa-graa Vadmel - - - - - 1,-

1gl. Hat - - - - - 8,-

Latte 5,- 3,-

Transp. - - - - - 5 3/4

1blaa-tribet Ulden Overdyne - - - - - 1 2,-

1guul-tribet linned Underdyne - - - - - 2,-

1blaa-tribet Gæmde - - - - - 2,-

1dito Gæmde - - - - - 1 3/4

2 nye blaagarnslagener - - - - - 1,-

Sum 10 2/8

Mads Rasmussen i Svanninge var blandt dem, der blev fundet værdige til almisse. Derfor blev hans fattige ejendele beskrevet og vurderet, som det fremgår af ovenstående. Værdien blev angivet i Rdl. mark og skilling. 16 skilling = 1 mark. 6 mark = 1 Rdl. I fattigprotokollen står: "Mads Rasmussen, 40 år, er vanvittig og skrøbelig, tillagt 10 skp., 1 tønde malt, 8 pund flæsk og 8 pund smør". Her følger en "oversættelse" af beskrivelsen af hans bo: 1 fyrkiste, 1 blaa-graa Vadmel, 1 par Skindbuxer, 1 blaa Vadmel, 1 blaa dito Bryndug, 1 hjemmebunden, broget Lue, 1 Skjorte, 1 blaa-graa Vadmel, 1 gl. Hat, 1 blaastribet, ulden Overdyne, 1 guul-tribet linned Underdyne, 1 blaastribet Hoveddyne, 1 dito-pude, 2 nye blaagarnslagener.

som er fader og moderløs, efter at moden har hængt sig, og faderen er dømt på livstid i Nyborg (1820)".

"En salmebog, læsebøger og bibelhistorier til fattige børn i sognet (1820)".

"Vadmæl, lærred og pleje til Pommerens (væver) dreng (1821)".

Fem faderløse børn sættes i pleje hos en husmand og en væver i Millinge, der yder dem husly og opvartning mod, at kommissionen sørger for deres klæder og skotøj samt det bestemte kvantum af fødevarer (1822).

Udgifterne til børn var i 1823 bl.a. gået til plejeløn, træsko samt beslag, strømper, bånd til huer, syløn til klæder samt medicin til barnet, Johanne, i hendes hudsygdom (13 Rdl). Det hjalp dog ikke Johanne ret længe, idet hun døde i 1826, 11 år gammel.

Herom beretter kirkebogen den 10. august 1826: "Johanne, 11 år. Afdøde Hans Themmesens datter, i pleje hos Jørgen Jensen, Østerby".

I 1824 laves plejeaftale med indsiddere og husmænd for seks børn. Det var ved at være for meget for kommissionen, da tre af børnene var uægte. Kommissionen vedtog derfor at søge amtet om alimenteringshjælp af vedkommendes barnefædre.

At et barn kunne gå på omgang, er der et eksempel på fra 1824: "Almisselem i 3. klasse, nr. 10's søn, Hans Frederik Rasmussen, skal fra juli måneds begyndelse på omgang i sognet til kost og husly i 30 dage i hver gård for at forsøge, om han ikke mulig skulle kunne anbruges til bonde. Omgangen begynder ved (gård) nr. 1 i Svanninge".

9. oktober 1826: "Jørgen Madsen af Rallebæk mødte efter forlangende for kommissionen og erklærede sig villig til at modtage fremefter i pleje tjenestepige

Christiane Nielsdatters uægte datter, Ane, 2. klasse., nr. 10, imod, at han derfor modtager af fattigkassen det sædvanlige plejeforlæg, hvorimod moden selv må sørge for barnets klæder, både gang- og sengeklæder".

En husmand bad om naturaliehjælp, hvis der var overskud, samt et lagen og en hue til sit plejebarn. Det første lovedes betinget, det sidste ubetinget (1826).

Ved sidste konfirmation beholdt tre fattige børn skudsmålhbøger på fattigvæsenets regning. (7)

En kone bad om lærred til skjorte og benklæder til Hans Christian (1836). Blev bevilget.

To drenge og fire piger er ved konfirmationen udgået af fattigforsørgelsen (1838).

PP's enke bad om understøttelse og et par sko til sønnens konfirmation (1839). Fik bevilget naturalier, husleje og skoene. NS bad om klæder til sønnens konfirmation (1839). Bevilgedes.

Fattigvæsenets indtægter.

Hvert år i december fremlagde sognepræsten for kommissionen en fortegnelse over, hvad sognets fattige burde nyde i det kommende år (forsørgelsesplanen). Desuden forelagde præsten Repartitionsplanen, en fortegnelse over, hvorledes udgifterne skulle dækkes af sognets beboere ved pengebidrag og aflevering af naturalier.

Af yderligere indtægter var forskellige småbeløb, der fra gammel tid henlagdes til fattigkassen samt ekstra, frivillige bidrag, indkommet f.eks. ved bryllupper eller salg af optagne kreaturer. Disse indtægter udgjorde dog i alle årene en meget lille andel af de samlede indkomster. Kommissionens fire årlige møder indvarsledes fra prædikestolen, og sam-

tidig udgik der opfordring til de fattige om at give møde, hvis de havde noget at begære. Møderne afholdtes som regel på Millinge skole. Kun undtagelsesvis har der været afholdt møder andre steder som i præstegården eller i skriverstuen på Steensgård, der var en af grevskabet Brahesmindes fire hovedgårde.

Ifølge forordningen havde stedets politimester (herredsfogeden i Faaborg) samt højeste lodsejer sæde i kommissionen. Politimesteren kunne dog lade sig repræsentere af den stedlige sognefoged, ligesom højeste lodsejer kunne lade sig repræsentere f.eks. af sin forvalter.

I perioden fra 1804-1840 deltog politimesteren kun i to møder (1805), begge gange repræsenteret af en substitut fra Faaborg.

Kun en gang deltog højeste lodsejer, grev Bille Brahe, i et kommissionsmøde, det var i 1808, og da afholdtes mødet i Svanninge præstegård.

Af ekstraordinære indtægter skal bemærkes: For ulovlig skovhugst, 1 Rdl. (1806). Indkommet ved mulkt samt ved salg af to både i Faldsled (1808). Af kirkeblokken, som den 4. juni sidste år blev åbnet, da i samme ikke mere kunne rummes, 24 Rdl. og 3 skilling (1807). Indtægt for et fundet og bortsolgt lam (1811). Bøde betalt af Peder Henningsens tjenestepige i Svanninge (1811). Af birkedommer Jensen blev afleveret, hvad en mand i sognet har betalt for en begået forbrydelse (1813).

RM's efterladenskaber, solgt ved auktion, 79 Rdl. (1813). Samme år indkom for en bøde, 10 Rdl.

I 1814 var indtægterne ifølge repartitionsplanen:

Af højvelbårne hr. greve Bille Brahe 25 Rdl.

Svanninge hospital, opført 1728. Foto 1979

Birkedommer Jensen fra Steensgård	
8 Rdl.	
Enken i Grubbe Mølle	10 Rdl.
Sognepræsten	8 Rdl.
Sogndegnen	2 Rdl.
Skolelæreren	1 Rdl.

Ved åbning af fattigblokken, som ombæres ved bryllup, 4 Rdl. (1814). Gårdmand Niels, smed i Faldsled, betalte 2 Rdl. i bøde for kvaksalveri (1812). Efter indgået forlig ved politiretten den 25. juni.

1816 har en gårdmand i Svanninge givet en mulkt, som tilfaldt fattigkassen, og beløb, efter at udgifter ved politiretten var fradraget, til 32 Rdl.

Af agent Ploug og købmand Mogensen i Faaborg (der hver havde en lystgård i sognet) var deres pligtige bidrag til fattigkassen for indeværende år 21 Rdl., 1 mark og 8 skilling (1816). Gårdmændene på Illumø skulle have erlagt mel og gryn allerede i sidste kvartal, men da dette ikke var modtaget, fik de lov at erlægge almissen i penge (1819). Jens Madsen i Faldsled erlagt i anledning af en Jagts salg 1 Rdl. (1821). 1 Rdl. givet i mulkt af en gårdmand i Millinge for at holde spilleilde (1822). Ved salg af en liden jordlod indkommet 3 mark (1823). I anledning af salget af Svanninge Kirke med underhørende konge- og kirketien- de fra baroniet Holstenshus til greve Bille Brahe på Hvedholm indbetalt til fattigkassen 10 Rdl. (1836).

Afsluttende bemærkninger.

Som det ses af denne beretning blev der ikke forandret meget i den måde, fattigvæsenet administreredes på gennem 36 år.

Hvert kvartal holdt kommissionen møde og tog stilling til problemerne, ligesom kassen blev stemt af. Kassebeholdningen opbevarede af præsten. Hvert år underskrev kommissionens medlemmer en erklæring om, at almisselemmerne havde modtaget deres underhold i overensstemmelse med reglementet af 5. juli 1803.

Hvorledes almisselemmerne opfattede hjælpen, om de fandt den tilstrækkelig eller ej, det ved vi intet om. Vi kan kun få viden om deres tilværelse på godt og ondt, måske mest på ondt, gennem boopgørelser, skifteprotokoller, fattig-

væsensprotokoller, kirkebøger o.s.v., - og ud fra disse oplysninger er denne beretning om Svanninge sogns fattigvæsen skrevet.

Noter.

1. Sognepræst i Svanninge 1835-1873.
2. Svanninge Hospital, der i dag er i privat eje, er oprettet af Karen Brahe til Østrupgård i 1728, beregnet til ni lemmer, til hvis husførelse der gennem grevskabet Brahesminde blev leveret de fornødne naturalier.
3. De fattige skulle efter deres trang inddeles i tre klasser. Til 1. klasse henregnedes alle de gamle og syge, der var svækket så meget på legeme og sjæl, at de intet kunne fortjene. Under 2. klasse henlagde man de fader- og moderløse børn eller sådanne børn, hvis forældres forstand, helbred og sæder gjorde det umuligt at betro dem opdragelsen. Til 3. klasse hørte enkeltpersoner eller famili-

er, der på grund af svagelighed, mange børn, tiltagende alder eller anden årsag, ikke var i stand til at tjene så meget, som var tilstrækkeligt til deres eget eller deres børns nødtørftige underhold.

4. Uddelingen foregik på skift hos en af sognemændene.

5. Inderster. Havde et værelse i et hus eller en gård og i almindelighed egen husførelse.

6. Den eneste institution på Fyn for sindssyge var Dårkisten i Odense, der havde pligt til at optage sindssyge, så længe der var plads, uden at skulle tage hensyn til mulighederne for eventuel helbredelse.

7. Ifølge forordning af 5. september 1832 skulle tjenesteydende have en skudsmålsbog. "Udgifter til skudsmålsbog" falde det pastorats fattigvæsen til last, hvor tjenesteydende opholder sig o.s.v. (Canc. skrivelse, 28. juli 1835).

Kilder:

Utrykte:

Svanninge sogns fattigprotokoller, 1804-1840.

Svanninge sogns registreringsprotokol over de fattiges bo.

Folketællingslister for Svanninge sogn, 1801 og 1834.

Svanninge sogns kirkebøger, 1804-1840.

Trykte:

Skipper Hans Jensens erindringer. Udstedt af Svanninge Folkemindesamling, 1982.

Fynske Årbøger, 1979, side 78-85 (om fattigvæsenet i Svanninge).

Harald Jørgensen: Studier over det offentlige fattigvæsens historiske udvikling i Danmark i det 19. århundrede (Kbhvn. 1975).

Maren Profit

Af Kirsten Wettergren

Hvoraf kommer navnet "Profitgyden"? Det spørgsmål har mange sikkert stillet sig. Om dette og Maren Profit, der ikke var helt almindelig, beretter forfatteren

I Diernæs ligger en idyllisk beliggende grusvej, der slynger sig langs skrænter og marker med stengærder og levende hegn og med vilde planter i grøftekan-ten. Denne vej bærer det særprægede navn Profitgyden. For år tilbage boede der på Profitgyden nr. 4 en meget egen-artet beboer, der i folkemunde blev kaldt for Maren Profit. Hun huskes mest som lidt af en original, men er dog også kendt for sine håndarbejder. Maren har i tidernes løb været et yndet samtaleem-ne, og der fortælles stadig i dag mange historier om hende i Diernæs.

Profitgyden

Den smalle "gyde" Profitgyden i Diernæs hørte efter sigende med til den for længst nedlagte landsby Findstrup, der lå omkring Findstrup Kirke, hvoraf man endnu i dag kan se ruinen. På et gam-melt kort fra 1770 kan man se Profitgy-den aftegnet. Dengang lå der dog kun én gård, hvor huset "Munkebo" nu ligger. I dag findes der 3 huse i Profitgyden. "Gartnerhuset" nr. 10, "Munkebo" nr. 6, der gennem mange år var skovfogedbo-lig, og "Profithuset" nr. 4, alle beliggen-de ud til vejen og med hver deres histo-rie.

Der er forskellige teorier om, hvorledes det særprægede navn Profitgyden er opstået.

Nogle mener, det er fordi, man kunne skyde genvej og dermed opnå profit. Andre mener, at der i gammel tid var en

"Profithuset" i Profitgyden nr. 4 i Diernæs, hvor Maren Profit levede hele sit liv.

beboer, der satte bom for vejen, så alle skulle betale bompeng for at passere. Men ifølge Harriet Varfeldt skyldes det en tidligere beboer i Munkebo, der i sidste århundrede ved siden af sit væveri drev et lille traktørsted.

Harriet Varfeldt, der blev født i 1905 i Munkebo som datter af skovfoged Julius Rasmussen, fortæller, at hun som barn af

sin far fik fortalt, at der i tidligere tid i Munkebo havde været en slags trak-tørsted.

I 1910 brændte det gamle stuehus i Munkebo. Det nye stuehus, som vi ser i dag, blev bygget op, hvor det gamle lå. Til det gamle stuehus havde der tidligere været en slags tilbygning fra endegavlen af huset og over i bakken på den anden

side af vejen. I denne tilbygning var der en portåbning, så vognene, der kørte gennem Profitgyden, kunne passere. Her kunne man så også holde i tørvejr, mens man fik sig en tår brændevin. Og der kom mange vogne gennem gyden, så han tjente godt, - fik megen profit ud af sit beskedne "traktørsted".

Marens far blev kaldt for Lars Peder Profit, sandsynligvis fordi han boede i Profitgyden. Tilnavnet Profit fik Maren først senere, idet hun gennem mange år blev kaldt Maren Sypige.

Profithuset

Da Maren Profit boede i Profithuset, så huset meget anderledes ud end det, der ligger her i dag, hvor kun historierne og minderne om Maren Profit og hendes bolig i Profitgyden er tilbage. Hun døde 85 år gammel i 1961.

Maren Hansen, som er hendes fødenavn, boede hele sit liv i Profitgyden, på nær en kort periode, hvor hun tjente hos Lars Jørgensen i Norden. Marens hus var et grundmuret hus med stråtag. Det var opført i 1857. Huset lå næsten direkte på vejen, omkranset af høje træer og buske. Stuehusets 4 små vinduer, som var fyldt med lange pelargonier som en slags gardiner, vendte mod vejen. Bag ved huset var der en stor skrånende have med gamle træer og vildsomt krat. I haven var der desuden masser af hvide juleroser. Her lå brændehuset med das, og brønden med pumpe lå nær engen. Alt vand måtte bæres op ad den stejle stentrappe, der førte flere meter op til køkkendøren. Herfra var der en smuk udsigt til Diernæs Kirke.

Over for huset på den anden side af den smalle vej lå hønsehuset. En bæk stod jordfast under en hyldebusk nær hønsehuset, og her var Marens "plads" i som-

Marens forældre, husmand og skovarbejder Lars Peder Hansen og hans kone Pauline. Årstal på billedet kendes ikke.

mertiden, - og et næsten naturligt stop for trafikken og en lille snak. Således gik alfarvej gennem det lille hjem.

Lars Peder Profit

Marens far, husmand Lars Peder Hansen, købte i 1871 huset af gårdmand Rasmus Pedersen Bild i Diernisse, og nogle år senere kom Maren til verden. De havde i forvejen en søn, Hans Peter, der var født i 1866. Marens far arbejdede som skovarbejder og endte også sine dage i skoven, hvor han blev fundet død bag en brændestak. Hans kone Pauline døde dog forinden, sandsynligvis omkring 1910.

Maren, en sær og mystisk person

De mange historier, der i dag fortælles om Maren, er mest fra de sidste 10 år af hendes liv. Hun var meget speciel i sin væremåde, meget usoigneret, og hendes bolig var i en elendig forfatning.

Især børnene dengang opfattede hende nærmest som en heks. Hun var en sær og mystisk person, der simpelthen bare var uhyggelig. Det var for børnene derfor både spændende og skræmmende at nærme sig Marens hus. Det uhyggelige ved Maren forstærkedes også af, at man ikke kunne se ind ad hendes vinduer, og at hendes dør ikke kunne åbnes. Hun brugte nemlig stadigvæk mørklægningsgardinerne fra krigens tid, og hun havde ikke lås på døren, men satte bare indvendig en rafte for den.

Alt dette mystiske ved Maren tiltrak naturligvis børnene, og desuden gik der rygter om, at hun ville smide natpottens indhold efter dem, der kom for tæt på. Mange af børnene havde fået direkte forbud af deres forældre mod at komme i nærheden af Maren, så de voksne var heller ikke helt trygge ved hende.

Maren Profit, 68 år gammel. Billedet er fra 1944.

Marens skæbne

Når man ser på billedet af Maren fra 1944, hvor hun fremtræder som en statelig ældre dame, er det svært at forestille sig, at det er den samme person, der er tale om. Det siges dog, at hun som ung havde haft nyrebækkenbetændelse, og at det havde slået sig på hjernen. Hun var da også senere indlagt på Middelfart, hvor hun, som hun selv udtrykte det, var overlægens favorit. Hun har nok også været en interessant patient.

Maren havde ellers en flot skikkelse. Hun var en høj dame, meget slank og med hvepsetalje. Hun var enkelt klædt, næsten altid i liv og nederdel. Hendes kropssprog var meget talende, når hun argumenterede, - noget selvbevidst.

Desuden var hun godt begavet og belæst, også teologisk. Skolekundskaerne sad fast fra den gamle skole hos lærer Henriksen. Hun benyttede ofte bibelcitater og forstod at bruge dem. Et citat, hun brugte ved passende lejligheder, var dette: "Den, som Herren sætter ene, han selv er mere nær ". Hun følte sig sikkert meget alene. Samtidig var der noget mystisk over hendes fremtoning, noget helt for sig selv.

I sine unge dage var hun forlovet med en gårdmandssøn fra Grønderup, der hed Lars. Det var dog ikke fint nok med en svigerdatter, hvis far var skovarbejder, så Maren og Lars blev aldrig gift. Og hun forblev ugift hele sit liv. At hun ikke var tilfreds med dette, viser følgende lille historie.

Bager Østerhed kørte om søndagen brødtur rundt i Diernisse og kom således på turen også gennem Profitgyden, hvor han stoppede foran Marens hus. Da Maren kom ud, spurgte han hende om, hvordan det kunne være, at hun havde så mange kokke til sine høns i hønsehuset. Hertil svarede hun: " Det er fordi de ikke skal lide samme skæbne som mig."

Det fortælles også, at Maren faldt besvimmel om, når hun så et mandfolk. På et tidspunkt var en flok mænd i gang med at bore efter vand ved mejeriet. Maren kom gående ude på vejen, og pludselig var hun faldet omkuld og lå helt inde i hækken. Mændene fik øje på hende, og en af dem, Severin fra Alleskoven, råbte til de andre, at de ikke skulle tage sig af hende. " Bare lad hende ligge. Hun gør det bare for, at vi skal røre ved hende." Ved disse ord kom hun af sig selv hurtigt på benene igen, mens hun skældte og smældte.

En anden gang, hvor hun faldt om, stod Rasmus Buller fra den gamle smedje på

Bøgevej lige i nærheden med sin trillebør. Han hankede op i Maren, anbragte hende i børen, og så kørte han ellers af sted med hende. Da hun kom til sig selv, hældte han hende af. Det passede bestemt ikke Maren.

Maren sypige

Harriet Varfeldt, der som barn var nabo til Maren Sypige, har sit første minde om hende fra 1910, da det gamle stuehus i Munkebo brændte. Hun sad da på Marens arm og så det brændende hus, og blev senere båret hen til deres anden nabo, slotsgartneren. Hun fortæller desuden, at Marens ret så isolerede tilværelse sikkert var årsag til den utrolige nysgerrighed, hvormed hun pumpede sine ofre, når de kom hende nær. "Vi børn var jo lette at spørge ud".

Atmosfæren i Marens systue, som var opholdsrummet, husker hun som en blanding af tørverøg, mados, symaskineolie og presset tøj. For børnene varmt og godt, når de prøvede de enkle ting, hun syede for dem, for hun kunne sy, blot ikke for svære ting.

Maren var ferm til håndarbejde. I en optegnelse over Diernisse Sogn fra 1908 står Maren Hansen nævnt som dame-skrædderinde i Diernisse tillige med Kirsten Nørregård. Maren var en dygtig sypige og syede bl.a. for Storch og Møller i Østergade i Faaborg. Det var en tøjforretning, der lå dér, hvor Isaksen ligger i dag. Hun syede også for baronesse Louise Berner Schilden Holsten på Holstenshuus. Som anerkendelse herfor modtog Maren engang en fin æske teskeer.

Også mange beboere i området nød godt af hendes kunnen. Bl.a. strikkede hun flere lyseduge på bestilling. I mange gemmer findes i dag hæklede, strikkede

Maren fik denne fine æske teskeer af baronesse Louise Berner Schilden Holsten på Holstenshuus.

og broderede duge, som hun har lavet.

Min tossede søster

Marens ældre bror, Hans Peter, blev skovarbejder ligesom sin far. Han boede en tid i Rødeledshusene, indtil han i 1908 flyttede til Bøgebjerg, hvor han var opsynsmand ved Bøgebjergskovene. Han havde kun én søn, der hed Rasmus Peter. Marens bror var en handlekraftig mand. Han og Maren havde svært ved at enes. Han omtalte hende altid som "min tossede søster". Når de var uvenner, og han sendte brev til hende, skrev han "Maren Profit" på kuerten i stedet for "Maren Hansen". Så blev Maren rigtig godt gal.

Gebis til salg

Maren havde også en plejebroder, der hed Christian. Han boede sammen med hende i huset. Christian var børstenbinder og lavede desuden nogle taburetter med fint udskåret mønster i. Han tjente også en skilling ved at gå ærinder for folk med sin lille trækvogn til Faaborg. Christian haltede, så det må have været besværligt for ham med turen frem og tilbage. Han var halv invalid efter en arbejds-skade, han havde pådraget sig i sine unge dage, hvor han tjente på gården Bjørnemose i Svendborg. Hans træskostøvle havde under markarbejde gnavet hul på anklen, og der gik blodforgiftning i det. Det siges dog også, at han var lidt til en side.

Christian døde af kræft i halsen i 1952. Da han lige var død, kom skovarbejder Otto Nielsen netop kørende ad Profitgaden med et læs tørv til skovfoged Rasmussen i "Munkebo". Maren stod uden for sit hus, og han stoppede op. "Min bror er lige død", sagde Maren, og han kunne så fra vognen se gennem vinduerne, at Christian lå derinde på rene lagner, helt nyvasket og i stiveste puds.

Da Christian døde, havde han netop lige fået nyt gebis. Det tog Maren med til tandlægen i Faaborg for at sælge, for det var jo ikke brugt. Det lykkedes dog ikke, og det var hun naturligvis harm over.

Maren kendte ikke til renlighed

Renlighed var et ukendt begreb for Maren. Når familien kom på besøg, så Maren dem først godt an ud af vinduet, så råbte hun ja, og derefter gik der gerne 5 - 10 minutter, hvor Maren havde travlt med at rydde en vej gennem skidt og møg ind til en stol i stuen. Blev man endelig lukket ind, var det kun lige indenfor. Man kom aldrig langt ind i huset.

Marens bror, skovarbejder Hans Peter Hansen fra Bøgebjerg, 83 år gammel. Billedet er fra 1949.

Midt i stuen stod der et bord, og der var også en chaiselong med en masse dyner på. Her sad Christian altid. Når Marens bror Hans Peter var på besøg, satte han sig altid på en stol ved vinduet, så han kunne følge med i, hvad der foregik udenfor. Ved væggen stod en høj gammel kakkellov, og heri havde kaffekanden sin plads. Det var dog svært som gæst at nyde det, man blev budt på, for kopper og tallerkener var sjældent særlig rene.

“Nu ska’ jeg sig’ vos noget”

I sine yngre år handlede Maren hos Mil-
lingebageren, der ugentlig besøgte Dier-
nisse og Maren i særdeleshed. Han kom

i en brun lukket varevogn og holdt hos Maren meget længe. Sandsynligvis havde han også våde varer med, for der var ofte en god stemning efter hans besøg. Maren var glad for katte. Hun havde en mange. Hun købte leverpostej og hakket kød til dem, når Ole og H. P. Skov kom på kødtur, og så blev der vekslet nyheder. Selv levede hun nøjsomt, ofte af tvebakker og te, og så fik hun sig en snaps og et glas kirsebærvin en gang imellem.

Maren kom ofte i Brugsen og ville vejes, ofte kun med 14 dages mellemrum. Her lånte hun også tit telefonen i bagbutikken. Hun ringede bl.a. ofte til sognerådsformand Rasmus Jessen for at beklage sig over forskellige ting og sager. Hun indledte gerne samtalerne med: “Nu ska’ jeg sig’ vos noget”. På grund af mange sene aftenmøder var Rasmus Jessen ikke altid lige frisk om morgenen, og Maren ringede gerne ved 8 - halv 9 tiden. Så hun var ikke særlig populær. Da tidligere brugsuddeler Bent Jensen var kommis i 1954 - 56, var det ham, der kørte vareturen. Maren skulle som regel have batterier med hver eneste uge. Dem brugte hun virkelig mange af. Hun havde nemlig en stor cykellygte, som hun brugte om natten. Det store forbrug kunne tyde på, at hun ofte må være faldet i søvn fra den. Lidt almindelige varer, lidt petroleum og sprit fik hun også. Vareturen foregik dengang med en åben lastbil. Maren havde altid god tid til en snak, og hun stillede sig godt tilrette med armene på ladet af bilen og var næsten ikke til at komme fra igen. Bent skulle jo videre på turen og måtte ofte køre lidt i små nøk med bilen, førend Maren slap sit tag.

Maren dog!

*Marens plejebroder Christian lavede bil-
ledskærerarbejder, bl.a. taburetter.*

Maren havde en særlig evne til at blive uvenner med næsten alle. Hun var en besværlig person og ofte på tværs af alting.

Det hændte også, at Maren måtte have besøg af doktoren. Hun lukkede kun sjældent nogle indenfor. Om det var derfor, eller om doktoren nægtede at gå ind i huset, vides ikke, men i hvert fald foregik hans undersøgelse af Maren altid udendørs. Mens det foregik sad hun på den store hjørnesten i stengærdet over for huset. Ja, selv når hun skulle have en indsprøjtning, så foregik det her.

Maren var ikke det, vi kalder normal. Et udslag af hendes gerninger er et tydeligt bevis herpå. I vinterhalvåret havde

naboen, skovfoged Rasmussen, lavet en fin lille grussti ved siden af Profitgydens pløre, for at kunne gå tørskoet. I nattens mulm og mørke listede Maren sig ud og lagde som en hund sine efterladenskaber på stien. Og så kunne man ellers træde i dem!

Lignende handlemåde findes hos psykisk syge, men Maren blev jo også senere indlagt på Middelfart.

Et pinligt optrin

Maren var til gengæld rigtig god ved de få, hun kunne lide. Marens brorsøns datter, Karen Johansen, fortæller, at Maren ikke regnede hverken hendes mor eller hendes mand for noget, for i Marens øjne var de bare tilløbere til familien. I bryllupsgave fik Karen og hendes mand en kagespade af sølv af Maren. Der var indgraveret navn på den, men der stod kun Karen, for Maren havde ment, at hvis de nu skulle skilles, så skulle hun så sandelig have den.

For øvrigt blev dette bryllup i Vester Åby Kirke i 1959 lidt af et mareridt på grund af Maren. Hun havde fået en invitation til brylluppet, men ville ikke med, da hun syntes, det ville blive for meget for hende. På det tidspunkt var hun 83 år. Hendes gave til brudeparret var afhentet 8 dage før brylluppet, og det var aftalt, at en taxa skulle køre om med mad til hende, så hun ikke gik glip af den gode bryllupsmiddag.

Men Maren fortrød! Kun en halv time før brylluppet ringede hun og sagde, at hun alligevel gerne ville med. Der blev sendt en taxa for at hente hende, men da hun ankom til kirken, var brudeparret allerede på vej op til alteret. Hendes entré i kirken var meget synlig. Hun råbte gennemtrængende højt: "Hvor er brudeparret? Jeg vil sidde ved siden af dem!"

"Og så skred hun ellers op ad kirkegulvet stadigt råbende, men inden hun nåede helt op, fik nogle dog dysset hende ned og fik hende til at sætte sig.

Det skal lige fortælles, at Maren var iført en lang gammel plydskåbe, grøn og grå af ælde. Strømperne hang i ål, og på fødderne havde hun godt udtrådte kludesutsko på med såler af traktordæk. På hovedet sad en stor sort hat med blomster i. Den havde bestemt set bedre dage og var nu desuden fyldt med spindelvæv.

Aldrig er et brudepar kommet så hurtigt ud af kirken. Maren var for øvrigt samtaleemne i Vester Åby i lang tid derefter.

Marens forfald

Det var en stor sorg for Maren, da hun mistede sin bror Christian, og hun gik langsomt helt i hundene. Gik man forbi hendes hus, kunne man ligefrem se roterne, der stod på bagbenene i vindueskarmen for at nå op til resterne af gardinerne.

I flere år var hun et jammerligt syn. Hun fik ikke noget ordentligt mad, hun tabte sig, og hun var desuden så beskidt, at man næsten ikke kunne holde ud at være i nærheden af hende. Til trods for, at det stod så dårligt til med hende, gik hun, lige så længe hun kunne, selv i Brugsen for at handle.

Hun kunne heller ikke rigtig holde styr på tingene. Det hændte, hun tog fejl af dagene og om søndagen tog i døren til Brugsen, for så at opdage, at der var lukket. Så satte hun sig opgivende på trappen og samlede kræfter til hjemturen.

En 2 - 3 år før hun døde, kom hun på sygehuset. Alle troede, at nu var det ude med Maren. Hun kunne nok ikke tåle at blive vasket. Men Maren overlevede og kom hjem igen. Og hun var så ren, at

man næsten ikke kunne genkende hende.

Maren kommer på sygehuset

På Marens sidste dage var det skovfoged Poulsen og hans kone, der boede i "Munkebo". Med dem kom hun nogenlunde godt ud af det. Da det til sidst blev helt galt fat med Maren, og hun simpelt hen måtte på sygehuset, blev skovfoged Poulsen og Marens brorsøn nødt til at få fat i kredslægen, for hun var raget uklar med alle lægerne i Faaborg. De fik overtalt hende til at blive røntgenfotograferet. Hun blev indlagt på Faaborg Sygehus, hvor de blev nødt til at brænde alt hendes tøj, da det var helt fyldt med utøj. Maren kom aldrig mere hjem til Profitgyden. Fra sygehuset kom hun på Horne Møllegård, hvor hun ikke nåede at være længe, før hun døde.

Fine ting på kistebunden

Marens brorsøn, Rasmus Peter Hansen var eneste arving, og hans datter Karen fortæller, at det var utrolig spændende at være med til at rydde huset, selvom de blev fyldt med lopper.

Huset var i en elendig forfatning. Der var næsten ingen gulvbrædder tilbage. De var ædt i stykker af rotter, og der var desuden fyldt med skidt og skrammel i hele huset. Derfor blev de meget overrasket over, hvor mange fine ting, Maren havde i gemmerne. I huset stod der flere skabe og dragkister, og her fandt de Marens udstyr pakket ned, urørt gennem alle årene. Her var bl.a. et meget flot kaffestel til 18 personer og en masse fine duge.

Maren havde haft samlermani. Hun havde hamstret tændstiksæsker under krigen, og de lå overalt. Ligeledes havde hun samlet et utal af piller og gemt

dem alle mulige steder. Ved nærmere eftersyn viste det sig, at Maren i alle disse æsker havde gemt pengesedler og mønter.

Maren havde inden sin død ordnet det sådan, at den, der skulle arve hende, var forpligtet til også at passe gravstedet. Der skulle sættes roser på graven på hendes fødselsdag d. 20. maj, og på Christians fødselsdag hvide juleroser. Hun efterlod en bankbog, hvor pengene, der stod på den, udelukkende måtte bruges til pasning af gravstedet.

Maren blev begravet på Diernæs Kirkegård ved siden af Christian i et familiegravsted. Huset blev senere solgt til kunstmaler Axel Kyed, der byggede det helt om. For arven kunne Rasmus Peter Hansen købe sig en ny bil.

Da han døde i 1974, fik familien sløjfet graven, så i dag er kun historierne om en særdeles særpræget person tilbage.

Marens udstyr bestod bl.a. af et fint kaffestel til 18 personer. På billedet ses en del af det, stående på en af hendes egne strikkede duge.

Anna Rasmusdatters Arv

Af Felix Kruse

I artiklen beretter forfatteren med udgangspunkt i Justitsprotokollen for Salling Herred om barnet Anna, der havde problemer med at få udleveret arven efter hendes moder

Naar man ser paa en Anetavle, maa man jo indrømme, at i Virkeligheden fortæller et saadant kortere eller længere Register jo ikke meget om alle disse Personer, deres Liv og Færden. Denne Antagelse gælder naturligvis ikke den nærmeste Familie; men længere tilbage i Familien ligger det ofte lidt tungt. Dem kan vi saa prøve at finde noget om i Justitsprotokollerne for det Herred, hvor Personerne hører hjemme. Her kan nemlig findes meget om vore Forfædre, et Hav af Oplysninger. Alle Sager af mere eller mindre alvorlig Art fik jo deres Afslutning paa Tingstedet. Her mødtes man, først de som Sagen drejede sig om, og det var de færreste, dernæst Stokkemændene. Det var dem, der skulde holde Øje med, at Sagerne blev behørigt behandlet af Herredsfogeden, og at de afsagte Domme var rimelige. Stokkemændene var der otte nye af hver Gang, nævnt ved Titel og Navn. Saa var der alle Vidnerne, og det er dem, der interesserer os mest. Ofte maa de redegøre for, hvem de er, og hvorfra de har deres Viden. En historisk interesseret kan faa megen Viden ad denne vej. Her ud over var til Stede en ikke optalt Tilhørerskare, som ikke interesserer saa meget, da de jo ikke nævnes ved Navn.

Under mit Arbejde med at finde Emner til Artikler og andet har jeg gennemset i hundredevis af Sider i Salling Herreds Justitsprotokol, haandskrevne Sider med gotisk Skrift, for at finde det lille Ord

Haastrup og derefter nærlæse, hvad der stod om Personer derfra.

Under min Søgen efter Emner at skrive om, faldt mit Øje paa Anna Rasmusdatters Navn. Hendes Navn kendte jeg i Forvejen fra Kirkebogen; men jeg vidste intet om, at jeg kunde finde hende omtalt her i denne Protokol.

Hendes Fader, Rasmus Hansen, var Fæster af den Gaard i Haastrup, vi nu kalder Ladefogedgaarden. Den Gang hed den Lysholt. Han døde af Sygdom først paa Aaret 1698, og naar Annas Navn figurerer her ved Salling Herreds Ret, er der fordi, der er noget Roderi i Sagen om hendes Arv efter Forældrene. Herredsfogeden faar Sagen forelagt en Tingdag ret efter Voldermisse i 1698; men før vi gaar videre med Sagen, maa vi vel hellere se paa hvem, der er hendes nærmeste Familie. I 1680, hvor Gaarden Lysholt er Fæstegaard under Løgismose, er Rasmus Hansen Fæster af Gaarden. Hvem han har været gift med, og om han har været gift mere end to Gange, er det ikke lykkedes mig at finde noget om; men Anna er rimeligvis sin Moders eneste Barn. Vi ved, at han efterlader sig tre Børn: Hans, der bliver Gaardmand i Nabogaarden "Højagergaard", og Marren, der bliver gift ind i Grevegaarden, samt Anna, der jo endnu ikke er voksen, og som vi i det følgende skal høre mere om.

Anna bliver af sin Værg, Hans Nielsen i Haastrup, samt af Herredsfogeden

betegnet som et Barn. Da kirkebogen for Haastrup først begyndes ført i 1695, ved vi ikke, hvor gammel hun er; men hun er da i hvert Fald under 12 aar, idet hun ikke ses anført i skattelisterne. Den 12. September 1698 møder fuldmægtigen paa Søbo, Her Niels Ougesen, i Salling Herreds Ret paa Vegne af Hans Nielsen i Haastrup, som var Formynder for Barnet, Anna Rasmusdatter. Han møder i Retten med to Kaldsmænd, som med oprakte Fingre aflægger Ed paa, at de til i Dag med 14 Dages Varsel har indkaldt Fuldmægtigen paa Løgismose, Poul Rasmussen, at forklare her i Retten, hvorfor Barnet, Anna Rasmusdatter, ikke har faaet udbetalt Arven efter sin Moder, en Arv, der beløber sig til 12 Sletdaler og en Kiste med Gangklæder. Da Anna nok er sin Moders eneste Datter, maa det formodes, at disse Gangklæder er dennes efterladte Klæder. Denne Arv var taget i Opbevaring af Løgismose Skifteret, hvis Formand var Poul Rasmussen, som altsaa ikke var mødt, hvorfor Niels Ougesen begærede, at de Vidner, der var mødt, fik Lov til under Eds Ansvar at fortælle, hvad de vidste om Sagen.

Her melder sig allerførst Spørgsmaalet: Hvorfor er det Fuldmægtigen fra Søbo, der begærer Vidnerne afhørt? Her er min Teori, at Anna efter Forældrenes Død har faaet Ophold paa en Søbogaard. Forældrelose Børn blev jo udliciteret til den Højstbydende, saafremt der ikke var

Højagergaard (brændt 1939)

Familie, der kunde tage sig af dem. Det er ikke sikkert, at Annas Halvsøskende har set med blide øjne på, at Faderen giftede sig igen!

Det maa ogsaa nævnes, at for at et i Retten afgivet Vidnesbyrd skulde staa til troende, maatte Vidnet forud for Forhøret med Haanden paa Bibelen afgive Løftet om at tale Sandhed og svare paa alle de ham eller hende stillede Spørgsmaal. Var det en Kvinde, der havde aflagt en saadan Ed, maatte hun allige-

vel, for at staa til troende, møde med en Laugværge, der under Forhøret af hende, stod ved hendes venstre Side med sin højre Haand paa hendes venstre Overarm. Denne Værge var selvfølgelig en Mand!

De vidner der nu blev afhørt, var kommet uden Kald, hvilket vil sige, at de ikke var tilsagt i retslig Forstand; men blot var mødt af Interesse for Sagen og for at høre, om det Løgismoseforvalteren sagde, var i Overensstemmelse med

de faktiske Forhold. Men Forvalteren var altsaa ikke mødt. Det er da muligt, at Annas Værge har bedt disse Vidner om at komme til stede. Den første, der blev afhørt, var Mogens Pedersen i Nabogaarden, nuværende Højagergaard. (Det er ham, der ofte bliver kaldt Spillemand). Han vidnede, at noget før Voldermisse næst afvigte, var han gaaet ind til Poul Rasmussen, som da var i Salig Rasmus Hansens Gaard for at bestemme og registrere Boet efter

Pedersen bad der om, at Forvalteren vilde lade Barnet, Anna Rasmusdatter, bekomme sin Arvepart efter sin Salig Moder. Svaret var blot, at hun nok skulde faa sit og ingen Uret ske. Forvalteren tog dog derfra, uden at Anna eller hendes Værge havde faaet Sager eller Penge udleveret. Mogens Pedersen mente ikke, at der overhovedet var afholdt nogen Registrering og Skifte af Forvalteren; men at han blot havde overladt det hele til den nye Fæster, Casper Ernst, som vist paa en lidt lemfældig Maade havde faaet Gaarden overdraget.

Her maa jeg vist lige nævne, at efter i aarevis at have beskæftiget mig med Haastrups Historie og ud fra andre Kilder, har faaet den Opfattelse, at Mogens Pedersen har

været Sognefoged, ikke at forveksle med Talsmand, som Oldermænd blev kaldt her i Haastrup. Ellers havde han sikkert ikke med Bisidder vovet sig ind til vedkommende Skifteforretning, ledet af en Forvalter fra et andet gods.

Mange uden egentligt kendskab til Forholdene giver ofte Datidens Bønder det Skudsmål, at de var nogle Fæhoveder; men det var ikke Tilfældet. Men krævedes det i Sagens Natur af dem, at de skulde staa som nogle enfoldige Mennesker, ja, saa kunde de ogsaa det.

Mogens Pedersen var, som ovenfor nævnt, ikke alene, da han var inde paa Lysholtgaarden. Han havde en anden Gaardmand i Byen med sig, nemlig Knud Hansen Greve, der boede i den Gaard, der laa, hvor nu Ellegaardens Gaardsplads er. Den hedder nu Sivkær-gaard og er forlængst udflyttet. Han vidnede Ord til andet, som Mogens Pedersen havde vidnet.

Derpaa foregav Niels Ougens, at dette var Bevis nok. Der behøvedes ikke flere

Et Kig ind i Gaarden Lysholt (Bislaget er af nyere Dato). Illustration: Axel Steensberg, Gamle danske bøndergårde

Vidner. Han gav til Kende, at Poul Rasmussen, der nu var Fuldmægtig paa Løgismose, har været "Hinderlig udi", at dette Barn ikke har nydt sin tilfaldne Arvepart efter Fader og Moder, hvorfor han videre vilde have Poul Rasmussen tiltalt, baade for Barnets mødrene Arv, som er 14 Rdl. foruden Gangklæderne, saa og formedelst at han ej efter Loven har holdt lovligt Skifte efter Barnets

Fader, hvilket blev tilført Protokollen. Den ligeledes lemfældige Maade, hvorpaa Casper Ernst havde faaet Gaarden overdraget, berører han til Gengæld ikke!

Her kan jeg dog oplyse, at Casper Ernst kun har Gaarden i meget kort Tid. Han nævnes godt nok en enkelt Gang som Skatteyder af Gaarden; men det kan lige saa godt være som Bestyrer, at han har

udredt denne, idet han vistnok i en kort Tid forinden har boet paa Gaarden under Rasmus Hansens Sygdom, før Døden naaede ham.

Hvert enkelt Gods var i sin gode Ret til at tage deres undergivne umyndige Personers Formue under Forvaring, naar deres Skifteret havde fordelt Arvemassen, for senere naar Myndighedsalderen indtraf, da at udlevere det tilbageholdte til de paagældende. Her er det, at Annas Formynder griber ind, idet han nok mener, at Annas Arvepart vilde ligge lige saa sikkert hos ham som i hendes Fædrengaard hos fremmede Mennesker, for det er nok Moderens Gangklæder, Anna har haft mest Brug for. Pengene har nok været sikkert opbevaret paa Løgismose.

Dette er, hvad jeg har fundet om Sagen. Der ses ikke noget i de følgende Tingsmøder om, at Sagen er blevet forfulgt, saa mon ikke Anna har faaet, hvad hun tilkommer, for ikke at faa rodet mere op i denne Sag, hvor der vitterligt er foregaaet Unøjagtigheder. For allerede Aaret efter, nemlig i 1699, er Peder Clausen Fæster af Gaarden og Casper Ernst Fæster af et Hus, der ligger Nabo til Gaarden. Det er nogle af denne Peder Clausens Efterkommere, der har efterladt de Breve, som Hans Vogsen har skrevet om i 1994.

Naar denne Sag om Anna Rasmusdatter har interesseret mig saa meget, grunder det sig paa hendes videre Skæbne.

Det næste, vi hører om Anna, er, at hun

den tredie Marts 1711 bliver Moder til en Søn, der i Daaben faar Navnet Anders efter sin Fader, Peder Andersen, Gaardmandssøn fra den Gaard, der laa, hvor nu Bygaden Nr. 36, 38 og 40 ligger. Det beror paa et Skøn fra min Side, naar jeg mener, at det har været disse to Menneskers Mening at stifte Bo sammen; men det var jo ikke saa lige en Sag at blive gift, hvis ikke der var en Ejendom til dem; i dette Tilfælde helst en Gaard. Godsejerne tillod helst ikke deres "Undersaatter" at gifte sig, før der var en fæsteledig Ejendom til dem.

Naar jeg skønner, at det har været deres Hensigt at gifte sig, beror det paa Faderne ved Barnets Daab. Dengang var det ikke bare en Formssag at være Fader ved en Daab. Maaske er det et Fejlskøn; men lad det saa være mig tilgivet. Hvad der er kommet i Vejen for Ægteskabet, om et saadant har været tilsigtet, er der ikke noteret noget om; men naar der først var kommet et Barn udenfor Ægteskab, var Klokken slaaet for Pigens Vedkommende. Anna staar nu ene med Sønnen; (som jeg ikke ved mere om, maaske andre har fundet hans Færd!) men forinden maa hun som ugift Moder have "Offentlig Absolution" for den Forseelse, det var, at faa et Barn uden at være gift. Hvis Faderen stadig er i Byen, maa ogsaa han gøre Afbigt.

Den toogtyvende Marts - femte Søndag i Fasten - noterer Præsten: "Anna Rasmusdatter og Kirsten Henriksdatter, besøvet af Brødrene Peder Andersen,

der tjener i Mosen og Jørgen Andersen, der tjener hos Faderen, stod Aabenbar Skrifte i Haastrup Kirke for deres Forsyndelse mod det sjette Bud".

De to Barnefædre har nok i Tide absenteret sig, er flyttet til et andet Sogn. Maaske har de betalt sig fra det, den Chance har Pigerne ikke haft. Staaende oppe foran Koret med Ansigterne vendt mod Kirkegængerne, maa denne Foretelse have været noget af en Prøvelse, især hvis Præsten har været meget nidkær. Nogle Præster kunde nøjes med et "Ja" som Erkendelse af, at Vedkommende havde baaret sig forkert ad. Nogle Præster kunde bore i Sagen til Ulidelighed. At de skulde staa aabenbar Skrifte var ikke Præstens Paahit; men simpelt hen Lov. Præsten blev idømt en stor Bøde, om han saa igennem Fingre dermed, og nogle meldte ham.

Denne Handling skulde foregaa, inden Kirkegængerne forlod Kirken, og efter den skulde de to Piger gaa bag efter Præsten ud af Kirken mellem alle Kirkegængerne, der skulde behandle dem efter Forgodbefindende bag Præstens Ryg.

Anna Rasmusdatter faar endnu to Døtre, ogsaa født udenfor Ægteskab, og disse to efterlader sig mange Efterkommere, heriblandt dem Hans Vogsen har skrevet om. Mange Haastrupper vil faa Anna Rasmusdatters Navn paa deres Stamtavle, Anetavle kaldet, om de vil have lavet en saadan.

Mads Rasmussen og politik i Faaborg

Af Ruby Langaa-Jensen

I artiklen beretter forfatteren om en mindre kendt side af Mads Rasmussen, nemlig om hans meget aktive politiske liv i partiet Venstre i Faaborg omkring århundredskiftet

Mads Rasmussen (1856-1916) og hans broder Jens Peter (1868-1921) født i Paarup ved Odense var fra ungdommen stærkt optaget af venstrepolitik.

Mads gik i handelsskole i Odense 1881-82, og Jens Peter begyndte på Sct. Knuds Gymnasium i Odense i 1883. De har selvfølgelig begge taget del i tidens politiske diskussioner med andre elever. Der var sket en politisk vækkelse i befolkningen under ministeriet Estrup, som i årene 1885 til 1894 regerede ved provisoriske (foreløbige) love, der udstedtes uden rigsdagens samtykke. Også i Pårup sogn mærkedes modstand mod regeringen, og Mads og Jens Peter gik i gang med at arrangere møder med foredragsholdere, som kunne redegøre for de politiske forhold og Venstres program. De gik også ud i hjemmene og agiterede for Venstre. Møderne var velbesøgte og medførte, at Venstre vandt det lokale valg.

Den senere minister Klaus Berntsen har fortalt om møder, hvor han traf Mads, det blev til et venskab, som varede hele livet. Han var selv en stor taler, blev valgt til rigsdagen og steg til de højeste poster som minister.

I 1887 rejste Mads til Amerika for at uddanne sig. På rejsen traf han en dansker, som lånte ham den københavnske avis "Morgenbladet", der var Venstres hovedorgan, og her kan han læse om de store demonstrationer mod regeringen på grundlovsdagen. Det optager ham

meget. På rejsen der varede 3/4 år, mister han til dels forbindelsen med dansk politik.

Efter hjemkomsten får Mads nogle travle år som fabrikant i Faaborg, men i 1890 vælges han ind i byrådet for Venstre og bliver medlem af kasse- og regnskabsudvalget, havneudvalget og vandværksudvalget. Han tilhørte den såkaldte mindre del, som skulle bestå af agtede og velhavende borgere.

De fremlagte sager i byrådet fik en omhyggelig behandling af Mads Rasmussen, særlig når det gjaldt økonomi havde han en saglig og vidende fremstilling. Ofte var han uenig med den konservative bankdirektør Brorsen, og det skete, at de beskyldte hinanden for ukollegialitet.

I disse år udviklede byen sig, der blev bygget sygehus og vandværk, der blev foretaget kloakering og brolægning, nye gadenavne bestemtes, elværk blev bygget, og en park "Voigts Minde" med restaurant blev anlagt, beliggende ved fjorden, det blev et meget populært mødested. I 1907 anlagdes en sti over det store sundområde bag byen, som udvidede byens spadsereweje. Den kongevalgte borgmester H.M. Damkier praktiserede et enevælde, som var upassende i kommunalt selvstyre og kunne udvikle sig til rent skænderi mellem ham og den konservative Brorsen. Mads Rasmussen bad om at få dørene lukket for pressen, og referenten Kristian

Byrådsmedlem Mads Rasmussen
Foto: Faaborg Byhistoriske Arkiv

Rosted beklagede, at Brorsen behandlede en gammel syg mand således. Damkier tog sin afsked og efterfulgtes af Schwartz i et år og derefter af S.P.H. Skouenborg, som blev en meget populær borgmester.

På landsplan havde der været et par regeringer, som Venstre havde haft indflydelse på, men i 1901 skulle der være valg, og på dagen holdt Mads Rasmussen en tale til forsamlingen på torvet i

Folketingsvalg på Torvet i Faaborg 1901. H.P. Pedersen taler. Foto: Faaborg Byhistoriske Arkiv.

Faaborg, hvor der var rejst et telt på en forhøjning, mens afstemningen foregik i rådhuset samme sted.

“Ærede forsamling. Det er et meget vigtigt valg, vi går til i dag, sikkert det vigtigste i vor tid. I en menneskealder har vi

kæmpet for at bringe vor forfatning i lave, som det gamle Højre slog i stykker, og for at skaffe flertallet den indflydelse, som folket krævede med stadig stigende styrke. Nu har vi endelig nået vor mål, systemskiftet er indtrådt, og vi går for

første gang til valg under et ministerium, som har kongens og folkets tillid. I to år har vi haft dette ministerium, og vi har i den tid set så mange og vigtige resultater som ingensinde før under vor forfatning.”

Han omtaler derefter kandidaterne og fortsætter "nu kan vi gamle venstremænd, som har stået skulder ved skulder under kampen, da det rigtig gjaldt, ikke være i tvivl om vor stilling. Derfor beder jeg alle venstremænd, både moderate og de såkaldte radikale om i dag at stemme på Hans Poul Pedersen, han står som ministeriets kandidat og trofaste støtte. Det gælder om at vise, at dette ministerium, der er udgået af folkets årelange kamp, stadig har folkets tillid."

Han blev valgt.

Efter valget den 3.4. 1901 dannede J.H. Deuntzer (1845-1918) det første venstreministerium, som bestod af tre fraktioner indenfor partiet, I.C. Christensen (1856-1930), Alberti (1851-1931) og Viggo Hørup (1841-1902) var venstreformpartiets repræsentanter, som Mads Rasmussen også havde tilsluttet sig.

Ministeriet afgik i januar 1905 efter uenighed om forsvaret, og derefter dannede I.C. Christensen regering uden et valg først og udnævntes af kongen den 24. januar. Den bestod desuden af Sigurd Berg (1829-1891), Svend Høgsbro (1865-1910), Vilhelm Lassen (1861-1908), Enevold Sørensen (1850-1920), Alberti (1851 - 1931), Ole Hansen (1855-1928) og greve Raben Lewetzau (1850-1933). Det radikale Venstre dannede eget parti i Odense den 21. Maj 1905, som Mads Rasmussens broder overretssagfører Jens Rasmussen tilsluttede sig. Den 9.5. 1903 modtager Mads Rasmussen en opfordring til at være stiler for folketingsmand H.P. Pedersen (1850-1931), og de får nu et nærmere samarbejde.

I oktober anmoder Mads Rasmussen folketingsmanden om støtte til en ansøgning om en ulønnet plads i overskatterådet. Han fremhæver, at han altid har

*Faaborg Byråd holder møde 1905. Længst til højre ses Mads Rasmussen.
Foto: Faaborg Byhistoriske Arkiv.*

arbejdet for Venstres sag, også i de år, hvor det ikke altid var morsomt at vise sig som venstremænd. Den slags ærinder foretoges ved henvendelser til vedkommende minister. Senere går Mads Rasmussen selv til ministrene, især efter at være flyttet til København. Der er uro i den lokale venstreforening, og den 15. november 1905 er der møde i venstreforeningens Faaborg kreds. Det blev afholdt i Borgerforeningens sal, og efter diskussion vedtoges to resolutioner. Den ene part tilsluttede sig venstrereformpartiets program med 92 stemmer, den anden part havde tilsluttet sig folketingsmandens venstre (de radikale), som fik 78 stemmer, hvorefter disse udvandrede til

Højskoleforeningens sal, og dannede en ny forening under navnet "Det radikale Venstres vælgerforening, Faaborg kreds." Der valgtes en ny bestyrelse i reformpartiet Venstre, som kom til at bestå af Mads Rasmussen som formand, redaktør Brandt, sagfører Amtoft, købmand Nielsen og manufakturhandler Guldager, samt tre fra hvert sogn.

Formanden gik energisk til arbejdet, udarbejdede nye love, afholdt møder og gav bestyrelsesmedlemmerne en skriftlig opsang om at agitere for partiet. De radikale forbereder sig også, og afholder valgmoder den 19. marts med folketingsmand C. Slengerik (1859-1923) som taler. Denne

en stor agitator, og formanden var klar over, at der måtte gøres en særlig indsats og forhandlede med Venstres bureau i København. Det lykkes at få konseilpræsident I. C. Christensen til at komme. Nu sættes alle sejl til, mødet holdtes i Voigts Minde parken den 19. maj 1905. Det skal fejres, og Mads Rasmussen inviterer taleren og 10 sogneformænd samt bestyrelsen i Faaborg, redaktør R.J. Brandt, sagfører Amtoft, købmand Carl F. Nielsen, købmand H.C. Guldager, sagfører Georg Christensen, vinkyper Gramstrup til middag i sit hjem "for at konseilpræsidenten kan gøre sig nærmere bekendt med kredsens venstrebefolkning". I.C. Christensen inviteres til at overnatte i Konservergården, men svarer, at han aldrig bor privat. Der gøres store forberedelser, spisestel suppleres hos Magasin Du Nord, glas og skylleskåle indkøbes hos isenkræmmer C.E. Fritzsche, i København, og der bestilles cigarer hos Kjær og Sommerfelt i København, Henry Clay, Serpentin og Bismark. Vælgermødet begynder kl.2 og formanden Mads Rasmussen byder velkommen og fortsætter: "Hele landet er jo for tiden optaget af politik, og når der her er mødt så mange mennesker, viser det jo det samme. Her vil der i dag bliver fremsat forskellige ansøgninger, og jeg er overbevist om, at det vil blive hørt med opmærksomhed". Han vælges til dirigent og holder selv en længere tale, hvor han bl.a. siger (stærkt forkortet) sidste gang stod vi venstremænd samlet overfor Højre, denne gang går Venstre delt til valg. Vi stod samlede dengang til værn og værge for vort systemskifte, som vi havde kæmpet for i de mange ungdomsår. Vi opgiver dem ikke efter 4-5 års forløb til fordel for højreprovisorer og

fåmandsvælde. I første række går vi til valg efter de gamle skillelinier. Vi vil ikke deles efter rebellernes (Det radikale Venstre) skillelinier. Vi vil stemme på en mand, som kan samle i stedet for at splitte. Der er næppe nogen, der for alvor tror på, at Jens Johansen (radikal) har nogen chance for at blive valgt. Det er en politisk lækat, hvis opstilling kun er egnet til at splitte, og det kan være, at mangel en rebel vil betænke sig to gange før han sætter det afgørende kryds ved hans navn. Hans Poul Pedersens (1850-1931) valg er et godt demokratisk valg, som må kunne samle alle venstremænd. Et leve derfor". Efter hovedtalerne opfordrer han til at stemme på ministeriet I.C. Christensens folketingsmand H.P. Pedersen. De indbudte går nu til middag i Konservergården kl. 6, og Mads Rasmussen byder velkommen på hustrus og egne vegne. "Det glæder mig at se så mange politiske venner her. En særlig tak vil jeg rette til konseilspræsident I.C. Christensen, der har vist os den ære at komme til stede her i dag. Velkommen". Mads Rasmussens bordtale: "Alle som er her har i mange år set op til I.C. Christensen som den eneste, der kan føre Venstres sag frem til gavn for landet, og ingen af os har tabt troen på, at det vil lykkes konseilpræsident I.C. Christensen at føre Venstres store mærkesager frem til sejr. Jeg ved at det vil glæde konseilpræsidenten, at der den 29. kan telegraferes landet over, at H.P. Pedersen er valgt. Lad os derfor give hinanden håndslag på, at vi i hvert sit sogn fra nu af og op til valget sætter agitation i gang som ingensinde før, for H.P. Pedersens valg. I det håb, at valget må vise ministeriet den tillid, som er nødvendig for at sikre os gode venstrelove, vil jeg udbrin-

ge et leve for konseilpræsident I.C. Christensen".

Mads Rasmussens store dag har været vellykket og er nu forbi, og konseilpræsidenten kan tage toget kl. 9.30 fra Faaborg. Den 22.5. takkes Mads Rasmussen og hustru af ham i et brev.

Den 24.5. takker sognerådsformand Anders Nielsen, Lydinge, for den store gæstfrihed. Alle var enige om, at de havde haft en god og lykkelig stund. "Jeg er overbevist om, at konseilspræsidenten befandt sig godt i Deres hjem, han glemmer ikke så let Faaborg".

Valgresultatet den 29. maj 1906 blev: H.P. Pedersen, Venstre, 1111 stemmer, den konservative kandidat Rs. Christensen 1016 stemmer, den radikale Jens Johansen fik 428 stemmer. Der er stor begejstring i venstrepartiet, og formandens meddeler resultatet i et telegram til I.C. Christensen, "det har hele tiden været min overbevisning, at der her i landet ikke er jordbund for den radikale politik".

Mads Rasmussen får nu andet at tænke på. Familien flytter i efteråret 1906 til København, men han beholder dog sin plads i byrådet indtil 1909. Det kan lade sig gøre, fordi han har bolig i Konservergården og teoretisk opholder sig der 3 måneder om året. Man det giver anledning til mange skrivelser mellem ham og de to berørte kommuner, som ikke kan enes om, hvorledes skatten erlægges, og det får ham til at beslutte sin udtræden af Faaborgs byråd. Mads Rasmussen kan nu lettere gøre byrådet tjenester ved at gå til ministeren, og f.eks. forhandler han lån til en havneudvidelse i Faaborg med det forbløffende resultat, at lånet kan forrentes over 54 år, ligesom et lån til det nye elværk samt et til kloakering over 28 år, hver på 250.000 kr.

I 1906 vil borgmester Skouenborg bygge dommerbolig med kontorer på Østerbrogade 48. Det lykkes gennem kredsens folketingsmand H.P. Pedersen at opnå en tilladelse af justitsminister Alberti. Hvis der kommer kritik, kan han henvise til vedtagelse i byrådet!

Ved Mads Rasmussens afgang fra byrådet den 1.4. 1909, inviteredes han til en festmiddag for nye og afgåede medlemmer "det vil gælde os og mange andre, om De vil gøre os den ære".

Da Mads Rasmussen var kredsformand i venstrevælgerforeningen, arrangerede han deltagelse i afsløringen af en mindestatue for Christen Berg (1829-91) i Kolding den 2.9. 1906. C. Berg var Venstres første egentlige leder. Han var født i Fjaltring sogn, vest for Lemvig. Efter en læreruddannelse gik han ind i politik og blev valgt til folketinget i Kolding kreds. Arrangementet fik 100 deltagere, og foreningen lejede dampskibet "Ellen" for 100 kr. Det skal sejle selskabet til Kolding. Her deltager man med fane i procession til afsløringen, hvor der er taler, musik og sang. Kl. 6 er der

fællesspisning, flere taler, illumination, fyrværkeri og dans. Mads Rasmussen rejste med toget. Han tålte ikke mere at sejle, men havde sørget for en leder af turen, samt en høj, præsentabel mand til fanebærer!

Den 31.8 er der brev fra sognerådsformand Anders Nielsen, Lydingegårde, som melder forfald til turen, men som benytter lejligheden til et længere brev, "Det vil sikkert blive en dejlig tur, og jeg kan kun takke Dem, hr. Rasmussen for den store opofrelse og ihærdighed hvormed De arbejder for demokratiets sag. De har lagt et stort arbejde i den sag; ja meget mere end De selv tror. En mand i Deres stand og stilling og med Deres kraft og iver, hvormed De arbejder, og med den anseelse som De nyder, da kan De være forvisset om, at det er Dem, som har lagt det tunge lod i. Havde De, hr. Rasmussen, ikke gjort, hvad De har, så havde vi sikkert ikke mere haft en venstrekreds, måtte der blive rigtig skønnet derpå".

Den 29.9. 1907 er der generalforsamling, og næstformanden meddeler, at

formanden vil gå af, da hans tid ikke mere gør det muligt at være tilstrækkeligt i Faaborg, og at beslutningen gør ham meget ondt, da han altid har haft stor interesse for foreningen. Næstformand Rindebæk minder om den store støtte personligt og pekuniært, formanden har været.

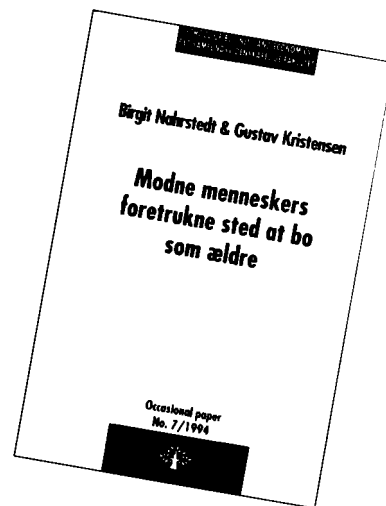
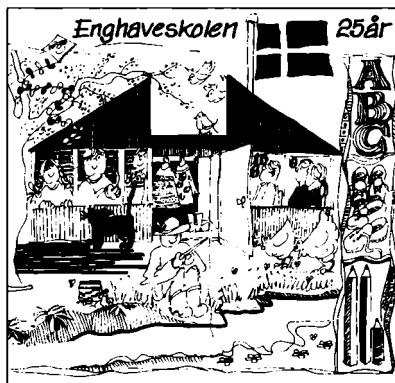
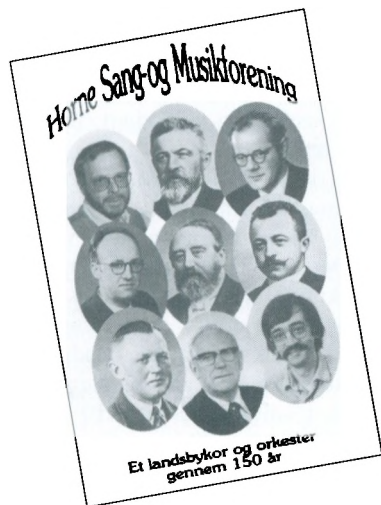
Den 18.1.1908 inviteres Mads Rasmussen af den nye formand J.L. Kragegaard, V.Åby, til en festmiddag på Rasmussens Hotel. Der var 60 deltagere, men landboerne kunde ikke nå det sidste tog hjem, og kunde derfor ikke være med. Der holdtes takketaler, og Mads Rasmussen udnævntes til æresmedlem. Til støtte i valgkampen i 1910 sender Mads Rasmussen 300 kr., men det lykkedes ikke at få kandidaten valgt.

Kildeanvisning

Mads Rasmussens familiearkiv
Edv. Andersen: Ærø-Faaborg kreds
1849-1949

Litteraturliste

ved Arne Stricker-Petersen

BØGER

Abrahamsen, Povl:

Den danske enkelhed: et samfund og dets arkitektur. 1994. 286 s. ill.

S.163-72: Pånyklassicisme (bl.a. om Faaborg Museum).

Bjørnvad, Anders:

Faldne allierede flyvere 1939-1945. 1995. 218 s. ill.

Bl.a. om krigergrave på Avernakø-, Faaborg Ny Assistens-, Horne- og Aastrup kirkegårde.

Dehn-Nielsen, Henning:

Kroer Danmark rundt. 1995. 206 s. ill.
S.131-34: Falsled kro.

Enghaveskolen: Faaborgegnens friskole 1969-1995. Udg. af Enghaveskolen. 1995. 84 s. ill.

Erhvervsguide for Faaborg kommune. Udg. af Erhvervsrådet i Faaborg kommune. 1994. 58 s.

Folk & Fyn 1995. Udg. af Fyns Amt. 1995. 45 s. ill.

S.6-7: Kastaniely er for unge som vil igang. S.18-19: De planlægger så det klodser (Faaborg Sygehus).

Horne Sang- og Musikforening: et landsbykor og orkester gennem 150 år. Udg. af Horne Sang- og Musikforening. 1995. 27 s. ill.

Kai Nielsen 1882-1924. Udg. af Faaborg Museum. 1995. 79 s. ill.

Katzir, Benjamin:

Kunstnerliv i Faaborg. 1994. 7 s.

Om Faaborgkunstnere, bl.a. Jens Sørensen, Hjalmar Lystager, Ole Thymer og Poul Petersen (Sangerpoul).

Kruse, Felix:

Haastrup Bibliotek 1844-1994. Af Felix Kruse og Børge Petersen. Udg. af Faaborg Folkebibliotek. 1994. 22 s. ill.

McGuire, Brian Patrick:

Guide til middelalderens Danmark. 1994. 240 s. ill.

S.125-26: Brahetrolleborg.

Nahrstedt, Birgit:

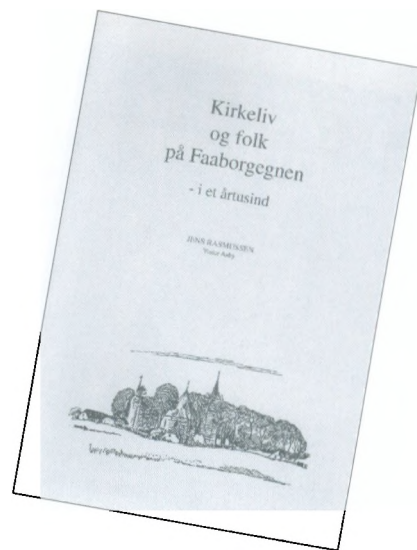
Moderne menneskers foretrukne sted at bo som ældre. Af Birgit Nahrstedt og Gustav Kristensen. 1994. 96 s.

Undersøgelse fra Odense Universitet, økonomisk Institut af kvinders og mænds ønsker vedr. bosted og boligtyper i Faaborg kommune når de bliver ældre.

Faaborg kommune: Plan for det kulturelle område. Udg. af Faaborg kommune. 1995. 12 s.

Rasmussen, Arne:

Pejrur Forsamlingshus 1924-1994. Tegninger af Hans Peter Hansen. 1994. 7 s. + ill.

Rasmussen, Jens:
Kirkeliv og folk på Faaborgegnen i et
årtusind. 1995. 16 s. ill.

Skaef, Bent Hansen:
Kildemose-krøniken. 1995. 115 s. ill.
Om Svanninge-gårdene Kildegaard (Kildemose)
og Kiellemosegaard.

Thomsen, Evald:
Så nemt er det: erindringer og meninger.
Ved Arne Keller. 1994. 104 s. ill.
Om spillemand Evald Thomsen (1913-93), V.
Aaby.

Tuxen, Tove Storm:
Poul Kinafarers efterkommere. Slægten
Storm. Af Tove Storm Tuxen og Jan
Tuxen. 1994. 192 s. ill.

TIDSSKRIFTARTIKLER

Andersen, Edvard:
Hverdagsliv på en herregård. (i: Slægts-
gården 1994. Nr.310, s.15-16, ill.)
Om Østrupgård.

Andersen, Susanne:
Nu laver jeg hatte på Fyn. (i: Familie
Journalen 1994. Nr. 18, s.114, ill.)
Om Grete Hjort, Millinge.

Bekker, Bjarne:
Sølvbryllup med en kold cigar. (i: HK-
Afdelingsblad Svendborg 1994. Nr.4,
s.10-12, ill.)
Den kommunale HK-klubs 25 års jubilæum.

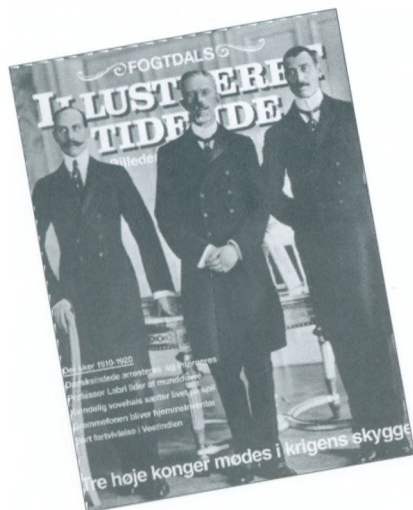
Detlefsen, Rikke:
Odysseus fra Lyø. (i: Ud & Se 1994.
Nr.7, s.45, ill.)
En italiensk kernefysikers teori om, at Lyø skulle
være Odysseus hjemø Ithaka.

Hansen, Ole V.:
Første fødsel på Bjørnø i 40 år: Lille
Nanna... (i: Familie Journalen 1994.
Nr.15, s.4-5, ill.)

Holdt Larsen, Bodil:
Døden er en del af livet. (i: Hjemmet
1995. Nr.7, s.4-5, ill.)
Om Marianne Borre, Faaborg.

Konservesfabrikant bag nyt kunstmuse-
um i Faaborg. (i: Fogtdals Illustreret
Tidende 1995. Nr.1, s.16-17, ill.)
Om Mads Rasmussen, Faaborg Museum og fynbo-
erne.

Mehr, Kaj:
Den dag tyskerne bankede på døren
(erindringer af førstelærer Johannes
Rasmussen, Svanninge). (i: Fynske
årbøger 1994. S.70-
83, ill.)
Om tyskernes tilfangetagelse af Johannes Rasmus-
sen i november 1944.

Pade, Adam:

Historien om et baghus i Faaborg. (i: De Farver 1995. Nr.6, s. 24-27, ill.)

Om "Mesterhuset", Lagonis Minde 7, Faaborg.

Svennevig, Birgitte:

Minderne betyder alt for mig. (i: Ude og Hjemme 1994. Nr.42, s.36-37, ill.)

Om Marianne Borre, Faaborg.

Vestergaard, Martin:

En fiks ide. (i: Ud & Se 1995. Nr.2, s.12, ill.)

Om stednavnet Korinth.

LYDBØGER

Rønberg, Georg:

Byen under Klokketaarnet. KLO, 1994. 4 kassettebånd.

Lokalhistorisk roman fra Faaborg.

Rønberg, Georg:

Byfogedens datter. KLO, 1994. 5 kassettebånd.

Lokalhistorisk roman fra Faaborg.

Rønberg, Georg:

Konsulens hus. KLO, 1994. 7 kassettebånd.

Lokalhistorisk roman fra Faaborg.

Rønberg, Georg:

Den lille butik. KLO, 1994. 5 kassettebånd.

Lokalhistorisk roman fra Faaborg.

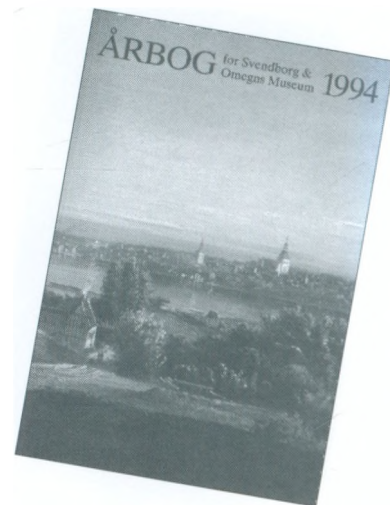
Rønberg, Georg:

Palæet. KLO, 1994. 6 kassettebånd.

Lokalhistorisk roman fra Faaborg.

Wettergren, Kirsten:

Diernæs: en landsby på Faaborgegnen. KLO, 1994. 4 kassettebånd.

Forfattere STAVN 1995

Bodil Agertoft
Eskemosegyden 20
Aastrup
5600 Faaborg

Johannes Ruben Hansen
Østerbyvej 3
5642 Millinge

Felix Kruse
Akkerupvej 7
5620 Glamsbjerg

Ruby Langaa-Jensen
Banegårdspladsen 7
5600 Faaborg

Kaj Mehr
Rallebæksgyden 19
Svanninge
5600 Faaborg

F.Th. Michaelsen
Ludvigsmіндеvej 18
Haagerup
5600 Faaborg

N.V. Næsselund Nielsen
Toldertoften 7
5600 Faaborg

Arne Rasmussen
Dyssevej 31
Vester Aaby
5600 Faaborg

Jens Rasmussen
Præstegårdsvej 11
Vester Aaby
5600 Faaborg

Fritz Raven (1917-1989)
Sognepræst på Avernakø 1966-1977

Arne Stricker Pedersen
Parkvej 23
5600 Faaborg

Kirsten Wettergren
Bøgevej 5
Diernæs
5600 Faaborg

Hans Vogsen
Stenlund 29
Haastrup
5600 Faaborg

Inge Aaskov Jørgensen
Toftekrogen 16
Øster Hæsing
5600 Faaborg

Bent Hansen Skaef
Brahesvej 35
Svanninge
5600 Faaborg

El. 1-1-18.

Fa

